

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE DELİLLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Abdulkadir KİŞMİR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şevket TOPAL

RİZE 2013

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE DELİLLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Abdulkadir KİŞMİR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şevket TOPAL

Tez Savunma Tarihi

.../.../2013

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmza

Başkan :

Üye :

Üye :

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

...../...../ 2013

Onay Tarihi

RECEP TAYYİP ERDOĞANÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim./...../2013

Abdulkadir KİŞMİR

ÖNSÖZ

İslâm, bütün Müslümanların duyguda, düşüncede, sevinçte ve tasada birbirlerinin kardeşi olduğunu ve icap eden hallerde kardeşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini, değişik vesilelerle beyan etmiştir. Oldukça geniş bir alanı kapsayan kardeşlik sorumluluğunun belki de en önemli ayağını, *maddi yardımlaşma* oluşturmaktadır. Yardımın en etkin ve kolay yoldan muhtaçlara ulaştırılması ise ayrı bir sorundur. Kolaylaştırıcılık taraftarı olan İslâm, dağıtımda ve paylaşmada da müntesiplerini zora koşmamış; vermenin en pratik yolu ne ise, onunla infak işinin ifa edilmesi genişliğini ümmete bahşetmiştir.

Her çağa söyleyecek sözü ve üretecek çözümü olan İslâm, bu bağlamda tarım toplumlarını da ihmal etmemiş; onların ürünlerinden muhtaçlara verilmesi gereken payı öşür adı altında hükme bağlamıştır. Öşür, farz bir ibadet olarak İslâm'ın ihtiyaç sahiplerine uzanan en mühim şefkat eli sayılmıştır. Bu mühim yükümlülüğün maddî ve manevî faydaları ise sayılamayacak kadar fazladır. Zira maddi bir yoksunluğu ortadan kaldıran öşür, aynı zamanda Müslümanlar arasında Allah'a olan muhabbeti artıran, kulluk bilincini geliştiren ve aynı zamanda toplumun beraberlik duygusunu güçlendiren bir etkiye sahiptir. Biz de hem mali hukukla hem de dini hayatla sıkı irtibatı olan öşür konusunu, bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele almayı; bu yolla toplumda öşür ve fıkhi hükümleri hakkında yeniden bir bilinç oluşturmayı, ayrıca tarihi örneklerin ve bu örneklerden hareketle günümüzde yanlış anlaşılan bazı uygulamaların mahiyetini araştırmayı istedik. Klasik fukahanın belli bir sistem dahilinde ortaya koydukları öşür ile alakalı hükümlerin, zamanla bazı yanlış anlamalara vesile yapıldığını ve onların görüşlerinin iyice tetkik edildiğinde böyle bir sonucun çıkmaması gerektiğini müşahade ettik ve sınırlı da olsa ilgili tespitlerimizi yer yer tezimizde belirtmeye gayret gösterdik.

Tezimiz bir giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu, amacı ve önemi üzerinde kısaca durulmuş, çalışmamız sırasında başvurduğumuz kaynaklara değinilmiştir.

Birinci bölümde genel olarak zekât konusu ve şartları üzerinde durulmuş, zekâta tabi mallar, zekâtın sarf yerleri ve zekât verilemeyecek kimseler ana başlıklar halinde sunulmuştur.

İkinci bölümde ise İslam Hukukunda Öşür ve Delillerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde öncelikle öşür kavramı açıklanmış ve öşrün fikhî delilleri üzerinde durulmuştur. Akabinde İslâm hukukunun arazi ile ilgili hükümlerine ve tasnifine değinilmiş ve bunların öşürle ilişkisi açıklanmıştır. Ayrıca öşür-zekât ilişkisi çerçevesinde balın zekâtı üzerinde durulmuştur. Bölüm sonunda ise Doğu Karadeniz yöremizde yetişen zirâî ürünlerden çayda, aktüel tartışma konusu olması dolayısıyla, öşrün gerekli olup olmadığı araştırılmıştır.

Sonuç kısmında ise tezden elden edilen genel neticeler üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın kusursuz olduğu iddiasında değiliz. Ancak gücümüzün el verdiği ölçüde ana kaynaklara inmeye ve konuyu etraflıca ortaya koymaya çalıştık. Öşür konusunun seçimi, olgunlaşması aşamasında bana yol gösteren, seçtiği kitaplarla ve sohbetleriyle ufukumun genişlemesine yardımcı olan danışman hocam sayın Doç. Dr. Şevket Topal'a, olumlu teşvikleri ile her daim yakın alakalarını yanımda hissettiğim aileme, yetişmemde büyük emekleri geçen hocalarıma, mesai arkadaşlarıma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi çalışanlarına ve burada ismini zikretme imkânı bulamadığım tüm dostlarıma da çok teşekkür ederim.

Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Abdulkadir KİŞMİR

Rize 2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR.....	9
GİRİŞ	10
Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	10
Araştırmanın Önemi.....	12
Araştırmanın Kaynakları.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT

I. SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI.....	14
II. ZEKÂTIN ŞARTLARI	17
A. Mükellefle İlgili Şartlar	18
1. Müslüman Olmak	18
2. Buluğa Ermek ve Akıllı Olmak	19
B. Malla İlgili Şartlar	22
1. Tam Mülk Olma	22
2. Artırıcı Özelliğe Sahip Olma (Nema).....	26
3. Nisab	26
4. Tabii İhtiyaçlardan Fazla Olma	28
5. Üzerinden Bir Yılın Geçmiş Olması (Havelânu'l-Havl)	28
C. Zekâtın Sıhhat Şartları	29
1. Mükellefle İlgili Şartlar	29
2. Zekât Mevzuu Malla İlgili Şart.....	31
3. Zekât Ödenen Kişiyle İlgili Şart.....	31
III. ZEKÂTA TABİ MALLAR.....	32
A. Paralar.....	32
B. Madenler ve Defineler	33
C. Ticaret Malları	34
D. Tarım Ürünleri.....	35
E. Hayvanlar	36

IV. ZEKÂTIN SARF YERLERİ	37
V. ZEKÂTIN ÖDENMEYECEĞİ YERLER	37
A. Zenginler.....	37
B. Mükellefin Yakınları (Usul ve Furu).....	38
C. Müslüman Olmayanlar	38
D. Hz. Peygamberin Yakınları	39

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE ARAZİ

I. ÖŞÜR.....	40
A. Öşür Kavramı	40
B. Öşrün Delilleri	41
1. Kitap	41
2. Sünnet	44
3. İcma	45
II. ARAZİ.....	45
A. Hz. Peygamber Dönemi.....	46
B. Hz. Ömer Dönemi.....	48
III. TOPRAK MÜLKİYETİNİN ÇEŞİTLERİ	55
A. Fey Arazileri	55
B. Özel Mülk Araziler	56
IV. OSMANLI DÖNEMİNDE TOPRAK HUKUKU.....	56
A. Arâzî-i Memlûke (Mülk Arazi)	56
B. Arâzî-i Mîriyye (Milli Arâzi).....	57
C. Arâzî-i Mevkûfe (Vakıf Arazisi)	58
D. Arâzî-i Metrûke	58
E. Arâzî-i Mevât (Ölü Arazi)	58
V. İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE HARAÇ ARAZİLERİ	58
A. Haraç Arazisi	58
B. Öşür Arazisi	60
C. Öşür ve Haracın Birleşmesi	62
1. Hanefî Mezhebinin Görüşü.....	65

2. Cumhuriyetin Görüşü	66
D. Günümüz Topraklarında Öşür	67
VI. MEZHEPLERDE ÖŞRE TABİ TOPRAK ÜRÜNLERİ.....	70
A. Hanefî Mezhebi	71
B. Şâfiî ve Malikî Mezhebi	74
C. Hanbelî Mezhebi.....	76
D. Değerlendirme	76
VII. ÖŞÜRDE NİSAB	78
A. Öşürde Nisabı Şart Koşmayanlar	78
B. Öşürde Nisabı Şart Koşanlar	80
C. Değerlendirme	81
D. Nisabın Belirlenmesi	84
1. Iraklı Hukukçular.....	84
2. Hicazlı Hukukçular.....	84
VIII. TOPRAK MAHSULLERİNİN ZEKÂTINDA MASRAFLARIN DÜŞÜRÜLMESİ..	85
IX. ÖŞRÜN FARZ OLMA VAKTİ.....	88
X. ZİRÂÎ ÜRÜNLERİN NİSABA ULAŞMASI İÇİN BİRBİRLERİNE İLAVE EDİLMELERİ.....	88
XI. KİRAYA VERİLEN TOPRAKLARIN ZEKÂTI	91
A. Zekâtın Toprak Sahibine Ait Olması.....	91
B. Zekâtın Kiracıya Ait Olması.....	92
XII. BALDA ÖŞÜR.....	93
A. Balda Zekâtın Gerekli Olduğunu Savunanlar.....	93
B) Balda Zekâtın Gerekli Olmadığını Savunanlar	95
XIII. YÖREMİZDE (RİZE VE ÇEVRESİ) ZİRÂÎ ÜRÜNLER VE ÖŞÜR	96
SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	102
ÖZET	110
ABSTRACT.....	111
ÖZ GEÇMİŞ	112

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin/İbn
bkz/Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c	: Celle Celaluh
DİA	: TürkiyeDiyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
İA	:İslâm Ansiklopedisi
m.	: Miladi
r.a	: Radıyellahu anh
S.	: Sayı
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfadan sayfaya
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınları
ys.	: Yersiz

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Zekât İslâm hukuk sistemine ait özgün bir müessesedir. Bu yönüyle menkul değerlerden belli oranda ve belli şartlar dairesinde alınan zekât ve toprağa bağlı olarak alınan aynı nitelikteki öşür bireysel ve toplumsal sıkıntıların aşılmasında Müslümanlara eşsiz bir avantaj sağlamıştır. Biz bunu günümüz kavramlarıyla ifade etmek gerekirse zekât ve öşre sadece bireye dönük harcama kalemlerinden oluşan bir sosyal güvenlik müessesesi de diyebiliriz.

Kur'an'ı Kerim'de pek çok ayet Müslümanların birbirlerine karşı sorumluluk olduklarını ve kendi mallarından onlar için bir pay ayırmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹ Hadislerde de yoksullar ve muhtaçlara, sadaka ya da infak yoluyla yardım elini uzatma sürekli teşvik edilmiş, yerine göre emredilmiştir. Nitekim Allah Rasulu(s.a.v) Muaz b. Cebel'i (r.a) Yemen'e vali olarak gönderirken şu talimatı vermiştir: “(Ey Muaz!) Sen Kitap Ehli bir topluluğa gidiyorsun. Onları önce Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet etmeye davet et. Eğer bunu kabul edip sana itaat ederlerse, Allah'ın onlara günde beş vakit namazı emrettiğini açıkla. Buna da itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı Allah'ın farz kıldığını onlara bildir.”² Esasında irşad ve emrin bir arada zikredildiği söz konusu hadis Müslümanların sorumluluk bilincinin de bir gereğidir. Zira Rasulullah “Mü'minler birbirlerini sevmeye ve birbirlerine acımada tek vücut gibidirler. Onlardan bir uzvu hastalanınca diğerleri bundan derin bir rahatsızlık ve uykusuzluk hisseder”³ sözüyle bunu açıklamıştır.

Müslüman toplumların yardımlaşma ve dayanışmaya dönük yerine göre sivil yerine göre resmi müesseselerin en önemli kalemini zekât oluşturur. Zekâtın vasıtasız (emvâl-ı bâtine) ya da vasıtalı (emvâl-ı zâhire) yollarla ihtiyaç sahipleri olan fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış, borçlu gibilere ulaştırılması

¹Bkz. Bakara 2/195, 254, 267; Nisâ 4/39; Fâtır 35/29; Zâriyât 51/ 19; Munâfikûn 63/10.

²Buhârî, Zekât 1; Müslim, İman 29.

³Müslim, Birr 17.

İslâm'ın toplumsal bütünleşmeye ve dayanışmaya ne kadar önem verdiğinin de bir göstergesidir.

Günümüzde devletler şahısların sahip oldukları mâmeleki kanunda belirtilen oranda vergilendirmektedir. Burada değişkenlik söz konusudur. Ayrıca toplanan vergilerin sarf yerleri yönetsel mekanizmaların kararlarına bağlıdır. Oysaki zekât böyle değildir. Zekâtın sarf yerleri nassla belirlendiğinden kimlerin zekât yükümlüsü ya da alacaklısı olduğunun kriteri de bellidir. Her iki yönüyle de dînî sorumluluk gerektirdiğinden gerek alan ve gerekse veren açısından bir suistimal de söz konusu değildir. Dolayısıyla zekât kurumunun iyi işlediği toplumlarda yoksulların aç kalma korkusu, gelecek endişesi söz konusu olmaz. İslâm'ın zekât yoluyla doğrudan muhtaç kesimleri desteklemesi, sosyal sorumluluk sahibi devletin bu amaçla kurumsal yapılanmaya gitmesine ve vergi toplamasına engel ya da alternatif değildir.

Şüphesiz Cenâb-ı Allah, Müslümana mal toplamayı ve dünyanın hoş nimetlerinden faydalanmayı mubah kılmıştır. Ama dünyanın bir amaç haline getirilmesine rıza göstermemiştir.⁴ Kâinatta her şey insana hizmet için yaratılmıştır. Bu gaye günümüzde ters yüz edilerek insan kâinatta her şeye hizmet eder hale gelmiştir. Bu ise dünya ve ahiret dengesinin bozulması anlamına gelmektedir. Oysaki dünya ahiretin bir tarlasıdır. İşte dünya lehine bozulan bu dengelerin yeniden kurulabilmesi için İslâm'ın temel emirlerinden olan zekâtın hakkıyla ikamesi gerekir. Kur'an'da “*Allah'a ve Rasulüne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan Allah yolunda harcayın. İçinizden iman edip Allah yolunda harcayanlar var ya onlar için büyük bir mükâfat vardır*”⁵ buyrulması, bu gerçeğe işaret eder. Allah için yapılacak infak ve harcamaların karşılığının ebedi âlemde, “büyük ecir ve mükâfat” olarak verileceğini göstermektedir.

“*İslâm Hukukunda Öşür ve Delilleri*” adlı böyle bir çalışmayı ortaya koymaktaki temel amacımız, yöremizde bulunan zirâî mahsullerin öşrünün ödenip ödenmemesi ve ödenecekse bunun ne nispette olacağıdır. Bizi böyle bir

⁴ En'âm 6/32; Kehf 18/46.

⁵Hadid 57/7.

araştırmaya sevk eden temel sorun ise, öşür gibi son derece önemli bir yardım kaleminin, bazı fikhî yanlış anlamalar sebebiyle, neredeyse uygulamadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olmasıdır. Özellikle Doğu Karadeniz'in ana geçim kaynağı olan çayda bu durum fazlası ile sözkonusudur. Yöremizde neredeyse unutulmaya yüz tutmuş öşür ibadetinin, nasıl ve ne oranda verileceği yeniden bu tez çerçevesinde gündeme taşınmış; ilk dönem fukahanın görüşleri ışığında güncel bazı problemlerin aydınlatılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

İslam hukukunda toprak ve toprağa bağlı vergiler tarih boyunca yönetim ve halk ilişkisini belirlemede birinci derecede önemi haiz olmuştur. Devletlerin kuruluşunda, yükselişinde veya çöküşünde mali sistem önemlidir. Tarım toplumlarında devletin en önemli gelir kaynağını ise topraktan alınan vergiler oluşturmuştur. Öşür de bu vergilerin en önemli kaynaklarından birisini oluşturur. Ülkemizdeki toprağın hukuki statüsüne bağlı olarak öşür zaman zaman tartışılmıştır. Bizde bu tartışmaların fikhî delillerini ve günümüzde ne şekilde anlaşılması gerektiğini fıkıh zaviyesi açısından ortaya koymaya çalışacağız.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamız esnasında elden geldiğince ana kaynaklara inmeye çalıştık. Bu anlamda Ebû Ubeyd'in *Kitabu'l-Emvâl*; Mâverdî'nin, *el-Ahkamu's-sultaniyye ve'l-velâyâtu'd-diniyye*, *el-Hâvi'l-kebîr*; Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*; Serahsî'nin *el-Mebsût*; Gazzâlî'nin *el-Vasît fi'l-mezheb*; Semerkandî'nin *Tuhfetu'l-Fukahâ*; Merğînânî'nin *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*; İbni Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*; İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*; Haddâd'ın *el-Cevheretu'n-neyyireala muhtasari'l-Kudûri*, Nevevî'nin *Kitabu'l-mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*; Şîrbînî'nin *Muğni'l-muhtâc ila marifeti meânî elfazi'l-Minhâc*; İbn Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr*; Menbecî'nin *el-Lubâb fi'l-cem'i, beyne's-sünneti ve'l-kitâb*; Aynî'nin *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*; Karâfî'nin *ez-Zehîre*; Merdâvî'nin *el-İnsâf fi marifeti râcih mine'l-hilâfi ala mezhebi el-İmam el-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*; İbn Nüceym'in *Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*; Şüveykî'nin *et-Tavdîh fi cem'i beyne'l-Muğnî ve't-Tenkîh*; Zerkeşî'nin *Şerhu'z-Zerkeşî ala Muhtasari'l-Hirakî*; Buhûtî'nin *Şerhu Muntehe'l-irâdât*,

Keşşafu'l-ğinâ' an metni'l-İkna'; Meydânî'nin *Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*; İbn Abidîn'nin *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-muhtâr*; Tahtâvî'nin *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâki'l-felâh şerhi Nuri'l-izâh*; Meğribî'nin *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*; Cezîrî'nin *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*; Zemahşerî'nin *Esâsu'l-belâğâ*; İbn Manzûr'un *Lisânu'l-arab*; Zebîdî'nin *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamûs*; Rağîb el-İsfehânî'nin *el-Mufredât fi ğaribi'l-Kur'an* adlı eserlerinden ve diğerklasik eserlerden yararlandık. Bu arada Şehmuz Demir'in "Kur'anda Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi"; Yusuf Karadâvî'nin *Fıkhuz-zekât*; Üde Halil Ebû Üde'nin *et-Tatavvuru'd-dilâlî beyne lugati's-şiri'l-câhilî ve lugati'l-Kur'ani'l-Kerim*; Salih Tuğ'un *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*; Vecdî Akyüz'ün *Mukayeseli İbadetler İlmihali*; Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuku İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhıyye Kamusu*; Mehmet Erdoğan'ın *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*; Mehmet Günay'ın *Zekât Kitabı* adlı eserlerinden ve diğergünümüz çağdaş eserlerden yararlanılmıştır. İslâm hukukunda öşürle alakalı Ramazan DAĞLI'nın "Tarım Ürünlerinin Zekâtı" ve Medeni ŞAVLI'nın "İslâm Hukukunda Ziraî Ürünlerin Zekâtı" adı altında yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Ancak biz bu tezimizde, İslâm hukukunda arazinin hukukî statüsüne ve yöremizdeki toprak ürünlerinin öşürle ilgisine de değinerek, söz konusu çalışmalardan farklı hususlara temas etme gayreti içerisinde olduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT

I. SÖZLÜK VE TERİM ANLAMAMI

Zekât kelimesi etimolojik olarak زك-ى [z-k-y] kökünden türetilmiştir.¹ Sözlükte “artma, çoğalma, arıtma, övgü, bereket, temiz olmak, iyi, düzgün, uygun” gibi anlamlara gelmektedir.² Üde Halil Ebû Üde, zekât kelimesinin İslâm öncesinde de hakiki anlamı olan artmak ve çoğalmak şeklinde kullanıldığını belirtir. Bundan dolayı Arapların tek kişiye “خسا”, iki kişiye bu artış ve fazlalıktan dolayı “زكا” dediklerini aktarır.³ Buradan hareketle zekât kelimesinin cahiliye döneminde “artmak” temel anlamıyla kullanıldığını anlıyoruz.⁴ İbn Manzûr (v. 711/1311) ise zekât kelimesinin “artmak, çoğaltmak” anlamına geldiğini ifade ettikten sonra “ارض زكية” örneğini vererek, bunun “güzel ve verimli

¹ Zekâtın etimolojik anlamı için bkz. ŞehmuzDemir, “Kur’anda Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *AÜİFD*, 2007, S. 28, s. 12.

² Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Havi’l-kebîr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414/1994, c. III, s. 71; İbrahim b. Ali b. Yusuf Ebu İshâk eş-Şirâzî, *Mühezzeb*, thk. Muhammed Zuhaylî, Beyrut: Dâru’s-Saade, 1412/1992, c. I, s. 457; Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl es-Serahsî, *Mebûsât*, Beyrut: Dâru’l-Marife, 1409/1989, c. II, s. 149; Mahmud b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğâ*, thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998, c. I, s. 418; Ebu Muhammed Abdullah İbn Kudâme el-Habbelî, *Muğni*, thk. Adullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed, Riyad: Dâru Alemi’l-Kütüb, 1417/1997, c. IV, s. 5; Şemsu’d-Dîn Muhammed b. Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ila marifeti meânî elfazi’l-Minhâc*, Beyrut: Dâru’l-Marife, 1418/1997, c. I, s. 547; Şihâbu’d-Dîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *Zehîre*, thk. Muhammed Haccî, Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1994, c. III, s. 5; Ebu Bekir b. Ali b. Mahmud el-Haddâd el-Yemenî, *el-Cevheretu’n-neyyireala Muhtasari’l-Kudûri*, Pakistan: Mektebe-i Hakkâniyye, ts., c. I, s. 138; Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1411/1990, c. III, s. 339; İbn Manzûr Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-arab*, Beyrut: Dâru Sadır, 1410/1990, c. XIV, s. 358; Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kamûs*, Kuveyt: et-Türâsü’l-Arabî, 1422/2001, c. XXXVIII, s. 220; Muhammed Emîn İbn Abidîn, *Reddu’l- Muhtâr ala’d-Durri’l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru Alemi’l-Kütüb, 1423/2003, c. III, s. 170; Yusuf Karadâvî, *Fıkhü’z-zekât*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1393/1973, c. I, s. 37.

³ Üde Halil Ebu Üde, *et-Tatavvuru’d-dilâli beyne lugati’ş-şi’ri’l-câhilî ve lugati’l-Kur’ani’l-Kerîm*, Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 1985, s. 211.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1963, ss. 7-13.

toprak”manasında kullanıldığını söyler. Aynı şekilde “رجل زكي” ifadesinin ise “iyi insan” anlamında kullanıldığını belirtir.⁵ Esâsu’l-Belâğa’nın müellifi Zemahşerî (v. 538/1143)de kitabında “رجل زكي” ifadesine yer verip, bunun “iyi ve güzel olan”, bu vasıflarla temayüz etmiş kimse için kullanıldığını ifade ederek kök manasıyla ilişkisini açığa kavuşturur.⁶ Rağıb el-İsfehânî (v. 502/1109) zekât kelimesinin kökü olan زكي’nın Cenâb-ı Hak’ın bereketi sonucu oluşan bir artma olduğunu, bunun ise hem dünyevî hem de uhrevî işlerde artma ve çoğalma manasında kullanıldığını “زكى الزرع” örneği üzerinden ifade eder.⁷

Serahsî (v. 483/1090), el-Mebcut adlı eserinde zekâtın kelime manasıyla alakalı şu malumatı vermektedir:

Zekât sözlükte nema ve ziyade demektir. Mahsul büyüdüğünde زكا الزرع denilir. Mali ibadete zekât denilmesinin sebebi, zekâtı verilen malın bu yüzden dünyada çoğalıp artmasından, ahirette ise sevaba vesile olmasından dolayıdır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: “Her ne infak ederseniz muhakkak Allah onun karşılığını verir”⁸. Zekâta taharet manası da verilmiştir. Allah“Temizlenen felah buldu”⁹ buyurmuştur. Bu mali vecibe, mükellefi günahlardan temizlediği için zekât diye isimlendirilmiştir.¹⁰

Kur’an’ı Kerim’de zekât kelimesi otuz iki yerde geçmektedir. Bunlardan sekizi Mekkî diğerleri Medenî surelerde yer almaktadır.¹¹ Ayrıca zekât kelimesi dışında, *sadaka*¹², *hak*¹³, *birr*¹⁴, *infâk*¹⁵ ve *ta’amu miskin*¹⁶ gibi terimler zekât manasını ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Sözlükte “doğru söylemek, sözünü

⁵İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, c. XIV, s. 358 vd.

⁶Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğâ*, s. 418.

⁷Ebu Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağıbî el-İsfehânî, *el-Mufredât fî ğaribi’l-Kur’an*, Beyrut: Dâru’l-Marife, 1426/2005, s. 218.

⁸Sebe 34/39.

⁹A’lâ 87/14.

¹⁰Serahsî, *Mebcut*, c.II, s. 149.

¹¹Bkz. Bakara 2/43, 83, 110, 177, 277; Nisâ 4/77, 162; Mâide 5/12, 55; Arâf 7/156, Tevbe 9/5, 11, 18, 71; Kehf 18/81; Meryem 19/13, 31, 55; Enbiyâ 21/73; Hac 22/41, 78; Mu’minûn 23/4; 24/37, 56; Neml 27/3; Rûm 30/39, Lokman 31/4; Ahzâb 33/33, Fussilet 41/7; Mücâdele 58/13; Müzemmîl 73/20; Beyyine 98/5;

¹²Tevbe 9/60, 103.

¹³En’âm 6/141; Zariyât 51/19.

¹⁴Bakara 2/177; Âl’i İmrân 3/92.

¹⁵Bakara 2/267, 273.

¹⁶Ma’un 107/3.

*tutmak, sözünü yerine getirmek*¹⁷ anlamlarına gelen sadaka kelimesi, Kur'an'ı Kerim'de yer yer zekât manasında kullanılmıştır.¹⁸ Aslında sadaka kavramı, hem zekât ve fitre hem de nafîle sadakalar için kullanılan genel bir kavramdır. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de ve hadislerde kullanılan sadaka kelimesi, farz olan zekât için kullanıldığı gibi, nafîle sadakalar için de kullanılır. Bu sebeple sadaka kavramı zekâttan daha geniş kapsamlıdır.¹⁹ Ebû Ubeyd (v. 224/839) zekâtın eş anlamlısı olarak kullanılan sadakayı şöyle tanımlar: “*Sadaka, Müslüman bir kimsenin altın, gümüş, deve, sığır, koyun, hububat, mahsul gibi mallarının zekâtıdır. Bu zekât Allah'ın tayin ettiği sekiz sınıf zümreye verilir.*”²⁰ Mâverdî (v. 450/1058) de eserinde sadakanın ve zekâtın aynı anlamda kullanıldığını ifade eder.²¹

Zekât kelimesinin fıkihtaki kullanımı hususunda fakihler genellikle aynı tanımları yapmışlardır. Söz konusu tanımların ortak noktalarından hareketle zekât: “*Belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemi*” olarak ifade edilmiştir.²²

Zekât Medîne döneminde farz kılınmıştır. Fakat hangi yılda farz kılındığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Tercih edilen görüş ise onun hicri ikinci yılda farz

¹⁷İsfehânî, *Mufredât*, s. 280.

¹⁸ Tevbe 9/60.

¹⁹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayınları, 1995, c. III, s. 19.

²⁰ Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Kitabu'l-emvâl*, trc. Cemalettin Saylık, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981, s. 35.

²¹ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-Ahkamü's-sultaniyye ve'l-velâyâtu'd-diniyye*, thk. Ahmed Muhammed Bağdadî, Kuveyt: 1409/1989, s. 145; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 40.

²² Zekâtın istilâhi anlamı için bkz. Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 71; Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 457; İbn Hümâm Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvahid es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadîr*, ys., ts., c. I, s. 481; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 5; Muhammed b. Muflih el-Makdîsî, *Kitâbu'l-furû'*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1424/2003, c. III, s. 437; Şemseddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî ala Muhtasari'l-Hirâkî*, Riyad: 1413/1993, c. III, s. 372; Haddâd, *el-Cevheretu'n-neyyire*, c. I, s. 138; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şüveykî, *et-Tavdîh fî cem'i beyne'l-Muğni ve't-Tenkîh*, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1419/1998, c. I, s. 397; İbn Nuceym Zeynuddîn b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997, c. II, s. 352; Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ila şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984, c. III, s. 43; Mevlana Şeyh Nizam, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 1421/ 2000, c. I, s. 188; Şemsu'd-Dîn Şeyh Muhammed ed-Dusûkî, *Haşiyetu'd-Dusûkî ale'ş-şerhu'l-Kebîr*, ys., İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî, ts., c. I, s. 430; Abdulğani el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1429/2008, s. 136; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 37 vd.

kılındığıdır.²³Buhârî’de (v. 256/870) yer alan bir rivayette şu bilgilere yer verilir: Rasulullah öncelikle fitır sadakasını emretmiştir. Ancak zekâtın farz kılınmasından sonra yeniden bu hususla alakalı bir beyanda bulunmamasına rağmen Müslümanlar her ramazan ayında bayram namazından evvel fitır sadakasını vermeye devam etmişlerdir.²⁴

Ramazan orucunun farz kılındığını belirten ayet²⁵ hicri ikinci yılda indiğine göre, zekâtın bu tarihten sonra farz kılındığını söyleyebiliriz. Ancak Kur’an’ı Kerim’de gerek zekât olarak gerekse sadaka olarak Mekkî surelerde zikredilen ayetler ilk bakışta Mekke’de zekâtın farz kılındığına dair bir izlenim bıraksa da, Mekke’de nazil olan ayetler tetkik edildiğinde durumun böyle olmadığı anlaşılır. Zira bu dönemde inen ayetlerdeki zekât ve sadaka gibi lafızlar, Medine döneminde teşri kılınan zekâtın aynısı değildir.Çünkü Medine döneminde zekâtın sınırları, nisabı, miktarı ve devletin zekât kurumunu tanzim etmesi hukuken belirlenmiş olmasına rağmen Mekke dönemindeki benzer uygulamalar daha çok ihtiyari bir karakter arz etmiştir. Dolayısıyla infakta bulunmayan kimselere herhangi bir müeyyide de uygulanmamıştır.²⁶

Fıkıh literatüründe zekâtın özüne ilişkin herhangi bir farklı düşünce olmamasına rağmen detay hükümlerde fakihlerin farklı düşündükleri de bir vakıadır.

II. ZEKÂTIN ŞARTLARI

Zekâtın şartları genel olarak fıkıh kitaplarında üç başlık altında incelenir. Bunlar; zekât verecek mükellefte bulunması gereken şartlar, zekât verilecek malda aranan şartlar ve zekâtın geçerlilik şartları.

²³ Mansur b. Yunus b. Salahiddîn el-Buhâtî, *Şerhu Muntehe’l-irâdât*, Beyrut:Alemü’l-Kütüb, 1412/1997, c. I, s. 387; Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Tahtâvî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî ala Merâki’l-felâh şerhi Nuri’l-izâh*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418/1997, s. 713; Şeyh Abdurrahman el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1426/2006, s. 203.

²⁴ Buhârî, Zekât 76.

²⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, İstanbul:Zehraveyn Yayın Evi, ts., c. I, s. 515

²⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1414/1993, c. II, s. 965.

A. Mükellefle İlgili Şartlar

1. Müslüman Olmak

Doğal olarak zekât İslâm'ın beş esasından biri olduğu için²⁷ zekâtla mükellef olanların Müslüman olması gerekir. İbn Abbâs (v. 68/687)'in rivayet ettiği bir hadiste Hz Peygamber Muaz b. Cebel'i (v. 17/638) Yemen'e gönderirken kendisine, onları İslâm'a davet etmesini emreder. Kabul ederlerse günde beş vakit namazın kılınması gerektiğini ve zenginlerden alınıp fakirlere verilen zekâtın ödenmesi gerektiğini onlara bildirmesini ister.²⁸ Bu da bize zekât ibadetiyle yükümlü olabilmek için kişinin Müslüman olması gerektiğini gösterir. Bu ve benzeri hadislerden yola çıkan İslâm âlimlerinin çoğu, kâfirlerin zekât ibadetiyle mükellef tutulmadıklarını ifade etmişlerdir.²⁹ Ancak önceden Müslüman olup sonradan bu dinden çıkan kimse³⁰ için zekât yükümlülüğünün düşüp düşmediği noktasında ihtilaf etmişlerdir. EbûHanîfe (v. 150/767) bu konuda mürtedin zekât ibadetiyle yükümlü olmadığı görüşündedir. Çünkü dinden çıkan kimse kâfir olmuştur. Zekât ibadeti ise Müslüman bir kimseye farzdır.³¹ Şâfî (v. 204/820) ise mürtetten zekâtın düşmediği görüşündedir. Çünkü zekât fakirin hakkıdır ve bu hak devam etmektedir.³² Ancak mürted kişinin sahip olduğu maldaki mülkiyeti hakkında Şâfî uleması arasında farklı görüşler mevcuttur. el-Mühezzeb'de dinden çıkan bir kimsenin bu fiili sebebiyle malı mülkiyetinden düştüğü, dolayısıyla zekat vucubiyetinin de kendisinden sakıt olduğu ifadelerine yer verilir. Yine aynı eserde yer alan bir diğer görüşe göre ise kişinin bu mal üzerindeki mülkiyeti devam eder.³³

²⁷Buhârî, İman 1; Müslim, İman 19; Tirmizî, İman 3; Nesâî, İman 13.

²⁸Buhârî, Zekât 1.

²⁹Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 457; Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Dâru's-Selâm, ys., 1417/1997 c. II, s. 400; Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelîl el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts., c. I, s. 117; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûdel-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996, s. 99; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, s. 305; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi* s. 493; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, c. I, s. 96.

³⁰İslâm hukunda bu kimseye "mürted" denir.

³¹Alauddîn Ebu Bekir b. Mes'ud el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, c. II, s. 4.

³²Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 458.

³³Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 458 vd.

Zekât ile ilgili hacimli bir eserin müellifi olan günümüz araştırmacılarından Yusuf el-Karadâvî Müslüman olmayanların da zekât yükümlüsü olup olmadıklarını araştırma konusu yapar. Ona göre zekât Müslümanları birbirine kaynaştıran, kardeşlik duygularını geliştiren ve aynı zamanda toplumsal boyutu olan bir ibadettir. Dolayısıyla bir ibadet olan zekâtın sadece Müslümanlar üzerinde bir yükümlülük olması gerekir. İbadetle mükellef olmayan gayri müslimler içinse zekât söz konusu olamaz.³⁴

2. Buluğa Ermek ve Akıllı Olmak

İslâm âlimleri akıllı ve buluğ çağına gelmiş bir mükellefin gerekli şartları taşıdıktan sonra zekât vermekle yükümlü olması konusunda hemfikirdirler.³⁵ Ancak çocuk ve akıl hastalarının zekâtla mükellef olup olmaması konusunda müçtehitler farklı düşünmüşlerdir.³⁶

Ebû Ubeyd eserinde “*yetim malının zekâtı ve bu konuda varid olan hükümler*” adı altında bir başlık açmış ve bu konuda gelen rivayetleri sıralamıştır.³⁷ Söz konusu rivayetlerde iki farklı hükmün ortaya çıktığı görülmektedir. Çocukların mallarında zekât vardır görüşünde olanlar, bu konuda Hz. Peygamberden iki hadis zikrederler. Bunların ilkinde Hz. Peygamberin “*Her kim malı bulunan yetimin velisi olursa, velisi bulunduğu yetimin malını ticaret*

³⁴Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, c. I, s. 97 vd.

³⁵İbn Rüşd Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endülsî, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye 1430/2009, c. I, s. 364; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, c. I, s. 105.

³⁶Malik b. Enes, *el-Müdevenetü’l-kübrâ*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994, c. I, s. 308; Ebu Muhammed Ali b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Matbaatü’n-Nehdeti’l-Abdilazîz, 1348, c. V, s. 201; Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nuteffî’l-fetvâ*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1996, s. 108; Gazzâlî, *el-Vasît fi’l-mezheb*, c. II, s. 400; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, c. I, s.364; Abdullah b. Kudameel-Makdîsi, *el-Kâfî*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992, c. I, s. 319; Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, ss. 458-459; Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Kitabu’l-mecmû’ şerhu’l- Mühezzeb li’ş-Şirâzî*, Cidde: Mektebetü’l-İrsâd, ts., c. V, s. 301; Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Menbecî, *el-Lubâb fi’l-cem’i, beyne’s-sünneti ve’l-kitâb*, thk. Muhammed Fazl Abdulazîz, Beyrut: Dâru’s-Saade, 1414 /1994, c. I, s. 339; Haddâd, *Cevheretu’n-neyyire*, c. I. s. 139; İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, c. I, s. 483; Alaaddin Ebi Hasan b. Süleyman el-Hanbelî el-Merdâvî, *el-İnsâf fi marifeti racih mine’l-hilâfi ala mezhebi el-İmam el-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1406 /1986, c. III, s. 5; Salih b. İbrahimBuleyhâ, *es-Selsebil fi ma’rifeti’d-delil haşiyeti ala Zadi’l-müsteğni’*, Riyad: *Mektebetü’r-Rüşd*, 1414/1994, c. I,s. 256; Ömer Nasuhi Bilmen,*Hukuku İslâmiyye ve İstilahâtü Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Basın ve Yayın Evi, 1985,c. IV, s. 109;Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*,s. 493.

³⁷Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 447 vd.

yaparak işletsin ve onu sadakanın yemesine bırakmasın” diğler hadiste ise; “Yetimlerin mallarını işletmeye çalış ki zekât onları tüketmesin” dediğı rivayet edilir.³⁸ Ayrıca Hz. Ali’nin velisi olduğı Ebû Râfi’nin çocuklarına ait bir tarlayı on bin dirheme sattığı ve bunun zekâtını ödediğı rivayeti, “çocukların mallarından zekât ödenmesi gerekir” diyenlerin delilleri arasında zikredilir.³⁹ Sahabeden Hz. Ömer (v. 23/644), Ali (v. 40/661)⁴⁰, Aişe (v. 58/678), İbn Ömer (v. 73/692) ve Cabir b. Abdullah’ın (v. 78/697) bu görüşte oldukları zikredilir.⁴¹ Tabiünden ise Mücahid (v. 103/721), Atâ(v. 114/732) ve Tavus’un (v. 106/725)aynı görüşü paylaştıkları rivayet edilir.⁴² Diğler taraftan sahabeden Abdullah b. Mesud’un (v. 32/652) farklı görüşte olduğı ifade edilir⁴³. Ayrıca tabiünden Şurayh (v. 80/699), Said b. Cubeyr(v. 94/713), İbrahim en-Nehâî (v. 96/714), Şa’bi (v. 104/722), Mücahid⁴⁴, ve Haccâc’ın (v. 145/762) da farklı düşüncede oldukları zikredilir.⁴⁵

Konuyu İslâm mezhepleri açısından ele aldığımızda Hanefî mezhebi, çocuk ve delinin malında zekât gerekmediğini öne sürer. Mezhep imamları bu görüşü desteklemek için birtakım deliller zikrederler. Öncelikle zekât bir ibadettir. Çocuk ve deli bu ibadetle mükellef tutulamazlar.Çünkü ibadet niyete ihtiyaç duyar. Çocuk ve delide bu tahakkuk etmez. Burada zekât ibadet olma yönüyle namaza benzer. Nasıl ki çocuk ve deli namazla yükümlü olmuyorlarsa zekâtla da yükümlü olmazlar.⁴⁶Ayrıca bir hadiste “*Kalem (sorumluluk) ergenlik çağına gelinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, akıllanıncaya kadar deliden kaldırılmıştır*”⁴⁷ buyrulur. Hz. Peygamberin bu hadisinde zikredilen “*kalem kaldırılmıştır*” ifadesi *sorumluluk yoktur* anlamında kullanılmıştır. Burada yükümlülüğün düştüğü anlaşılmaktadır.Çünkü teklif Şâri’nin hitabını

³⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 447; Bu ve benzer rivayetler için bkz. Beyhâkî, *Sünenü’l-kübrâ*, IV/107.

³⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 448.

⁴⁰ Hz Ali hakkında iki farklı rivayet vardır. Bkz. Serâhsî, *Mebûsât*, c. II, s. 162; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 99; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. II, s. 4.

⁴¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 447 vd.

⁴² Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 448.

⁴³ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 449.

⁴⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 449.

⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 365.

⁴⁶ Serahsi, *Mebûsât*, c. II, s. 163; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. II, s. 4; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 117; İbn Abidin, *Reddu’l- muhtâr*, c. III, s. 173; Cezîrî, *Mezâhibu’l-erba’a*, 305; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, c. I, s. 106; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 493.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Hudud* 16.

anlayaniçindir. Deli ve çocuk bu hitabı anlayamaz.⁴⁸ Ayrıca Kuran'ı Kerim'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka al.*”⁴⁹ Bu Ayette geçen temizlikten maksatgünahlardan arınmadır. Dolayısıyla deli ve çocuğun günahı yoktur ki zekâtla sorumlu tutulsunlar. Diğer yönden maslahat gereği bunların malları,kendileri sorumluluk yüklenecek çağa gelinceye kadar koruma altındadır.⁵⁰ Ancak çocuk ve akıl hastalarının toprak ürünlerinin zekâtından sorumlu oldukları Hanefilerce kabul edilir.Çünkü öşürde vergi manası vardır ve öşür kul haklarındandır. Dolayısıyla toprak ürünlerinin zekâtı, velisi tarafından ödenmelidir.⁵¹

Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri ise çocuk ve akıl hastalarının mallarında zekâtın gerekli olduğu görüşünü savunurlar.⁵² Bu görüşlerini destekleyici nakli ve akli deliller sunarlar. Zekâtla alakalı nasslara bakıldığı zaman bu nassların umûm ifade ettiğini söylerler. Örneğin zekâtın vücubiyetini ifade eden ayetlerde hep umûm ifade eden nasslar görürüz derler. Örnek olarak “*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al*”⁵³ ayeti çocuğu ve akıl hastasını içererek umûm ifade eder. Ayrıca Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken umûmî bir ifadeyle zekâtı zenginden alınıp fakirlere verilecek şekilde zikretmesi, çocuk ve akıl hastasının da eğer zenginlerse zekâtla mükellef olduğununmanasını çağırıştırır.⁵⁴

Çocuk ve akıl hastalarının mallarında zekât vardır diyenlerin delillerinden bir tanesi de Hz. Peygamberin “*Sadakanın (zekâtın) yiyip bitirmemesi için,*

⁴⁸*Fıkhü'z-Zekât*, c. I, s. 107; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 99; Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 163.

⁴⁹ Tevbe 9/103.

⁵⁰Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, c. I, s. 107.

⁵¹ Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 117;Cezîrî, *Mezâhibü'l-erba'a*, s. 305.

⁵² Malik,*Müdevvenetü'l-kübrâ*, c. I, s. 308;İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 69; Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 459; Gazzâlî, *el-Vasît*, c. II, s. 400; Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatu't-talibîn*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 1423/2003, c. II, s. 3; Merdâvî, *İnsâf*, c. VI, s. 298; Zerkeşî, *Şerhu'z-zerkeşî*, c. III, s. 412; Buhûtî, *Şerhu muntehe'l-irâdât*, c. II, s. 203; Zahirî Mezhebi de bu görüştedir. Bkz. Ebu Muhammed Ali b. Said b. Hazm, *Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Matbaatü'n-Nehdeti'l-Abdilazîz, 1348, c. V, s. 201.

⁵³ Tevbe 9/103.

⁵⁴İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 202; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, c. I, s. 109.

yetimlerin mallarında ticaret yapın”⁵⁵ şeklindeki hadisleridir.⁵⁶ Bu hadiste Hz. Peygamber yetimlerin malları zekâtla tükenmemesi için çalıştırılması gerektiğini söylemesi, çocukların mallarında da zekâtın gerekli olduğunun açık bir ifadesidir.⁵⁷ Ayrıca cumhura göre gelen pek çok rivayet mevcuttur. Bütün bunlar çocuk ve akıl hastasının malında zekâtın vücbiyetini gösterir.⁵⁸

B. Malla İlgili Şartlar

Fukaha gerek Rasulullahın sünneti gerekse sahabe dönemindeki uygulamalardan hareketle zekât verilecek maldan aranan bir takım özellikler ortaya koymuşlardır. Bunlar; “tam mülk olma”, “artırıcı özelliğe sahip olma”, “nisaba ulaşmış olma”, “tabii ihtiyaçlarından fazla olma” ve “üzerinden bir yılın geçmesi” olarak ifade edilir.⁵⁹

1. Tam Mülk Olma

Bir malın tam mülkiyet ifade etmesi sahibinin her türlü tasarrufa ve salahiyete sahip olması ve başkasının bu maldan hakkının bulunmaması anlamına gelir. Yani mal, zekâtla mükellef olan kişinin elinde veya tasarrufu altında bulunmalı, o mala başkalarının hakkı taalluk etmiş olmamalı ve o maldan ortaya çıkacak fayda mükellefe ait olmalıdır.⁶⁰ Bu mülkiyet malın hem aynı hem de menfaati üzerinde olmalıdır.⁶¹ Dolayısıyla belirli sahibi olmayan yani şahsi mülkiyet özelliği bulunmayan mallar zekâta tabi değildir.⁶² Tam mülkiyeti ifade

⁵⁵ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/107. Beyhâkî hadisi mevkuף olarak Hz Ömer'den rivayet eder.

⁵⁶ Serahsî eserinde cumhurun bu hadisi kullandıklarını ancak hadiste geçen “*sadakının yiyip bitirmemesi için*” sözünden maksadın “*nafakanın yiyip bitirmemesidir*” der. Çünkü Hz. Peygamberin yemeği malın tümüne bağladığını ifade eder. Malın tamamına yönelik olan şeyin zekât değil nafaka olduğunu savunur. Bkz. Serahsî, *Mebûsût*, c. II. s. 163.

⁵⁷ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 110.

⁵⁸ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 108.

⁵⁹ İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Kâfî*, c. I, ss. 316-318; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 389 vd.; İbn Cüzey Muhammed b. Ahmed el-Kelbi el-Ğırnâtî, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, ys., Dâru'l-Fıkr, ts., s. 88; İbn Nuceym, *Bahru'r-raik*. c. II, s. 355 vd.; Esad Muhammed Saıf es-Sâğircî, *el-Fıkhu'l-hanefiyyu ve edilletuhû: Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, trc. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman, İstanbul: Karıncave Polenyayınları, 2010, s.304.

⁶⁰ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 495; Mehmet Erkal, *Zekât*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008. 53.

⁶¹ Şirâzî, *Mühezzeb*. c. I, s. 462; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 364; İbn Kudâme el-Makdîsî, *Kâfî*, c. I, s. 316; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 99; Meydânî, *Lübâb*, s. 136; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s.305; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 129.

⁶² Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 99; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 132; Akyüz, *Zekât*, s. 190.

etmediği için fakirlerin doyurulması, cami, mescit, köprü gibi hayırlara verilenler zekât yerine geçmez.⁶³ Ayrıca devletin vergi veya başka bir yolla elde ettiği mallar da şahsi mülkiyete girmediğinden dolayı zekâta tabi değildir.⁶⁴

Bir malın mülkiyet hakkı bulunmakla beraber ondan faydalanma imkânı olmayabilir. Örneğin denize düşen, gasp edilen, devletçe müsadere edilen, düşman tarafından alınan mallar ve inkâr edilen alacaklar sahibinin mülkiyeti altında bulunsa bile bu mallardan sahibi faydalanamaz. Malu'd-Dimâr denilen bu mallarda Hanefîlere göre zekât yoktur.⁶⁵

Zekât bir ibadet olduğu için helalinden kazanılan mallarla bu görev yerine getirilmelidir. Dolayısıyla haram yollarla kazanılan malda zekât tahakkuk etmez.⁶⁶

Zekâta tabi mallarda tam mülkiyetle alakalı aranan diğer bir şart ise borç karşılığı olmamasıdır. Ancak hangi mallarda borcun zekâta etki edip etmediği yine fukaha arasında farklı görüşlere yol açmıştır. Özellikle emvâlü'z-zâhire denilen toprak ürünleri, hayvanlar ve madenlerde borcun etkili olup olmamasında ihtilaf vardır.⁶⁷ Emvâlü'l-bâtına denilen para ve ticaret mallarının zekâtında âlimlerin ekserisi borcun etkili olduğu görüşündedirler.⁶⁸

Hanefî mezhebine göre alacaklı tarafından istenen borç zekâtın ödenmesine engel teşkil eder.Çünkü alacaklı istediği zaman borcunu isteyebilir. Dolayısıyla bu malda tam mülkiyet söz konusu değildir. Fakat borç dışında kalan mal nisap miktarına ulaşıyorsa, kalan malın zekâtını ödemekle yükümlüdür. Ancak kullar tarafından istenmeyen adak, keffâret ve hac gibi borçlar zekâtın

⁶³ Meydânî, *Lübâb*, s.149; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 320; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 506.

⁶⁴ Akyüz, *Zekât*, s. 190; Erkal, *Zekât*, s. 57; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 132.

⁶⁵ Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 172; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 9; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 118; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 101; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 495; Erkal, *Zekât*, s. 56; Akyüz, *Zekât*, s. 188.

⁶⁶ İbn Abidîn, *Reddu'l- muhtâr ala'd-Durri'l-muhtâr*, c. III, s. 219; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 133; Akyüz, *Zekât*, s. 191.

⁶⁷ Şîrâzî *Mühezzeb*, c. I, s. 520; Şemsu'd-Dîn Muhammed b. Hatib eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ila marifeti meanî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1418/1997, c. I, s. 603 vd; Mansur b. Yunus b. Salahiddîn Buhûtî, *Keşşâfu'l-ğînâ' an metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin Zinnâvî, Beyrut: Alemlî'l-Kütüb, 1417/1997, c. II, s. 14; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 155 vd.

⁶⁸ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 100; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 157.

farzietine engel teşkil etmez. Zirâî ürünlerin zekâtında ise borç, öşrün vücubiyetini etkilemez. Öşrün verilmesi gerekir.⁶⁹

Ülkemizde yaygın ameli mezhep olan Hanefilere göre borç, zekât mükelleflğine tesir etmesi yönünden üç kısma ayrılır.

a. Medenî İlişkilerden Doğan Borçlar (Kul Borcu)

İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinden ortaya çıkan borçlar, kul hakkı olduğundan dolayı mutlaka sahibine ödenmesi gerekir. Ödeme sırası itibariyle bu borçlar dini borçlardan ve zekâtın önce gelir⁷⁰. Zekât ödemekle mükellef olan şahıs bu borçları nisaptan düşer ve geri kalan kısmı nisap miktarına ulaşıyorsa zekâtını öder.

b. Kamu Borcu (Allah'a Ait Borçlar)

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu borçlar kullar tarafından istenen borçlar değildir. Bu borçlar sırf Allah'a aittirler ve zekâta engel teşkil etmezler.

c. Karma Nitelikli Borçlar

Bu çeşit borçlar Allah'a ait olmakla birlikte kullar tarafından da ödenmesi istenebilir. Örneğin zekât borcu Allah hakkı olmakla birlikte fakirin hakkı olduğu için devlet tarafından istenebilir. Bir kimse geçmiş senelere ait zekât borcunu ödememişse önce bu borcu öder, sonrasında ise arta kalan mal nisap miktarına ulaştığında ertesi yıl o malın zekâtını öder.⁷¹

İmam Şâfiî'ye göre borç zekâta etki etmez. Eğer nisap miktarı mala sahip olursa ve bu mal borç düştükten sonra nisap miktarına ulaşmasa bile bu böyledir. Çünkü zekât zimmette sabit olmuştur.⁷²

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 8; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 118; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 366; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 265; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 100; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306; Akyüz, *Zekât*, s. 154; Medeni Şavlı, *İslâm Hukukunda Zirâî Ürünlerin Zekâtı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Van, 2006, s. 32.

⁷⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, c. III, s. 517 vd.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 8 vd; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 161; Akyüz, *Zekât*, s. 154.

⁷² İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 263; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306.

Malikî mezhebine göre, borç sadece parada zekâtın vücubiyetini etkiler, diğer alanlarda zekâta etki etmez.⁷³

Hanbelî mezhebine göre borç bütün mallarda etkilidir. Eğer borç nisap miktarını düşürmezse zekâtın verilmesi gerekir.⁷⁴

Tam mülkiyete konu olan alacakların zekâtı hususuna gelince, bu konuda fakihler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Biz burada tezimizin çerçevesini çok fazla aşmayacak şekilde sadece Hanefî mezhebinin görüşlerini aktarmakla yetineceğiz.

Hanefîler kuvvet yönünden alacakları genellikle üç grupta ele alırlar:

i.Kuvvetli Alacak veya Ticari Alacaklar

Başkalarına verilen ödünç paralar ile ticaret yerlerinin kiralari ve bu malların bedelleri gibi başkasının zimmetinde bulunan alacaklardır. Bu alacaklar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları ödenmelidir. Ancak alacağını tahsil etmedikçe ondan zekât verme mecburiyeti yoktur. Bu çeşit alacakların ele geçen kısmı, nisabın beşte birine ulaşınca zekâtın tamamının ödenmesi gerekir.⁷⁵

ii.Orta Kuvvette Alacak

Ticari olmayan malların bedeli olarak kendilerinden zekât verilmesi gereken alacaklardır. Örneğin ev kirası, nafaka bedeli veya zekâtı gerekmeyen (kendi elbisesi gibi) bir malın satılmasından doğan alacaklar orta derecede alacak sınıfında mütalaa edilir. Bu çeşit alacaklarda geçen senelere ait zekât borçları ödenmesi gerekir. Ancak nisap miktarı bedelin tahsil edilmesi gerekir.⁷⁶

⁷³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 366.

⁷⁴ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 266; Cezîrî, *Mezâhibü'l-erba'a*, s. 307.

⁷⁵ Serahsî, *Mebûsût*, c. II, s. 195; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 10; Erkal, *Zekât*, s. 58; Akyüz, *Zekât*, s. 196; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 522.

⁷⁶ Serahsî, *Mebûsût*, c. II, s. 195; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 10; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 523; Erkal, *Zekât*, s. 58; Akyüz, *Zekât*, s. 196.

iii.Zayıf Alacaklar

Mehir, miras, vasiyet, diyet ve hulu bedeli gibi mal olmayan şeylerin bedelleridir. Bu çeşit alacaklar tahsil edilip üzerinden bir yıl geçince eğer nisabmiktarına ulaşmışsa zekâta tabi olurlar.⁷⁷

2. Artırıcı Özelliğe Sahip Olma (Nema)

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için nema yani artırıcı olma özelliğine sahip olması gerekir.⁷⁸ Bu şartın dayanağı Hz. Peygamberin söz ya da fiilleridir. Hz. Peygamberin “*Müslümanın atı ve kölesinden dolayı zekât yoktur*”⁷⁹ hadisi bu konudaki dayanaklardan birisidir. Ayrıca malı elde etmekten maksat zenginleşme arzusudur.⁸⁰Nema hakiki ve takdiri nema olmak üzere iki kısma ayrılır.

a. Hakiki Nema

Hayvanlarda doğum yoluyla meydana gelen artış ile ticaret mallarında ticaret yoluyla elde edilen artış hakiki anlamda nemadır.Çünkü bunlarda fiilen bir artış gözükmemektedir.⁸¹

b.Takdiri Nema

Bir malda potansiyel olarak nema imkânının mevcut olması demektir. Bu da paralar da olduğu gibi kendisinde takdiri manada bir artış olan mallardır.⁸²

3. Nisab

Sözlükte “sınır, dikilen işaret, kök” gibi anlamlara gelen nisab, hukuk dilinde “zekâtın farz olması için tespit edilen en az miktar” demektir. Bu günümüzde “asgari geçim indirimi” veya “zekâtın istisna sınırı” olarak da ifade

⁷⁷ Serahsî, *Mebûât*, c. II, s. 195; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 10; Akyüz, *Zekât*, s. 197; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 523.

⁷⁸ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 523; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 11; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 139; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 496; Erkal, *Zekât*, s. 58; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 496; Akyüz, *Zekât*, s. 220.

⁷⁹ Müslim, *Zekât* 9; Ebu Davut, *Zekât* 11; Nesaî, *Zekât* 16.

⁸⁰ Akyüz, *Zekât*, s. 219.

⁸¹ İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s. 179; Akyüz, *Zekât*, s. 220; Erkal, *Zekât*, s. 59; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, c. I, s. 139.

⁸² İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s. 179; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, c. I, s. 139; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 496; Akyüz, *Zekât*, s. 220; Erkal, *Zekât*, s. 58.

edilebilir.⁸³ Dolayısıyla bir kimsenin zekâtla mükellef olabilmesi için nisap miktarı mala sahip olması gerekir.⁸⁴ Fukahaya göre bir malın zekâta tabi olabilmesi için nisap miktarına ulaşması şarttır. Ancak EbûHanîfe öşre tabi mallarda bu şart aramamıştır.⁸⁵

Nisabın miktarıyla ilgili olarak Kur'an'ı Kerim'de açık bir ayet yoktur. Bu miktar sadece "afv" yani "mükellefin ihtiyaç fazlası" ifadesiyle birkaç ayette umûm bir ifadeyle açıklanmıştır.⁸⁶ Fukahanın nisap miktarıyla alakalı ortaya koyduğu ölçüler hadislere ve sahabe tatbikatına dayanır.⁸⁷ Konuyu kitabında inceleyen Vecdi Akyüz, nisap miktarlarını tablo halinde sunar. Buna göre nisab; altında 20 miskal, gümüşte 200 dirhem, koyunda 40 adet, sığırdı 30 adet, deve 5 adet ve zirâî ürünlerde ise 5 vesk miktarı olarak değerlendirilir.⁸⁸ Ancak altın, gümüş ve zirâî ürünlerin nisap miktarının günümüz ölçü birimlerine göre karşılığı, son dönem İslâm âlimleri tarafından farklı değerlendirilmiştir. Kardâvi'ye göre 20 miskal altın 85 gr⁸⁹, Yunus Vehbi Yavuz'a göre 96 gr⁹⁰, Diyanet İlmihalinde ise 80.18 gr olarak tespit edilmiştir.⁹¹ 200 dirhem gümüşün karşılığı ise Kardâvi'ye göre 595 gr⁹², Yavuz'a göre 640 gr⁹³, Diyanet İlmihalinde ise 561 gr olarak ifade edilir.⁹⁴ Zirai ürünlerin nisap miktarı olan 5 vesk ise Kardâvi'ye göre 653 kg⁹⁵, Yavuz'a göre ise 1000 kg⁹⁶ olarak belirlenir.⁹⁷

⁸³ Akyüz, *Zekât*, s. 202.

⁸⁴ Şirazî, *Mühazzab*, c. I, s. 467; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 48; Mevslî, *İhtiyâr*, s. 100; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 342; Meydânî, *Lübâb*, s. 136; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 149.

⁸⁵ Bu konu üzerinde ileride geniş bir şekilde durulacaktır. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 150.

⁸⁶ Bkz. Bakara 2/219; Arâf 7/199.

⁸⁷ Konuyla alakalı hadisler için bkz. Buhârî, Zekât 32; Müslim, Zekât 1.

⁸⁸ Akyüz, *Zekât*, s. 206.

⁸⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 260.

⁹⁰ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 125.

⁹¹ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004, s.271.

⁹² Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 261.

⁹³ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 124.

⁹⁴ Şentürk, Lütfi, Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 272.

⁹⁵ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 373.

⁹⁶ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 143.

⁹⁷ Akyüz, *Zekât*, s. 206.

4. Tabii İhtiyaçlardan Fazla Olma

İslâm bedeni ibadetlerde olduğu gibi mali ibadetlerde de mükellefe çeşitli sorumluluklar yüklemiştir. Bir kimsenin zekâtla mükellef tutulabilmesi için kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin temel ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek en az nisab miktarı bir mala sahip olması gerekir.⁹⁸ Temel ihtiyaçların neler olduğu konusunda fakihler arasında ittifak olmamakla beraber Hanefî mezhebine göre, kişi ve aile fertleri için gerekli bir yıllık gıda maddeleri, giyim eşyası, oturlan ev ve eşyası, ilim için var olan kitapları, sanat ve meslek aletleri ve binek aracı asli ihtiyaçlardan sayılmıştır.⁹⁹ Rahatlıkla söyleyebiliriz ki asli ihtiyaçların ictimâî, iktisâdî ve medenî şartlara göre farklılık arz edeceği aşîkârdır. Bundan dolayı, temel ihtiyaçlar için konulan ölçü, belli bir miktar olarak sınırlandırılmış değildir. Keyfi ve lüks harcamalardan kaçınmak şartıyla normal bir seviyede hayat sürmek için Müslümanın yapacağı bütün harcamalar zekâtтан istisna edilebilir.¹⁰⁰

5. Üzerinden Bir Yılın Geçmiş Olması (Havelânu'l-Havl)

Peygamberimizin “*Üzerinde bir kameri yıl geçmedikçe, o malda zekât yoktur*”¹⁰¹ hadisini ve hulefâ-i raşîdînin uygulamalarını esas alan fukaha, nisab miktarına ulaşan altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar üzerinde zekâtın farz olabilmesi için üzerinden bir kameri yıl geçmesini şart koşarlar.¹⁰² Ancak nisabın bütün sene boyunca bulunup bulunmaması meselesi fukaha arasında tartışılmıştır.

Hanefî mezhebine göre bir malda zekâtın farz olması için o malın hem sene başında hem de sene sonunda nisab miktarına ulaşmış olması lazımdır. Sene

⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 11; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 100; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. II, s. 355; Meydânî, *Lübâb*, s. 136; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 151.

⁹⁹ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. I, s. 487; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 100; Meydânî, *Lübâb*, s. 136; Tahtâvî, *Haşiyetu't-Tahtâvî*, s. 714; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 320; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 152 vd; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 261.

¹⁰⁰ Akyüz, *Zekât*, s. 214.

¹⁰¹ İbn Mâce, *Zekât* 5.

¹⁰² İbn Kudâme el-Makdîsî, *Kâfî*, c. I, s. 321; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. I, s. 481; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 342; Meydânî, *Lübâb*, s. 136; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 161 vd.

içindeki artış ve düşüşler dikkate alınmaz.¹⁰³ Örneğin elinde zekât nisabına ulaşmış on bin lira bulunan bir şahıs sene içinde bu miktar parayı tüketse ancak sene sonunda bu miktar para veya nisab miktarı para elinde mevcut olsa o takdirde zekâtını ödemekle yükümlü olur.

Şâfiî¹⁰⁴ ve Hanbelîlerde¹⁰⁵ nisabın bütün sene boyunca bulunması görüşü esas alınmıştır. Buna göre elinde nisap miktarı mal bulunan bir kimse sene içinde bu malın hepsini veya nisab miktarını düşüren bir kısmını tüketirse, zekât mükellefiyeti düşer. Daha sonra bu mal, nisab miktarına ulaşırsa, zekâtın vucubiyeti için ulaştığı o zaman diliminden bir yıl geçmesi gerekir.

Malikî mezhebine göre bir kimse sene başında nisap miktarı mala sahip olsa ve bu malı tüketse fakat sene sonunda tekrar nisap miktarı mala sahip olsa zekât vermesi gerekir. Malikilerdeki zekâtla ilgili en dikkat çekici husus sene başındaki nisabın değilde yılsonundaki nisabın dikkate alınmış olmasıdır. Buna göre bir kimsenin malı sene başında nisap miktarının altında olsada sene sonunda nisap miktarına ulaşmışsa bir yıllık kazancının tamamının zekâtını vermesi gerekir.¹⁰⁶

C. Zekâtın Sıhhat Şartları

Buraya kadar zekât mükelleflerinde bulunması gereken şartlar ile zekât mevzuu malda bulunması gereken birtakım şartları zikretmeye çalıştık. Bu başlık altında ise ödenmesi gereken zekâtın geçerli olabilmesi için aranan şartları dile getirmeye çalışacağız. Zekâtın sıhhat şartlarını kendi arasında üç farklı başlık altında inceleyebiliriz:

1. Mükellefle İlgili Şartlar

Zekâtın sahih olabilmesi için birtakım şartların mükellefte bulunması gerekir. Bunlar İslâm ve niyet olmak üzere iki kısımda ele alınır.

¹⁰³ Alauddîn Muhammed Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c. I, s. 272; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306.

¹⁰⁴ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 467.

¹⁰⁵ Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306.

¹⁰⁶ Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 306.

a. İslâm

Daha önce zekâtla mükellef kişide aranan şartlar arasında zikredilen Müslüman olma şartı zekâtın sahih olması için de aranır. Bu konuya daha önce değindiğimiz için tekrarına gerek duymuyoruz.

b. Niyet

İslâm âlimleri verilen zekâtın sahih olabilmesi için niyet etmenin gerekli olduğu hususunda hemen hemen ittifak halindedirler.¹⁰⁷Çünkü zekât bir ibadet olduğundan dolayı ancak niyetle sahih olur.¹⁰⁸ Dolayısıyla bir ibadetin makbul olabilmesi için o ibadete niyet edilmesi gerekir. Çünkü Zekât ödemenin geçerliliğini, ona yönelik bir niyet gerçekleştirir.¹⁰⁹ Ancak zekâtı bir borç olarak düşünen Evzaî'ye (v. 157/774) göre niyet şart değildir. Bu görüş zekâtı zenginle fakir arasında bir ortaklık olarak düşünen bazı Malikî hukukçuları tarafından da dile getirilmektedir.¹¹⁰

Zekâtın mali yönünün de bulunması hasebiyle Hanefiler bu yükümlülüğün ibadet şartını yerine getirebilmesi için niyeti zorunlu görürler. Ancak, bu niyetin ödeme anında bulunması yeterlidir. Ancak ödemelerin parça parça yapılması durumunda ise kolaylık olması açısından niyetin zekât borcunun çıkarıldığı anda bulunması yeterlidir.¹¹¹ Bununla birlikte niyetin, edaya hükmen bitişik olması da sahihtir. Örneğin fakir bir kimseye niyet olmaksızın verilen bir malın zekât yerine kaim olması için, bu mal, fakirin elinden çıkmadan niyet edilmesi gerekir. Aksi halde zekâta niyet edilmiş olmaz ve bu mal zekât yerine geçmez.¹¹²

Zekât şayet vekil vasıtasıyla ödenecekse bu durumda zekât yükümlüsünün ödeyeceği meblağı vekile teslim ederken aynı zamanda niyet etmesi de gerekir.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 88; İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s 187; Akyüz, *Zekât*, s. 312.

¹⁰⁸ Hz. Peygamberin "Ameller niyetlere göredir" hadisi şerifleri bu konuda delil olarak zikredilir. Bkz. Buhârî, *Bed'u'l-Vahy* 1; Müslim, *İmâret* 155; Nesâî, *Tahâret* 60.

¹⁰⁹ Serahsî, *Mebûât*, c. III, s. 35; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 40; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 88; Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtü Fıkhıyye Kamusu*, c. IV. s. 109; Akyüz, *Zekât*, s. 312.

¹¹⁰ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 88; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 136; Akyüz, *Zekât*, s. 313.

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 41; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. III, s 187; Erkal, *Zekât*, s. 67; Şavlı, *İslâm Hukukunda Zirâi Ürünlerin Zekâtı*, s. 33.

¹¹² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 41; Akyüz, *Zekât*, s. 314; Erkal, *Zekât*, s. 67.

Vekilin ödeme anında niyet edip etmemesi sonucu değiştirmez.¹¹³ Diğer taraftan zekâta niyet etmeden bütünüyle malını sadaka olarak infak eden kişiden zekât borcu düşer. Bu kıyasa aykırı olarak istihsanen caiz kılınmıştır.¹¹⁴

Malikî mezhebinde esas alınan görüşe göre de niyet zekâtın sıhhat şartıdır. Zekât malı ayrılırken veya ödeme esnasında niyetin bulunması gerekir.¹¹⁵

Hanbelî mezhebinde ise niyet şart olmakla birlikte, niyetin malın verilmesinden az önce yapılması gerekir. Hanbelîler malın tamamının niyet edilmeksizin tasadduk edilmesi halinde de Hanefîlerin istihsan yoluyla verdikleri fetvanın aksine yine de söz konusu kişinin zekâttan muaf olmayacağını ifade ederler. Onlara göre yüzlerce rekât nafîle namazın kılınması farz yerine geçmiyorsa, niyet etmeden verilen bu mal da zekât yerine geçmez.¹¹⁶

Şâfiî mezhebine gelince, onlar da Hanefîler gibi zekâta niyetin gerekli olduğunu ve edadan önce bulunması gerektiğini söylerler. Ancak kişinin malının hepsini tasadduk etmesi, o malda zekât yükümlülüğünü düşürmez.¹¹⁷

2. Zekât Mevzuu Malla İlgili Şart

Kaynaklarda zekât verilecek malla alakalı olarak özellikle malın değerli olması zikredilir. Kişi elinde bulunan malın zekât verecek kısmını ayırırken bu malın orta derecede veya iyi olanından vermelidir. Düşük vasıflısını, ayıplı ve kusurlusunu vermemelidir. Zekât için vereceği mal mütekavim¹¹⁸ olmalıdır.¹¹⁹

3. Zekât Ödenen Kişiyle İlgili Şart

Zekât verilen kimseyle ilgili şart aynı zamanda zekâtında rüknü olan temliktir.¹²⁰ Temlik ise; zekât olarak ayrılan malı, zekât verilecek şahsın mülkiyetine geçirmektir. Bu ise zekâtın fakire ya bizzat veya vekâlet suretiyle

¹¹³ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, c. II, s. 40; Akyüz, *Zekât*, s. 314.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, c. II, s. 40, Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 118; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, s. 101; Erkal, *Zekât*, s. 69.

¹¹⁵ Karâfi, *Zehîre*, c. III, s. 136;

¹¹⁶ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 89.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 89.

¹¹⁸ Mütekavim: Dinen iktisâdî değeri olan mal. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 438;

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, c. II, s. 41.

¹²⁰ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, c. II, s. 39.

teslim edilmesini ifade eder.¹²¹ Bu şarttan dolayı Hanefî mezhebine göre hayır yollarına, camiye, köprüye, su işlerine, ölü kefenlenmesine, ölü teşhizine zekât verilemez.¹²² Aynı şekilde Hanefî mezhebine göre zekât ödemede ibaha; yani bir fakiri veya misafiri yedirmek içirmek gibi durumlar mülkiyet ifade etmediğinden caiz değildir.¹²³ Karadâvî, bazı Zeydî âlimlerinin buna cevaz verdiğini ifade eder.¹²⁴

Alacağın zekâta sayılıp sayılmaması fakihler arasında temlik şartı çerçevesinde tartışılmıştır. Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre bir kimse alacağını borçlusuna zekât olarak sayamaz. Çünkü zekât borcu kişinin zimmetindedir. Dolayısıyla onu hak sahibine teslim etmedikçe zekât borcu düşmüş olmaz.¹²⁵ Bu konudaki görüşleri eserinde zikreden Karadâvî, borçlunun borcunu ödemekten aciz olması ve fakire bunun bildirilmesi şartıyla caiz olabileceği görüşündedir.¹²⁶

III. ZEKÂTA TABİ MALLAR

Hangi malların zekâta tabi olacağı konusunda fıkıh literatüründe farklı görüşler olmakla birlikte zekâta tabi mallar genellikle beş sınıfta incelemeye tabi tutulur.¹²⁷

A. Paralar

Hz. Peygamber ve sonraki dönemlerde mübadele aracı olarak altın ve gümüşün kullanılması nedeniyle ilk dönem fıkıh kitaplarında para¹²⁸ denilince

¹²¹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 505; Akyüz, *Zekât*, s. 311; Mehmet Günay, *Zekât Kitabı*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2007 s. 48.

¹²² Serahsî, *Mebûât*, c. II. s. 202; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 39; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 121; Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kamusu*, c. IV, s. 109; Günay, *Zekât Kitabı*, s. 48; Erkal, *Zekât*, s. 69; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 506.

¹²³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 39; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 850.

¹²⁴ İbhanın caiz olabilmesi için Zeydi Hukukçular birtakım şartlar ararlar: 1-Zekâta niyet, 2-Yiyeceğin uzun süre kalabilmesi, 3-Değer taşınması, 4-Fakirin yiyeceği teslim alması ve serbestçe tüketmesi, 5-Fakirin bunun zekât olduğunu bilmesi. Bkz. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 850

¹²⁵ Serahsî, *Mebûât*, c. II. s. 203; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 848; Erkal, *Zekât*, s. 70; Akyüz, *Zekât*, s. 320.

¹²⁶ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 848; Akyüz, *Zekât*, s. 320.

¹²⁷ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s. 145; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, Kahire: Dâru'l-Ve'y, 1414/1993, c. IX, s. 8 vd; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 2; İbn Kudame el-Makdisi, *Kâfî*, c. I, s. 320; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 547; Nevevî, *Ravzatu't-talibîn*, c. II, s. 5; Buhûtî, *Keşşâfu'l-ğinâ*, c. II, s. 5; Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman Meğribî Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*, Riyad: Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, ts., c. III, s. 80; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 307.

bugünkü manada kâğıt para anlaşılmaz. Dolayısıyla mezhep imamlarından bugün elimizde mübadele aracı olarak kullandığımız kâğıt paraların zekâtı ile ilgili herhangi bir hükme rastlanmaz. Daha sonra altın yerine kâğıt paralar kullanılmaya başlanınca o devirde yaşayan fukahâ, bu paraları “karşılığı hemen ödenebilen bir borç senedi” olarak değerlendirmiş ve borcunun dışında, üzerinden bir yıl geçmiş nisap miktarı yani 81.18 gram altın veya 595 gram gümüş karşılığı parası olanların bu paranın %2,5’ini zekât olarak vermeleri gerektiğini söylemişlerdir.¹²⁹

Daha sonraki dönemlerde kâğıt para giderek altına bağlı olmaktan çıkarılmış, tamamen mübadele aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bugün kâğıt para artık eşyanın bedeli olarak kullanılmaktadır. Alış veriş onunla yapılmakta, işçi ücretleri, memur maaşları onunla verilmekte, zenginlik ölçüsü kabul edilmektedir. Paralar bugün ihtiyaçların giderilmesi ya da kar elde etme amaçlı ekonomik faaliyetlerde altın gibi işlem görmektedir.¹³⁰

Madeni ve kâğıt paralar altın, gümüş ve ticaret malları hükmündedir. Kendi başlarına veya altın, gümüş ve ticaret mallarıyla beraber nisap miktarına ulaşınca sene sonunda 1/40’ını zekât olarak vermek gerekir.¹³¹

B. Madenler ve Defineler

Maden, yaratıldığı günden beri yer altında olduğu hal üzere bulunan birtakım cisimlerden ibarettir.¹³²Fakihler, “*sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz*”¹³³ ayeti kerimesinin umûm ifade ettiğini, dolayısıyla sadece toprak mahsullerine hasredilemeyeceğini ifade ederek madenlerde de ödenmesi gereken bir hakkın olduğunu bildirmişlerdir.¹³⁴ Kur’an’ı Kerim’de açıkça belirtilmemekle

¹²⁸ Kuran ve Sünnette paranın kullanımı için bkz. Şevket Topal, “İslâmî Yasama Kaynaklarında Paralar” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, 1998, ss. 477-484.

¹²⁹ Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, c. I, 271 vd.; Erkal, *Zekât*, s. 108.

¹³⁰ Erkal, *Zekât*, s. 108.

¹³¹ Heyet, (Mehmet Erkal), *İlmihal*, İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, c. I, s. 447.

¹³² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 332.

¹³³ Bakara 2/267.

¹³⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebi Bekir el-Kurtûbî (v. 671/1272), *el-Cami’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006, c. IV, s. 344.

birlikte, hadislerde zekâta tabi olan maden ve definelerden %20 zekât ödeneceği ifade edilir.¹³⁵

Hanefî mezhebi hukukçuları, madenleri iki grupta ele alır ve zekâta tabi olup olmamasını bu sınıflandırmaya göre yapar.¹³⁶

i. Katı Madenler

a) Katı olup ateşte eriyen ve kalıp hale gelebilen yani dökümü yapılabilen madenler. Bu tür madenlere altın, gümüş, bakır, kalay, nikel, kurşun, demir örnek olarak verilebilir. Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre sadece bu kategoride yer alan madenler zekâta tabidir.

b) Katı olup ateşte eritilemeyen yani sıvı hale gelemeyen madenler. Kireç, yakut, zümrüt, elmas gibi madenler bu türe örnektir. Bu çeşit madenler zekâta tabi değildir.

ii. Sıvı Madenler

Bu tür madenler sıvı olup katı hale gelemeyen petrol vb madenlerdir. Ayrıca su da bu kısımda ele alınır.

Hanefî hukukçulara göre, altın ve gümüş gibi ısı ile eritilip şekillendirilen bütün madenler altın ve gümüşe kıyasla zekâta tabidir. Bunun dışında kalan katı ve sıvı madenler zekâta konu olmazlar.

C. Ticaret Malları

Fukahanın “urud et-ticârah” diye ifade ettikleri ve ticarete arz ettikleri alet, makine, emtia, arsa, akar vb. mallar cumhura göre zekâta tabidir.¹³⁷ “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temiz (helal) olanlarından ve sizin için topraktan çıkardığımız şeylerden -Allah için- infak ediniz*”¹³⁸ ayeti ile bütün mallardan zekât

¹³⁵ Buhârî, Zekât 66

¹³⁶ Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 211 vd; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 65 vd.; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-muhtâr*, c. III, s. 256; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, c. I, 438; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâm ve Edilletuh*, Şam: Daru'l-Fikr, 1409/1989, c. II, s. 775.

¹³⁷ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 248; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, c. I, s. 164.

¹³⁸ Bakara, 2/267.

vermeyi emreden umûmînasslar¹³⁹ ve bu konuda varid olan hadisler¹⁴⁰bu hükme delil olarak gösterilmiştir.¹⁴¹ Ayrıca bu konuda icmanın varlığından söz edilir.¹⁴² Ticari mal, kazanç (nema) maksadıyla arz edilmiş olmakla altın, gümüş, zirâî mahsuller ve hayvanlara benzediği şeklindeki kıyas da, bu hükmü teyit etmektedir.¹⁴³

Ticaret malları 80.18 gram altın değerine veya daha fazla miktara ulaştığı ve üzerinden bir yıl geçtiği takdirde zekâta tabi olurlar. Ticaret mallarının zekâtları verilirken borçlar düşülür; yılsonunda sahip olunan malların değeri hesaplanır, toplam değer üzerinden aynı veya nakdi olarak 1/40 oranında zekâtları verilir.¹⁴⁴

D. Tarım Ürünleri

Fukahaya göre toprak ürünleri de zekâta tabidir. Ancak bunun için özel bir kavram (öşür) kullanılır. Bakara Suresinin 267. ayetinde şöyle buyrulur: “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan infak edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.*” Bu ayet fukahaya göre öşre delildir. Ayrıca bu konuda varid olan “*Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan*

¹³⁹ Bakara 2/43, 110; Maide 5/55; Tevbe 9/5, 11, 18; Enbiya 21/73; Hac 22/41, 78; Mu'minun 23/4; Nur 24/37, 56; Naml 27/3; Lokman 31/4; Ahzab 33/33; Fussilet 41/7; Mücadele 58/13; Müzemmil 73/20; Beyyine 98/5.

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, Zekât 2.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ سَمْرَةَ بْنِ جُنْدَبِ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ سُلَيْمَانَ عَنْ سَمْرَةَ بْنِ جُنْدَبِ قَالَ أَمَا بَعْدَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي نَعُدُّ لِلْبَيْعِ

¹⁴¹ Akyüz, *Zekât*, s. 354; Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 164.

¹⁴² Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim b. Münzir, *Kitabu'l-icma'*, thk. Ahmed b. Muhammed Hanîf, Amman: Mektebetu'l-Furkan, 1420/1999, s. 58.

¹⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l- müctehid*, c. I, s. 377.

¹⁴⁴ Muhsin Akar, Ercan Eser *Zekâti Anlamak*, Ankara: DİB Yayınları, 2012, s. 71; Mezhepler arasındaki farklı durumlar için bkz.:İbn Rüşd, *Bidâyetu'l- müctehid*, c. I, s. 398; Cezîrî, *Mezâhibi'l-Erba'a*, s. 315; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 327.

toprak mahsullerinde “*nısf uşr*” yani yirmide bir zekât vardır”¹⁴⁵ hadisi de açık bir şekilde öşrü ve miktarını da beyan etmektedir.¹⁴⁶

E. Hayvanlar

Kur’an’ı Kerim’de hayvanların zekâta tabi olduğunu bildiren husûsî bir ayet olmamakla birlikte Tevbe Suresi 103. ayetindeki “*onların mallarından sadaka al*” emrinin umûm manasının hayvanları da kapsadığı düşünülebilir.¹⁴⁷ Çünkü cahiliye örfünde “mal” dendiğinde bundan hayvan anlamı çıkarılmıştır.¹⁴⁸ Ayrıca Kur’an’ı Kerim’de “*Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar. Biz, o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Onlar için bu hayvanlarda (daha pek çok) yararlar ve içecekler vardır. Hala şükretmeyecekler mi?*”¹⁴⁹ buyrulmaktadır. Bu ayetlerde hayvan sahipleri şükretmeye teşvik edilmektedir. Malın şükürünün en açık şekli ise bunlardan verilecek zekâttır¹⁵⁰.

Hangi hayvanların zekâta tabi olduğu ve nisabının ne olduğu konuyla ilgili hadislere ve sahabe uygulamalarına bakılarak tespit edilmiştir. Buna göre zekâta tabi hayvanlar deve, koyun ve sığır olmak üzere üç cinstir. Keçiler koyun cinsinden, mandalar da sığır cinsinden sayılır.¹⁵¹ Bunların nisabı ise; devede 5, koyunda 40, sığırdan ise 30 adet olarak belirlenmiştir.¹⁵² Ancak bu hayvanların zekâta tabi olmaları için sâime¹⁵³ olmaları¹⁵⁴ gerekir. Ziraat, nakliyat vb. işlerde

¹⁴⁵Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât, 7.

¹⁴⁶Hadis üzerindeki tartışmalar için bkz. Serahsi, *Mebûsât*, c. III, s. 2; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 54; Merğînânî, *Hidâye*, c. II, s. 132; İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s.156; Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 508; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 565; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 73; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 317. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* c. I, s. 348.

¹⁴⁷Akyüz, *Zekât*, s. 333.

¹⁴⁸Erkal, *Zekât*, s. 175.

¹⁴⁹Yasin 36/71-73.

¹⁵⁰Mehmet Günay, *Zekât Kitabı*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2007, s. 52.

¹⁵¹İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, c. I, s. 384 vd.; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 105 vd.

¹⁵²Buhârî, Zekât 38; İbn Mâce, Zekât 11, 12, 13; Ebû Dâvûd, Zekât 5.

¹⁵³Saime: Senenin yarısından fazla bir müddetle mübah meralarda, kırlarda sırf sütleri alınmak veya üremeleri veya semizlemeleri temin edilmek maksadıyla otlatılan hayvanlar. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 492.

¹⁵⁴Serahsi, *Mebûsât*, c. II, s. 165; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 30; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 105; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 170.

kullanılan hayvanlardan zekât gerekmez.¹⁵⁵ Ayrıca nisap miktarına ulaştıktan sonra üzerlerinden bir yıl geçmesi gerekir.¹⁵⁶ Atların zekâta tabi olup olmaması konusunda ulema arasında ihtilaf vardır. EbûHanîfe ve İmam Züfer'e (v. 158/775) göre ileride satılmak üzere erkeği-dişisi karışık bir halde yaşayan ve senenin çoğunu otlaklarda otlayarak geçiren atlar zekâta tabidir. İmam Muhammed (v. 189/805) ve İmam Yusuf'a (v. 182/798) göre ise bu nitelikteki atlar zekâta tabi değildir.¹⁵⁷

IV. ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekâta tabi malların kimlere verileceği yani zekât alabilecek kişiler Kuran'ı Kerim'de açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Buna göre zekât fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir.

V. ZEKÂTIN ÖDENMEYECEĞİ YERLER

Fıkıh kitaplarında zekâtın verilemeyeceği yerler açık bir şekilde ifade edilmiştir.

A. Zenginler

Temel ihtiyaçlarından fazla, artırıcı olsun olmasın nisap miktarı mala sahip olan kimseler dinen zengin sayıldıkları için kendilerine zekât verilmez. Dolayısıyla bir kimse hem zekât alan hem de zekât veren konumunda olamaz.¹⁵⁹ Ancak (zenginde olsalar) yolda kalmış çaresiz yolculara ve Allah yolunda

¹⁵⁵ Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 165; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, s. 308; *Fıkhü'z-zekât*, c. I, s. 171.

¹⁵⁶ Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 165; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, c. I, s. 169.

¹⁵⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 108.

¹⁵⁸ Tevbe 9/60.

¹⁵⁹ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 577; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s.46; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 408; İbn Kudâme el-Makdîsi, *Kâfi*, c. I, s. 380; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 143; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 545; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, c. II, s. 439; Meydânî, *Lübâb*, s. 149; Günay, *Zekât Kitabı*, s. 88.

cihatedenlere zekât ödenir.¹⁶⁰ Ayrıca babası zengin olan küçük çocuğa da zekât verilmez.¹⁶¹

B. Mükellefin Yakınları (Usul ve Furu)

Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre bir kimse zekâtını usul ve furuuna ödeyemez.¹⁶² Çünkü mükellef, bu kimselere zaten bakmakla yükümlüdür. Ayrıca bu kişilere aralarında miras ilişkisi bulunduğundan dolayı temlik şartı tam olarak gerçekleşmeyeceğinden zekâtta verilemez.¹⁶³ Zira birinin ölümü durumunda verilen zekâttan faydalanma durumu ortaya çıkabilir.¹⁶⁴

Eşlerin birbirlerine zekât verip vermemesi meselesinde mezhepler arasında ihtilaf vardır. Hanefî mezhebinde esas alınan görüşe göre kişi bakmakla yükümlü olduğu hanımına zekât veremez.¹⁶⁵ Ayrıca EbûHanîfe'ye göre kadın da zekâtını fakir olan kocasına veremez. Çünkü ona verdiği zekâttan kendisi de faydalanır.¹⁶⁶ Ancak İmameyne göre, kadın zekâtını fakir kocasına verebilir.¹⁶⁷

C. Müslüman Olmayanlar

Zekât Müslümanlara özgü bir ibadet olduğundan onların zenginlerinden alınıp fakirlerine verilir. Gayri müslimler zekât ödemekle yükümlü olmadıkları gibi zekât almayı da hak etmezler.¹⁶⁸

¹⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s.46; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l- müctehid*, c. I, s. 408; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 697; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 524.

¹⁶¹ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Meydânî, *Lübâb*, s. 150; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 320; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 697.

¹⁶² Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; İbn Kudame, *Kâfi*, c.I, s. 381; Muğnî, c. IV, s. 98; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 549; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. III, s. 254; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. II, s. 440; Meydânî, *Lubâb*, s. 149; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 716.

¹⁶³ Akyüz, *Zekât*, s. 561.

¹⁶⁴ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 524.

¹⁶⁵ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Meydânî, *Lübâb*, s. 149; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 320; Sâğircî, *el-Fıkhu'l-hanefiyyu ve edilletuhu*, s. 343; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 719.

¹⁶⁶ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. 4, s. 100; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 550; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. II, s. 262; Buhûti, *Keşşâfu'l-ğina'*, c. III, s. 113; Meydânî, *Lubâb*, s. 149; Akyüz, *Zekât*, s. 559 vd; Hasip Asutay, *Zekât Risalesi*, İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2011, s. 76; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 720; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 524.

¹⁶⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Meydânî, *Lübâb*, s. 149.

¹⁶⁸ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 577; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c.II, s. 48; İbn Kudame, *Kâfi*, c. I, s. 379; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 141; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 542; Merdâvî, *İnsâf*, c. III, s. 252; Meydânî, *Lübâb*, s. 149; Buhûti, *Keşşâfu'l-ğina'*, c. III, s. 112; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 304; Mehmed Doğru, *Zekât İbadeti*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2007, s. 57; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. II, s. 702.

D. Hz. Peygamberin Yakınları

Zekât verilemeyecek kimseler arasında Hz. Peygamberin yakınları da zikredilir. Buhârî’de rivayet olunan bir hadiste Hz. Peygamber, torunun Hasan zekât hurmalarından birini yemek istediğinde ona “*Bırak, bırak! Zekât malını bizim yiyemeyeceğimizi bilmiyor musun?*”¹⁶⁹buyurmuştur.¹⁷⁰ Bu ve benzeri rivayetleri esas alan ulema Haşimoğulları’na zekât verilemeyeceğini kabul etmişlerdir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Buhârî, Zekât 57; Müslim, Zekât 161, 167; Ebû Dâvûd, Zekât 29;

¹⁷⁰ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 576; Erkal, *Zekât*, s. 221 vd.

¹⁷¹ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 120; Meydânî, *Lübâb*, s. 150; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Zekât*, s. 563 vd.; Ancak Ebû Hanîfe ve İmam Malik istihsanen kendi dönemlerindeki Haşimoğullarına zekat verileceğini söylemişlerdir. Maslahat gereği bu hükme vardıkları ifade edilir. Bkz. Zekiyyüddin Şa’bân, *Usulu’l-fikhu’l-İslâmiyyi, İslâm Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990, s. 171.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE ARAZİ

I. ÖŞÜR

A. Öşür Kavramı

Öşür kelimesi Arapça “عشر” (uşr) kelimesinden dilimize geçmiş olup sözlükte “onda bir, 1/10” anlamına gelir.¹ Kelime zamanla fıkhîta toprak zekâtıyla alakalı özel bir ıstılah haline gelmiştir.² Zirâî ürünlerin zekâtına öşür denilmesi Hz. Peygamberin hadisine dayanır. Söz konusu hadiste “yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nusu’l-uşr” yani yirmide bir zekât vardır”³ ifadesi öşür kelimesine terim anlamını katmıştır.

Müşteşrikler uşr kelimesinin kökeninin İslâm öncesi bir takım medeniyetlerde var olduğu tezinden hareketle bu uygulamanın aslında İslâm’ın orjinal bir vergilendirme sistemi olduğu fikrine hâlel getirmek istemektedirler. Onların iddiasına göre öşür kelimesi Âsûrî dilindeki iş-ru-u kelimesinden türetilmiş olup, o dilde bu kelime buğday, hurma veya altından alınan vergi manasına gelmektedir. Onların bir diğer iddiasına göre bu kelime İbranice ma’aşer kökünden gelmekte olup Musa kanunlarında mecburi olarak ödenmesi gereken vergi anlamına gelmektedir.⁴

Müşteşriklerin bir diğer iddiası ise öşür kelimesinin İslâm öncesi Arap toplumunda mabedler için verilen vergi anlamına geldiğidir. Bu vergilerin ise bu mabedleri koruyan kimselere gittiğini ifade eden müşteşrikler doğal olarak Hz.

¹ Erkal, “Öşür”, *DİA*, XXXIV, s. 97; Muhammed Hamidullah, *İslâmda Devlet İdaresi*, İstanbul: 1963, s. 117; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 464.

² Fahrettin Atar, “İslâm Hukukunda Zekât ve Vergiler”, *Diyanet Dergisi*, 1979, c. XVIII, S. 4, s. 232; Akyüz, Vecdi, *Zekât*, s. 416.

³ Buhârî, *Zekât* 55.

فيما سقت السماء والعيون أو كان عثريا العشر وما سقي بالنضح نصف العشر

⁴ Adolf Grohmann, “Öşür”, *İA*, IX, s. 482.

Peygamberin tamamıyla şuurlu bir tarzda uşr'ün ibadet ile bütün münasebetlerini bertaraf ettiğini ve ihtimal Güney Arabistan'da cereyan eden hususların tesiri altında, bunun bir nevi vergi gibi verilmesini istediğini ifade ederler.⁵ Ancak müsteşriklerin bu görüşlerinin ilmi hiçbir dayanağı yoktur. Zira Hz. Peygamber döneminden itibaren asıl niteliği ibadet olan zekâtın bir türü olarak kabul edilmiş ve fıkıh kitaplarında “zekâtü’z-zürû”, zekâtü’l-hars” gibi başlıklar altında incelenmiştir.⁶ Öte yandan öşür kelimesinin zirâî mahsullerin zekâtı dışında farklı vergilerinismi olması⁷ müsteşriklerin bu verginin mahiyetini kavrama noktasında ciddi bir yanılığa düşmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz.

B. Öşrün Delilleri

1. Kitap

Kur'an'ı Kerim'de zekâtla alakalı birçok ayeti kerime mevcuttur. Bu ayeti kerimeler genel olarak zekâtın ödenmesinin gerekliliğini ifade ederken, diğer yandan ödemeyenlerin ahirette ne gibi sıkıntılar çekeceğini bildirmek suretiyle bu ibadetin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ancak zirâî ürünlerin zekâtı olan öşür kelimesi Kur'an'da geçmemektedir. Terim anlamını hadisten alan öşür farzietini Bakara Suresi'nin 267. ve En'am Suresi'nin 141. ayetlerinden almaktadır. Konuyla ilgili ayetlerin ilkinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan infak edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır”⁸.

⁵Grohmann, “Öşür”, *İA*, IX, s. 482.

⁶ Erkal, “Öşür”, *DİA*, XXXIV, s. 97.

⁷ Öşür, zirâî ürünlerden alınan zekâtın dışında gümrük vergisi ve mîrî araziden alınan vergi anlamında da kullanılmıştır. Öşür kelimesinin zekât dışındaki mefhumlar için kullanılması ya ârîzidir yahut da meşhur olmuş galat nevindedir. Bkz. Hayrettin Karaman, “Toprak Mülkiyeti ve Öşür”, *Diyanet Dergisi*, 1976, S. 2, s. 83; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebu's-Su'ud Efendinin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: 1972, s. 169; Akyüz, *Zekât*, s. 416; Ömer Lütfi Barkan, “Öşür”, *İA*, IX, s. 485; Öşrün gümrük vergisi anlamında kullanımı için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr”, *AÜİFD*, 1981, c. XXV, s. 169 vd; Mîrî arazinin statüsü için bkz. M. Macit Kenanoğlu, “Mîrî Arazi”, *DİA*, XXX, s. 157.

⁸ Bakara 2/267. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

İlgili ayette geçen *أَنْفِقُوا* “infak edin” emrini âlimlerin çoğunluğu “zekât veriniz” şeklinde anlamışlardır.⁹ Ancak ayetteki “infak” lafzını gönüllü olarak verilen sadaka olarak düşünen birtakım âlimler; buradaki fiilden emir kastedilmediğini, fiilin nedb ifade ettiğini söylemişlerdir. İbn Atiyye’ye (v. 541/1147) göre Bera b. Âzib (v. 71/690), ve Katâde(v. 117/735)bu görüştedir.¹⁰Cessâs (v. 370/980), ise selef ve halef uleması arasında bu konuda ihtilaf olmadığını zira emrin vücûp ifade ettiğini, dolayısıyla ayetteki *أَنْفِقُوا* “infak edin” emrinin zekâta hasredilmesi gerektiğini, aksi takdirde bir karine olmadan nedbe yorumlanamayacağını ve bu ayette geçen “*Kendiniz göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın*” ifadesinin nedbin karinesi olamayacağını savunmuştur.¹¹

İbn Kudâme (v. 620/1223) ise zekâtın nafaka olarak ifade edildiğini “*Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele*”¹² ayetiyle delillendirmeye çalışır.¹³

Diğer taraftan İbn Arabî (v. 543/1148) ise ayetteki emrin hem farzı hem de nafileyi kapsayacak şekilde olduğunu belirtirken ayetin sebebi nüzulüyle bağlantısına dikkat çeker.¹⁴

İlgili ayette geçen “*Yerden sizin için çıkardıklarımızdan*” ibaresiyle İslâm âlimleri zirâî ürünlerden alınan zekâtın kastedildiğini kabul etmişlerdir.¹⁵

Fukahanın oşrûn farzîyetinin delili olarak gördükleri ikinci ayette Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“*O, çardaklı çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden*

⁹ el-İmam el-Hafız İmaduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2006, c. I, s. 535.

¹⁰ Kurtûbî *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, c. IV, s. 342.

¹¹ EbûBekir Ahmet b. Ali er-Razî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Gumhâvî, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992, c. II, s. 174 vd.

¹² Tevbe 9/34.

¹³ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 154.

¹⁴ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1424/2003, c. I, s. 312.

¹⁵ Bkz. Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c.III, s. 209- 210; Serahsi, *Mebûsât*, c. III, s. 2; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 53; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s.155;Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, c. III, s. 466-467;İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s. 264.

farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını verin, fakat israf etmeyin. Çünkü o israf edenleri sevmez.”¹⁶

Birçok âlim tarafından öşürün farz oluşunun delilleri arasında zikredilen¹⁷ yukarıdaki ayette geçen **وَأَتُوا حَقَّهُ** “hakkını verin” ifadesindeki “hak” kavramıyla neyin kastedildiği konusunda fukaha arasında bir ittifak yoktur.

Taberî (v. 310/922), bu ayette geçen “hak” kelimesinin İslâm âlimleri tarafından farklı yorumlandığını ifade eder. Bu yorumları birkaç farklı noktada toplayan Taberî; Muhammed b. Hanefiyye (v. 81/700), Enes b. Malik (v. 93/711), İbn Abbas, Câbir b. Zeyd (v. 93/711), Saîd b. Müseyyeb (v. 94/714), Dahhâk (v. 105/723), Katâde, Tavus b. Keysan (v. 106/725) ve Zeyd b. Eslem (v. 136/753)’in ayette geçen “hak” kelimesini farz kılınan zekât olarak yorumladıklarını belirtir. Diğer taraftan Atâ b. Ebî Rebâh, Mücahid b. Cebr, Hammâd (v. 120/738), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814), İbrahim en-Nehâî ve Saîd b. Cübeyr’in “hak” kelimesiyle zekât dışında başka ödemelerin kastedildiği şeklinde yorumladıklarını aktarır. Ayrıca İbn Abbas’tan her iki görüşe dair rivayetin var olduğunu bildirir. Taberî, ikinci gruptaki âlimlerin görüşlerinin dayanak noktasını, bu ayetin Mekki olduğu düşüncesi olarak zikreder. Bu âlimlere göre zekât Medine’de farz kılındığı için ayetteki “hak” kelimesi zekât dışındaki ödemeler olarak düşünülmelidir. Ayrıca zikredilen âlimlere göre bu ayet zekât ayetleriyle neshedilmiştir. Hatta Taberî, bu ayetin Hz. Peygamberin sünnetiyle neshedildiğini savunan ulemanın görüşlerini sunar. “Hak” kelimesini zekât olarak yorumlayanların görüşünü tercih eder.¹⁸ Ancak meseleyi kitabında inceleyen Fahrettin Râzî (v. 606/1209), bu ayeti, Medenî ayet olarak kabul eden âlimlerin varlığından bahseder.¹⁹ Cessâs ise ilgili ayetin öşür hadisiyle neshedildiğini iddia eden âlimlerin, sünnetle Kur’an’ın

¹⁶ En’am 6/141.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

¹⁷ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 209- 210; Serahsi, *Mebûsât*, c. III, s. 2; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 53; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 155; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, c. III, s. 466-467; İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s. 264.

¹⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camî'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: ts. c. XII, s. 158 vd.

¹⁹ Fahrüddîn İbn Allâme Ziyâuddîn Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (Tefsîru'l-kebîr)*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981, c. XIII, s. 225.

neshine cevaz verenler olduğunu aktarır.²⁰ Diğer taraftan konuyu kitabında özetleyen Kurtûbî (v. 671/1272) “hak” kelimesiyle farz olan zekâtı anlayan ulemanın aynı şekilde öşrü de kapsayacak şekilde yorumladıklarını bildirir.²¹ Meseleyi tefsirinde özetleyen müfessirlerden olan İbn Arabî ise söylenenlerden farklı olarak bu ayetin, Bakarasuresindeki mücmel olan 267. ayeti tefsir ettiğini açıklar.²² Tahâvî (v. 321/933) ise, diğerlerinden farklı olarak, ulemanın görüşlerini bildirirken her iki farklı görüşün de ayeti muhkem olarak ele aldıklarını ifade eder.²³ Muasır müfessirlerden İbn Âşûr (v. 1393/1973), meseleye nesh yönünden bakanların neshi tahsis manasında kullandıklarını ifade eder.²⁴

Konuyu makalesinde inceleyen Mehmet Erkal ise konuyu şöyle yorumlar:

Aslında bu ayetle diğer ilgili naslar arasında telifi gayr-ı kabil (giderilemeyen) bir tearuz yoktur, icmâl-tafsîl, ibhâm-tefsir alakası vardır. Mütেকaddimin âlimlerinin ise, neshi usulcüler gibi anlamadıkları, onlara göre mutlakı takyîd, âmmı tahsîs, mübhemi beyan, mücmeli tefsirin de “nesh” teriminin şümulü içinde addedildiği bilinmektedir. Ayetin mensuh olup olmadığı hakkındaki tartışma, bu ayetin Mekkî olmasından kaynaklanmaktadır. Teşrî tarihinden biliyoruz ki, çoğunluğun görüşüne göre, zekât hicri 2. yılda farz kılınmıştır. Ancak müesseselerin oluşumunda görüldüğü gibi zekât hukuku sahasında da önce icmâl sonra tafsîl şeklinde tadrîci bir metod takip edilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki ilgili ayetle toprak ürünlerinden zekât mükellefiyetine icmâlen temas edilmiş, daha sonra zekât mevzularını ayrı ayrı gösteren, bunlardan hangi şartlarda ve ne nispette zekât ödeneceğini açıklayan hadislerle ayet tafsîl edilmiştir. Bu ayet ve hadislere istinaden fakihler öşrün farz olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.²⁵

2.Sünnet

Fukaha, zirâî ürünlerden alınan öşrün farziyetini bu konuda varid olan hadis-i şeriflerden çıkarmışlardır. Söz konusu hadislerden birinde Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

²⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. IV, s. 175.

²¹ Kurtûbî, *el-Cami'u li-ahkâmi'l-Kur'an*, c. IX, s. 53.

²² İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c.II, s. 282.

²³ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ani'l-Kerîm*,thk. Sadettin Ünal, İstanbul: 1418/1998, c. I, s. 331.

²⁴ Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: 1984, c. VIII, s. 122.

²⁵ Mehmed Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, S. 9, ss. 10-11.

“Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nisfu’l-uşr” yani yirmide bir zekât vardır”.²⁶

Ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili sünnetten bir başka delil ise Muaz b. Cebel’den rivayet edilen şu hadistir:

“Rasulullah beni Yemen’e gönderirken göğün suladığı mahsulden onda bir, aletle sulanan mahsulden yirmide bir zekât almamı emir buyurdu”.²⁷

Bu ve benzeri hadisler, zirâî mahsullerden alınacak öşrü farz kılmakta ve mükelleflerden bu ibadeti yerine getirmelerini istemektedir. Ancak hangi mahsulün zekâta tabi olacağı konusu fıkıh âlimleri arasında tartışmalı olup bu konuya yeri geldiğinde temas edilecektir.²⁸

3. İcma

Teferruatta bazı görüş ayrılıkları bulunmakla beraber bütün müçtehitler; zirâî mahsullerden onda veya yirmide bir zekât alınacağı hususunda birleşmişlerdir.²⁹

II. ARAZİ

Öşür toprağa ait bir vergi olduğu için öncelikle İslâm hukukunda toprağın yapısının incelenmesi gerekmektedir. Özellikle günümüz İslâm devletlerinde, topraktan elde edilen zirâî ürünlerden öşrün alınıp alınmaması ve bunun hakkında ihtilafların var olması konunun önemini ifade eder. Dolayısıyla biz öşre ait hükümleri vermeden önce bu konu üzerinde durmak istiyoruz. Bu konuyu daha iyi kavrayabilmek için öncelikle Hz. Peygamber dönemini ve akabinde içinde birçok

²⁶ Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7; Ebû Davut, Zekât 11.

فيما سقت السماء والعيون أو كان عثريا العشر وما سقى بالنضح نصف العشر

²⁷ Nesâî, Zekât 25.

عن معاذ قال بعثني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى اليمن فأمرني أن أخذ مما سقت السماء العشر وفيما سقى بالدوالي نصف العشر

²⁸ İslâm âlimlerinin söz konusu hadisi delil olarak kullanmaları ile ilgili bkz: Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 508; Serahsi, *Mebisût*, c. III, s. 2; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. II, s. 54; Merğînânî, *Hidâye*, c. II, s. 132; İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 156; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, c. I, s. 565; Karâfî, *Zehîre*, c. III, s. 73; Cezîrî, *Mezâhibu’l-erba’a*, s. 317; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, c. I, s. 348.

²⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. II, s. 54; Karaman, “Toprak Mülkiyeti ve Öşür”, s. 83; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât* c. I, s. 348.

farklı düşüncelerin olduğu ve daha sonra oluşturulan fıkıh külliyatının bu dönemin görüşleriyle oluşturulduğu Hz. Ömer (v. 23/644) dönemini ele alacağız.

A. Hz.Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince orada Medine İslâm devletini kurup bir anayasa³⁰ hazırladı ve bu anayasada hiç kimsenin toprağına dokunmadı.³¹ Daha sonra İslâm toprakları, bizzat Hz. Peygamber döneminde genişlemeye başladı. İlk olarak Müslümanların ellerine geçen araziler Medine'de yaşayan Benî Nadîr Yahudi kabilesinin üzerinde yaşadıkları topraklardı. Kaynaklara göre bu kabile Hz. Peygamberi öldürmeye teşebbüs etmiş ve kendileriyle yapılan antlaşmayı bozmuşlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu kabileyi muhasara etmiş ve sonuçta onları Medine'den çıkarmıştır.³² Hicri 4. yılda ele geçirilen bu araziler, bu olay üzerine nazil olan Haşr Suresinin 6-8 ayetleri doğrultusunda Hz. Peygambere ait kabul edildi.³³

³⁰ Bu anayasa için bkz. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, c. I, s. 67 vd.;Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. I, ss. 202-206.

³¹ Hayrettin Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, c. I, s. 200.

³² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*,c. I, s. 580 vd; Ali Himmet Berki, Osman Keskioglu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara: 1997, ss. 289-292.

³³ İlgili ayetlerde Yüce Rabbimiz (c.c) şöyle buyuruyor: “Onların mallarından Allah’ın savaşılmaksızın Peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, Peygamberlerini dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah’ın her şeye hakkıyla gücü yeter. Allah’ın (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamberine kazandırdığı mallar; Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Şüphesiz Allah’ın azabı çetindir. Bu mallar özellikle, Allah’tan bir lütuף ve hoşnutluk ararken ve Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.” Haşr 59/6-8; İslâm tarihinde ilk defa fey kelimesi Benî Nadîr Yahudilerinin sürgün edilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Hz.Peygamber Benî Nadîr mallarını savaşa iştirak edenlere ganimet olarak taksim etmeyip muhtaç muhacirlere vermeyi kararlaştırmıştı. Bunun üzerine Haşr suresinin 6-10 ayetleri nazil oldu. Fey sözlükte mastar olarak “geri dönmek, şekil değiştirmek” demektir. İsim olarak “öğleden sonraki gölgeye” denir. Bu ifadeyle dünya mallarının ya batmak üzere olan güneş gölgesi gibi geçici olduğunu veya malın, İslâmülkesine geri döndüğünü ifade için savaşta alınan mallara fey denilmiştir. Ebû Ubeyd Hz.Peygamberin vefatından sonra malların fey, ganimet ve sadaka olarak üçe ayrıldığını, her üç konuda da imamların tabi olduğu kurallar olduğunu beyan ederek, kitabın ilk bölümünü fey kısmına ayırmıştır. Fey’i sulh anlaşması yapılan bölgelerden alınan cizye, savaşla ve ele geçen topraklardan alınan haraç ve araziler, yabancı tüccarlardan alınan uşur vergisi gibi bütün malların ve menfaatlerin Müslümanların ortak olduğu şeyler diye tarif eder. Yahya b Adem ise fey’i savaşız ele geçenler olarak tarif eder ona göre savaşla ele geçenlere ganimet denir. Bkz. Mustafa Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003, s.51; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I,s. 210; Süleyman Ateş, “Toprak ve İslâm”,

Hiz. Peygamber d6neminde ele ge7en ikinci arazi ise hicri 5. yilda M6sl6manlara ihanet eden yine bir Yahudi kabilesi olan Ben6 Kureyza'ya ait topraklardı. Ancak bu topraklar Ben6 Nad6r topraklarının aksine Enf6l Suresinin 41. ayeti³⁴ gereği 4/5'i taksim edildi. 1/5'i ise Hiz. Peygambere (gereken yerlere ulaştırılması i7in) bırakıldı. Bu tatbikatla savaşla alınan toprakların ganimet³⁵ kabul edilip buna g6re değerlendirildiği g6r6lmektedir.³⁶

Hicri 7. yilda vuku bulan Hayber'in fethinden sonra ise Hiz. Peygamber bu arazileri, elde edilen mahsul6n yarısını M6sl6manlara vermeleri şartıyla burada yaşayan Yahudilere bırakmıştı.³⁷ Diğer taraftan Hiz. Peygamber Mekke'yi fethedince buradaki arazileri ne taksim etmiş ne de fey olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla daha sonra fethedilen yerler hakkında bu h6km6n uygulanabileceğini s6yleyenler olmuşsa da Eb6 Ubeyd'e g6re Mekke diğer beldelere mukayese edilemez.³⁸ Ayrıca daha 6ncesinde Hiz. Peygamber sırası ile Fedek, V6di'l- Kur6 ve Teym6li Yahudileriyle anlaşmalar yapmış; bunun 6zerine Fedek topraklarının yarısı Hiz. Peygambere bırakılmış, V6di'l-Kur6 savaşla ele ge7tiği i7in Hayberlilerle yapılan anlaşma şartları i7inde sulh s6zleşmesi yapılmıştır. Bu konuyu makalesinde 6zetleyen Mehmet Erkal, Ben6 Kureyz6, Hayber ve V6di'l-Kur6 arazisinin ganimet hukukuna g6re taksim ve tahmis edilmiş olduğununu yani 4/5'inin savaşa iştirak edenlere, 1/5'ini Enf6l suresi 41. ayeti gereğince Hiz. Peygamberin tasarrufuna tahsis edildiğini s6yler. Ancak Hiz. Peygamberin

AÜİFD, c. XVII/13 (1969), s. 206; H6seyin 7elik, "Fey ve Ganimet Ayetleri 7er7evesinde Hiz. 6mer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş S6t76 İmam 6niversitesi İlahiyat Fak6ltesi Dergisi*, c. VIII/15 ,(2010), s. 78; Eb6 Ubeyd, *Kit6bu'l-emv6l*. s. 35; Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, XII, s. 511; Osman Eskicioğlu, *İsl6m Hukukunda Vergiler Yahya b. Adem ve Kitabu'l-Har6ci*, İzmir: 1966, s. 71; İsfeh6n6, *Mufred6t*, s. 390.

³⁴ "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı g6n, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı g6n kulumuza indirdiklerimize inandysanız(bunu b6yle bilin). Allah her şeye hakkıyla g6c6 yetendir." Enf6l 8/41.

³⁵ Ganimet, s6zl6kte "bir şeyi zorluk 7ekmeden elde etmek" demektir. İsl6m hukukunda ise, M6sl6manların savaş yoluyla gayri m6slimlerden ele ge7irdikleri esirler ve her t6rl6 mallardır. Bkz. Mehmet Erkal, "Ganimet", *DİA*, XIII, s. 351; Karaman, *İsl6mın Işığında G6n6n Meseleleri*, c. I, s. 210; Ateş, "Toprak ve İsl6m" s. 207; 7elik, "Fey ve Ganimet Ayetleri 7er7evesinde Hiz. 6mer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", s. 81.

³⁶ Erkal, "Toprak Mahsullerinin Zek6ti: 6ř6r", s. 14.

³⁷ Berki, *Hiz. Muhammed ve Hayatı*, s. 340; Hamidullah, *İsl6m Peygamberi*, c. I, s. 594.

³⁸ Eb6 Ubeyd, *Kit6bu'l-emv6l*, s. 90.

Hayber³⁹ ve Vâdi'l-Kurâ'daki arazileri yarıcılık esasına göre işletmeye vermiş olduğunu ifade ettikten sonra bu üç olayda toprağın menkul mallar gibi Enfâl suresi 41. ayetine göre ganimet kabul edilip buna göre taksim edildiğini zikreder. Benî Nadîr ve Fedek arazilerinin sulhan ele geçirildiği için fey hükmünün uygulandığını ifade eder.⁴⁰

B. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer devrinde Suriye ve özellikle Irak fethedilince ele geçirilen toprakların kime ait olacağı mevzuu ortaya çıkmış ve tartışılmıştır.⁴¹ Mısır'ın fethinden sonra Zübeyr b. Avvâm⁴²(v. 36/657),Mısır fatihi Amr b. As'a (v. 43/664) hitaben Hz. Peygamber Hayber'i nasıl taksim ettiyse kendisinsin de aynı şekilde davranması gerektiğini bildirmesi üzerine Amr b. As, konuyu Hz. Ömer'e bildirmedi bir şey yapamayacağını söyler. Durumu bir mektupla Hz. Ömer'e bildirir. Hz. Ömer, Amr b. As'tan bu arazilerin askerlere dağıtılmamasını ister. Çünkü daha sonraki Müslümanlar bu arazilerden elde ettikleri vergiyle Allah yolunda savaşırlardır. Hz. Ömer bu arazilerle Müslümanların güçleneceğini söyler.⁴³ Hatta Hz. Ömer'in "*Müslümanların geleceğinden endişe etmeseydim Hz. Peygamberin Hayber'i savaşanlara dağıttığı gibi ben de fethettiğim yerleri Müslümanlar arasında taksim ederdim*" dediği rivayet edilir.⁴⁴

Ebû Yusuf, Kitâbu'l-Harâc'ında bu konuya ait rivayetleri aktarır. Bu rivayetlere göre bir grup gazinin Irak topraklarının paylaşılması hususunda ısrar etmeleri üzerine başkomutan Sa'd b. Ebî Vakkas (v. 55/675), durumu Hz. Ömer'e

³⁹ Hayber arazilerinin tamamının Müslüman gazilere dağıtılıp dağıtılmadığı konusu tartışılmıştır. Hayber arazisinin Hz.Peygamber zamanında 1-Tamamının taksim edildiği, 2-Arazinin yarısının taksim edildiği, diğer yarısının Yahudilere yarıcılık esasına göre verildiği, 3-Arazinin Hz. Ömer zamanında taksim edildiği hakkında üç farklı görüş ortaya atılmıştır. Ancak kaynaklarda sulh yoluyla alındığı belirtilen kaleler hariç, Hz.Peygamberin Hayber arazisini savaşa katılanlara taksim ettiği ve 1/5 hissesini aldığına dair rivayetler daha kuvvetli görünmektedir. Bkz. Erkal, "Toprak Mahsullerinin Zekâti: Öşür", s. 14.

⁴⁰ Erkal, "Toprak Mahsullerinin Zekâti: Öşür", s. 15.

⁴¹ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 200.

⁴² Bu konuda Halife Hz. Ömer'e şiddetli bir şekilde muhalefet edenler arasında Zübeyr b. Avvâm ve Bilâl b. Rebâh ön plana çıkar. Hatta Hz. Ömer'in "*Bilâl ve arkadaşlarından Allah'ım beni koru*" şeklinde dua ettiği zikredilir. Bkz. Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim el-Ensârî, *Kitâbu'l-harâc*, thk. Muhammed Abdulhafîz el-Menâsîr, Amman: Dâru Kunûzi'l-Ma'rifeti'l-İlmiyye, 1430/2009, s. 149.

⁴³ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 82.

⁴⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 79.

bildirir. Hz. Ömer meseleyi sahabenin ileri gelenleriyle görüşür. Abdurrahman b. Avf (v. 32/652) bunun bir ganimet olduğunu, dolayısıyla Müslümanlar arasında paylaşılması gerektiğini savunurken; Hz. Ömer, bu arazilerin dağıtılmayıp bütün Müslümanlar namına vakfedilmesi gerektiğini söyler. O bu arazilerin işletilmesi sonucu alınacak haraçtan bütün Müslümanların istifade etmesini ileri sürer. Aksi halde yetimler, dullar, fakirler ne olacak, sınırları ve bu toprakları kim koruyacak der. Bunun üzerine Hz. Osman (v. 35/656), Hz. Ali (v. 40/661), Talha (v. 97/715) ve İbn Ömer bu konuda halifeyi desteklerler.⁴⁵ Halife meseleyi birde ensarla görüşür. Ensardan on kişiyi davet eden Hz. Ömer, onlarla meseleyi konuştuğundan sonra, şura üyeleri kendisine:“*Düşündüklerin çok güzel.Bildiğin şekilde muamelede bulun*” der. Böylece Hz. Ömer kendi görüşüne göre karar alır. Alınan karara göre fethedilen arazi ölçülüyor, işletecek olan eski sahibi veya bir başkasına teslim ediliyor ve karşılığında vergi talep ediliyordu. Bu vergi, çıkan mahsulün bir kısmı olabileceği gibi önceden tespit edilmiş bir meblağ da olabiliyordu.⁴⁶

Sevad arazisini fetheden Sad b. Ebî Vakkâs, Hz. Ömer’e bu arazinin dağıtımıyla ilgili gönderdiği mektuplardan birine Hz. Ömer şöyle cevap verir: “*Bana ulaşan mektubuna göre; insanlar Allah’ın kendilerine fey olarak verdiği şeyleri kendi aralarında taksim etmemi istiyorlarmış. Mektubum sana ulaştıktan sonra, askerlerin atları ve binekleri ile elde etmiş oldukları silah ve malların 1/5’ini aldıktan sonra geri kalan kısmını askerler arasında taksim et. Araziler ve nehirleri (sulama kanallarını) müstahsillere bırak ki; bu toprakların gelirleri, Müslümanlara verilecek pay ve aylıklara sarf olsun. Eğer bu kanal ve toprakları savaşa katılanlar arasında taksim edersen, onlardan sonra gelecek nesillere hiçbir şey kalmaz.*”⁴⁷

⁴⁵Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-harâc*, s. 142 vd.

⁴⁶Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-harâc*, s. 142 vd;Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emvâl*, s. 80 vd; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, ss. 200-201.

⁴⁷Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu’l-buldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ’, Beyrut: Mektebetü’l-Mearîf, 1407/1987, c. II, ss. 307-371; Eskicioğlu, *İslâm Hukukunda Vergiler Yahya b. Adem ve Kitabu’l-Harâc*, s. 76; Ateş, “Toprak ve İslâm”, s. 204; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer’in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 85.

Hız. Ömer'in bu tutumunda Hız. Ali'in büyük bir etkisi vardı. Kaynaklarda Hız. Ömer'in Sevad arazisi hakkındaki görüşünün belirginleşmesinde Hız. Ali ile istişaresi etkili olduğu zikredilir. İlgili rivayetlerde Hız. Ömer Sevad arazisini Müslümanlar arasında bölmek ister ve Sevad ahalisinin sayımını yaptırır. Sayım neticesinde her müslümana üç çiftçi düştüğünü görünce arkadaşları ile istişare eder. Bunun üzerine Hız. Ali kendisine: *“Irak ahalisini kendi hallerinde serbest bırak ki Müslümanlar için bu araziler faydalı bir varlık olarak kalsınlar.”*⁴⁸ Yine Hız. Ali Sevad arazisinin Müslümanlara dağıtılmasının gerekli olduğunu iddia edenlere hitaben, *“Eğer sizlerin birbirinize gireceğinden korkmasaydım Sevad'ı aranızda taksim ederdim”* demiştir.⁴⁹

Hız. Ömer'i Sevad arazisi konusunda vermiş olduğu karara sevk edenlerden biri de Muaz b. Cebel'dir. İlgili rivayette Muaz b. Cebel Hız. Ömer'e, *“Sen bu arazileri⁵⁰Müslümanlara taksim edersen onların ellerinde çok mal ve mülk toplanır ve onlar vefat ettikten sonra o mallar tek bir kişinin eline geçebilir.Bu ise bizim arzu etmediğimiz bir durumdur. Bunlardan sonra bir topluluk gelir, samimi duygularla İslâm'ı yaşarlar ancak ihtiyaçlarını karşılayacak bir şey bulamazlar. Buna uygun bir hüküm ver,”* deyince Hız. Ömer Muaz'ın görüşüne meyleder.⁵¹

Ebû Ubeyd kitabında Hız. Ömer devrinde savaşla ele geçen toprakların durumu hakkında iki görüş olduğunu söyler.

Bunlardan ilki Hız. Peygamberin Hayber arazileri hakkında uygulamalarıdır. Hız. Peygamber Hayberi ganimet olarak kabul etmiş ve buna göre taksim etmiştir. Bu aynı zamanda Bilâl'in (v. 20/641) Şam bölgesi hakkında Hız. Ömer'e tavsiye ettiği görüştür. Zübeyr b. Avvâm da Mısır toprakları hakkında

⁴⁸ Belâzurî, *Futûhu'l-buldân*, c. II. ss. 371-372.

⁴⁹ Belâzurî, *Futûhu'l-buldân*, c. II. ss. 373; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hız. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi” s. 86.

⁵⁰ Bu arazilerden kastedilen Sevad arazileri değildir. Daha önce fethedilen Cabiye arazisidir. Ancak bu arazi hakkında verdiği hüküm Sevad arazisinin nasıl taksim edileceği konusunda etkili olmuştur. Bkz. Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hız. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi” s. 87.

⁵¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 83; Belâzurî, *Futûhu'l-buldân*, c. II. ss. 206-207.

aynı hükme uymasını Amr b. As'tan istemiştir. Malik b. Enes'in de aynı görüşü tercih ettiği bilinmektedir.⁵²

İkinci görüş ise Hz. Ömer'in Sevad bölgesi ile diğer ülkeler hakkında tatbik ettiği hükümdür. Bu görüşe göre Hz. Ömer bu arazileri taksim etmeyerek nesiller boyu bütün Müslümanlara mevkuf (vakfedilmiş/vakıf) bir fey olarak bırakmıştır.⁵³

Hz. Ömer'in Müslümanların savaş yoluyla elde etmiş oldukları arazileri savaşa iştirak edenlere taksim etmemesindeki gerekçeyi açıklayan bir rivayette kendisine: “*Kılıçlarımız vasıtası ile Allah'ın bize bahşettiği ganimetleri, bizimle birlikte savaşa gelmeyenlere, onların nesillerine mi vakfediyorsun?*” şeklindeki soruya Hz. Ömer şöyle cevap verir: “*Allah'a yemin olsun ki benden sonra büyük ganimete sahip yerler fethedilmeyeceği gibi fethedilen memleketlerin Müslümanlara büyük külfet olması muhtemeldir. Ahalisi ile birlikte Irak ve Şam arazisi taksim olunursa, o zaman kaleler ne ile korunur? Geriden gelecek yoksul, yetim ve dullara Irak ve Şam arazisinden geriye ne kalır?*”⁵⁴

Bu araziler konusunda Hz. Ömer'in görüşünü belirginleştiren bir başka etken ise Haşr suresinin 7. ayeti olmuştur. Nitekim Hz. Ömer, muarızlarına karşı ayette geçen “*zenginler arasında elde dolaşan bir servet olmasın*” kısmını delil olarak kullanmış, “*eğer onu size dağıtırsam zenginler arasında elden ele dolaşan bir servet olur*” demiştir.⁵⁵

Yukarıdaki rivayetler incelendiğinde iki farklı görüşün ortaya çıktığı gözükmektedir. Birincisi savaşla ele geçen toprakların, savaşa iştirak edenlere dağıtılması gerektiğini savunan görüş, ikincisi ise, Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu, devlet başkanının bu arazileri kamunun yararına savaşanlara dağıtmayıp Müslümanların ortak malı olarak bıraktığını savunan görüş. Ebû Ubeyd kitabında devlet başkanının savaşla ele geçirilen yerlerin taksimatı

⁵² Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 83.

⁵³ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 84.

⁵⁴ Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 88.

⁵⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 83; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, c. II. s. 206 vd; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 320.

konusunda “Hz. Ömer’in Efendimiz’in (s.a.v) tatbikatını bildiği halde aynı konuda farklı davranması, bize dinen bir muhayyerlik hakkının var olduğunu gösterir. Aksi takdirde sünneti bırakıp başka bir yola tevessül etmezdi” der.⁵⁶ Buna karşılık sahabeden Bilâl b. Rebâh ve Zübeyr b. Avvâm gibi kimseler bu arazilerin silah yoluyla ele geçirilmiş olduğunu, bundan dolayı ganimet olarak değerlendirilmesini ve Hz. Peygamberin Hayber’deki araziye savaşanlara dağıttığı gibi aynı şekilde taksim edilmesi gerektiğini savunurlar.⁵⁷

Savaşla ele geçirilen toprakların durumuyla ilgili iki farklı görüş olduğunu yukarıda açıklamıştık. Her iki tarafında kendi görüşlerini dayandırdıkları bir takım delilleri vardır. Bunları iki başlık altında toplayabiliriz:

1-Savaşla elde edilen toprakları ganimet olarak değerlendirilmesini isteyenlerin delilleri:

a) Enfâl suresi 41. ayetine göre savaşla elde edilmiş topraklar diğer gayrimenkul ganimetler gibi taksim edilmesi gerekir.

b) Hz. Peygamber Hayber arazisini taksim etmiştir. Dolayısıyla onun tatbikatına uyulmalıdır.

c) Bu toprakların savaşta kılıç sallamamış olanlara dağıtılması doğru ve adil değildir.⁵⁸

2-Savaşla elde edilen toprakların durumu hakkında devlet başkanının yetkili olduğunu savunanların delilleri:

a) Hz. Peygamber Hayber dışında başka hiçbir yeri ganimet statüsünde kabul edip dağıtmamıştır. Dolayısıyla Hayber örnek verilerek savaşla ele geçirilen topraklar savaşanlar arasında dağıtılamaz. Diğer taraftan Hz. Peygamberin Hayber arazisinin yarısını dağıtmadığı hakkında rivayetler de vardır. Eğer bunlar ganimet olarak değerlendirilseydi, bu arazilerin hepsini dağıtması gerekirdi.

⁵⁶Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 83.

⁵⁷Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 82; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer’in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 88.

⁵⁸İlgili tarafların delilleri için bkz. Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 78 vd; Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, s. 17 vd; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer’in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 91 vd; Mustafa Fayda, “Fey”, *DİA*, XII, s. 511 vd; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 201.

b) Eğer ele geçen topraklar savaşanlar arasına dağıtılacak olursa İslâm topraklarının genişlemesine binaen ordunun ihtiyaçlarının karşılanması zorlaşacak. Dolayısıyla kamu yararı ön planda tutulmalı ordunun ihtiyaçları karşılanmalıdır.

c) Hz. Peygamber Mekke'yi savaş⁵⁹ yoluyla fethetmesine rağmen hiç kimsenin mallarına dokunmadı ve mallar eski sahiplerinin elinde kaldı. Bu arazileri ganimet olarak değerlendirmede. Bu da bize savaşla ele geçirilen arazilerin devlet başkanının yetkisinde olduğunu gösterir.⁶⁰

Hz. Peygamber ve Hz. Ömer devrinde toprak hukukuyla ilgili bu bilgileri verdikten sonra fethedilen topraklarla ilgili Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen halifelerden nakledilen rivayetler üç grupta mütalaa edilebilir.

1-Sahipleri Müslüman olan topraklar:

Bu çeşit araziler, sahiplerinin mülküdürler. Bu araziler öşür arazisi olup elde edilen mahsulden sulama tekniğine göre “öşür” veya “nısf öşür” verilmesi gerekir.⁶¹

2-Sulh yoluyla veya muayyen bir haraç karşılığında fethedilen topraklar:

Belirli bir vergi karşılığında sulh yoluyla ele geçen toprakların sahipleri yapılan anlaşmaya uygun muamele görürler. Fazlasıyla mükellef tutulmazlar.⁶²

3- Kuvvet yoluyla fethedilen topraklar:

⁵⁹ Hz. Peygamberin Mekke'yi savaş yoluyla ele geçirdiği tarihçiler arasında ittifakla kabul edildiği halde fakihler bu konuda farklı görüşler ileri sunmuşlardır. İmam Malik ve Ebû Hanîfe, Hz. Peygamberin Mekke'yi savaş yoluyla fethettiği ve ganimet almayı yasakladığı görüşünde olmalarına karşılık İmam Şâfiî'ye göre Hz. Peygamber Mekke'ye Ebû Süfyan ile sulh anlaşması yaparak girmiştir. Ayrıca Hanefî furu kitaplarında Mekke'nin Kâbe'den dolayı özel bir statüsünün olduğu da zikredilir. Bkz. Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, s. 16; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 156 vd.

⁶⁰ Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, s. 17 vd; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 91 vd; Mustafa Fayda, “Fey”, *DİA*, XII, s. 511 vd.

⁶¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 77 vd; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. V, s. 213; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. III, 278 vd; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 160 vd; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 89 vd; Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür” s. 21 vd; Eskicioğlu, *İslâm Hukukunda Vergiler Yahya b. Adem ve Kitabü'l-Harâcî*, s. 71 vd.

⁶² Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür” s. 21 vd.; Çelik, “Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, s. 89 vd.

Savaş yoluyla elde edilen arazilerin statüsünü belirleme noktasında Müslümanlar ihtilaf etmişlerdir.⁶³

Bazılarına göre bu araziler ganimet statüsünde olduğundan arazinin 1/5'i ayrılırkalanı savaşa iştirak edenlere taksim edilir.⁶⁴

Bazılarına göre bu arazi hakkında karar mercii devlet başkanıdır. Devlet başkanı isterse bu araziyi ganimet olarak kabul eder. Yani beşte birini devlet hazinesine (beytü'l-mâl) bırakır. Geri kalan dört parçasını ise, kişilere, süvari veya piyade olmalarına göre, değişen bir nispet içinde bölüşür. Yahut araziyi fethedenlere değil de diğer Müslümanlar arasında taksim eder. Her iki şekilde de hüküm aynıdır. Müslümanlar bu topraklara yerleşir ve bu topraklardan öşür alınır. Devlet başkanı isterse bu araziyi fey olarak değerlendirir ve bu arazi Müslümanlar için ilelebet vakfedilmiş bir kamu malı olarak kalır.⁶⁵

Bazılarına göre ise devlet başkanı bu arazileri eski sahiplerinin elinde bırakır ve bu topraklar haraç toprağı olur.⁶⁶

Savaş yoluyla ele geçen toprakların durumuyla alakalı mezheplerin görüşleri birbirinden farklılık arz eder.

Hanefî mezhebine göre savaş yoluyla elde ele geçirilen toprakların statüsünü belirleme yetkisi devlet başkanına aittir. Devlet başkanı dilerse bu arazileri Müslümanlara taksim eder. Böylece bu topraklar Müslümanların mülkiyetine girer ve bu topraklardan elde edilen üründen öşür verilmesi gerekir. Diğer taraftan devlet başkanı dilerse fethedilen toprakları eski sahiplerine bırakarak onlardan haraç vergisi alır.⁶⁷

Hanbelî mezhebine göre savaş yoluyla fethedilen topraklar hakkında üç farklı görüş vardır. Buna göre devlet başkanı dilerseburaları ganimet olarak

⁶³Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 77 vd.

⁶⁴Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 77 vd.

⁶⁵Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 77 vd.

⁶⁶Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 77 vd.

⁶⁷Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 320; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 203; İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, 278; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 156 vd; Çelik, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", s. 90.

dağıtır,dilerse eski sahiplerinin ellerinde bırakır ve buna karşılık haraç alır. Dilerse de Müslümanların yararına vakfedebilir.⁶⁸

Malikî mezhebine göre ise savaşla elde edilen topraklar, savaşa iştirak edenlere taksim edilmeyip vakıf olarak kabul edilir. Bu topraklardan elde edilen gelirle savaşa katılacak olan mücahitlerin ihtiyaçları karşılanır veya köprüler ve mescitler yapılır. Ayrıca elde edilen gelir diğer hayır işlerine harcanır. Bu hususta bir diğer seçenek ise devlet başkanının maslahata binaen bu toprakları gaziler arasında taksim edebileceğidir.⁶⁹

Şâfiî mezhebine göre ise, cumhurun görüşünün aksine, bu topraklar Enfâl suresi 41. ayetin hükmüne göre taksim edilmelidir. Ancak hak sahibi kendi isteğiyle hakkından vazgeçerse, devlet başkanının o araziye vakfetme hakkı vardır.⁷⁰

III. TOPRAK MÜLKİYETİNİN ÇEŞİTLERİ

İslâm'ın ilk üç asrında toprak üzerinde genel olarak mülkiyet iki şekilde ele alınır. Birincisi fey arazileri ikincisi ise özel mülk topraklar.⁷¹

A. Fey Arazileri

a) Savaşla Ele Geçen Topraklar: Fey arazisi denilince ilk akla gelen savaşla ele geçen ve sonra eski sahiplerine bırakılan topraklardır. Ayrıca sahiplerinden, devletin belirlediği bir vergi alınan arazilerdir.⁷²

b) Devletin Elindeki Sahipsiz Topraklar (Savâfî Araziler): Devlet başkanı bu toprakların hukuki statüsünü belirler.⁷³

⁶⁸İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 189.

⁶⁹İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 203; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 320; Çelik, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", s. 90; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 161.

⁷⁰Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Abdulğani Abdulhâlık, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980, c. I, s. 154; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 203; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 320; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, c. III, s. 122.

⁷¹Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 67.

⁷²Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 51; Ateş, "Toprak ve İslâm", s. 206; Çelik, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", s. 78.

⁷³Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 85.

c) Mevat Araziler: Ebû Hanîfe, İmam Şâfî ve İmam Malik işlenmemiş olan bu arazileri mubah arazi statüsünde görürken; Evzai, Süfyân es-Sevrî ve Ebû Yusuf bunları fey olarak değerlendirir. Onlara göre bu araziler ümmetin ortak malıdır.⁷⁴

B. Özel Mülk Araziler

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde özel mülk kategorisinde değerlendirilen araziler şu başlıklar altında ele alınmıştır.⁷⁵

- a) Arap Yarımadasının Tümü.
- b) Kendiliğinden Müslüman Olanların Elllerinde Bulundurdukları Araziler.
- c) Ölü Toprakları İhya Suretiyle Elde Edilen Araziler.
- d) Temlik İkta Suretiyle Özel Mülk Haline Gelmiş Araziler.
- e) Savaş Sonrası Devlet Başkanının Taksim Ettiği Araziler.
- f) Sulh Akti Yapılarak Mülkiyeti Eski Sahiplerine Bırakılan Araziler.
- g) Satın Almak Suretiyle Özel Mülk Haline Gelen Araziler.

IV. OSMANLI DÖNEMİNDE TOPRAK HUKUKU

Osmanlı dönemine gelindiğinde İbn Kemal (v. 940/1534) ve Ebüssuûd (v. 982/1574) Efendiler tarafından geliştirilen tasnife göre Osmanlı toprakları hukuki durumu bakımından beş kısma ayrılır:

A. Arâzî-i Memlûke (Mülk Arazi)

Tam mülkiyeti sahiplerine ait olan arazilerdir. Bu arazilerin sahipleri bu araziler üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir ve sahih olarak vakıf da yapabilirler. Bu arazileri dört grupta toplamak mümkündür.

a) Şehir, kasaba ve köylerin içlerinde bulunan arsalar ile bu yerlerin kıyı ve banliyölerinde bulunan, yarım dönüme kadar yerler.

⁷⁴Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 120.

⁷⁵Daha geniş bir bilgi için bkz. Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 127; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 197 vd.

b) Beytü'l-mâl arazisi iken ifraz edilerek sahih temlik ile mülk arazi haline getirilen araziler.

c) Öşür arazisi.

d) Haraç arazisi.⁷⁶

B. Arâzi-i Mîriyye (Milli Arâzi)

Mülkiyeti devlete ait topraklardır. Osmanlılarda aşağıdaki topraklar miri arazi kapsamına girer:

a) Fetihler sonucu ele geçirilen ve mîrî olarak reyaya bırakılan topraklar,

b) Vefat edip, mirasçısı olmayan kimselerin bıraktığı ve devlet hazinesine intikal eden topraklar,

c) Fetih sırasında hangi statüye bağlandığı bilinmeyen topraklar,

d) Sahibi belli olmayan araziler ve tarıma elverişli değilken devlet başkanının izniyle işlenerek tarıma kazandırılan topraklar.⁷⁷

Bu toprakların işletmesini üstlenenler öşür namıyla harâc-ı mukâsemesini⁷⁸ ve çift akçesi adıyla harâc-ı muvazzafasını⁷⁹ verirler. Bu arazileri işletmeleri halinde bu araziler onların elinden alınmaz. Hiç kimse onların bu topraklar üzerindeki hukukuna el uzatamaz. Vefat etmeleri durumunda bu araziler, mirasçılarına intikal eder. Onlar da aynı şekilde bu arazileri işletirler. Eğer bu araziler üç yıl boyunca işletilmez boş bırakılırsa, mahkeme kararıyla bu araziler işletme hakkına sahip kişilerden alınır.⁸⁰

⁷⁶ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 197; Halil Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 344.

⁷⁷ M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", *DİA*, XXX. s. 157; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 198; Halil Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 344.

⁷⁸ Harâc-ı Mukâseme: Arazinin ürününden yerin verimliliğine göre alınan vergidir. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 179.

⁷⁹ Harâc-ı Muvazzafa: Arazi üzerine her dönüm başına senelik maktu olarak muayyen bir miktar meblağ olarak alınacak bir vergidir. Buna harâc-ı vazîfe de denir. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 179.

⁸⁰ Halil İnalçık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslâmî İlimler Dergisi-I*, 1950, s. 29-46; Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 344; Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", *DİA*, XXX. s. 157.

C. Arâzî-i Mevkûfe (Vakıf Arazisi)

Mülk arazi iken Allah rızası için hayır yoluna vakfedilen topraklardır.⁸¹ Bu da iki kısımda mütalaa edilir. Birincisi malikleri tarafından vakfedilen araziler, ikincisi devlet başkanı veya onun yetkili kıldığı bir makamın beytü'l-mâle ait mîrî araziden bir kısmının gelirini, beytü'l-mâlde hakkı bulunan bir hayır kurumuna tahsis ettiği arazilerdir.⁸²

D. Arâzî-i Metrûke⁸³

Amme menfaatine, halkın istifadesine sunulmuş arazilerdir. İki nevidir.

a) Bütün halkın istifadesine arz edilmiş yerler; umumi yollar, meydanlar, parklar gibi.

b) Köyler veya kasabaların bütün halkına bırakılmış yerler, mera, yayla gibi.

E. Arâzî-i Mevât (Ölü Arazi)

Bu tür araziler insan yaşam alanlarından oldukça uzak, kullanılmayan arazilerdir. Bu tür araziler ihya edilmek suretiyle mülk arazi haline gelebilir.⁸⁴

V. İSLÂM HUKUKUNDA ÖŞÜR VE HARAÇ ARAZİLERİ

A. Haraç Arazisi

Müslümanlar tarafından savaş yoluyla fethedilip muayyen bir vergi ödemek karşılığında Müslüman olmayan sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklardır.⁸⁵

Ebû Ubeyd eserinde öşür arazilerini sistematik bir şekilde verdikten sonra haraç arazileri şu şekilde açıklar:

⁸¹Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 198.

⁸²Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 345.

⁸³Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 345; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 198.

⁸⁴Cin, "Arazi", *DİA*, III, s. 345; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 198.

⁸⁵Cengiz Kallek, "Haraç", *DİA*, XVI, s. 72; Ateş, "Toprak ve İslâm", s. 214; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 197; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 179.

Bunun dışında kalan beldeler ya kuvvet yoluyla ele geçirilen ve fey haline getirilen arazidir. Sevad, Cibal, Ehvaz, İran, Kirman, Asfahan, Rey şehirleri hariç Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika ülkeleri gibi... Ya da Rasulullah (s.a.v)'in ahaliyle sulh akdettiği Necran, Eyle, Ezruh, Dumetu'l-Cendel, Fedek ve benzeri memleketler gibi... Yahut da Rasulullah (s.a.v)'den sonra gelen imamların, ahaliyle muâhede akdettikleri Cezire, Ermenistan'ın bazı bölgeleri ve Horasan'dan birçok arazi gibi... İşte kuvvet yoluyla veya sulh ile fethedilen ve fey haline getirilen bu iki nevi arazi bütün insanların müşterek hakkı olup toplumun fertlerinin geçimine ve devlet reisinin maruz kalacağı toplum sorunlarının çözümüne harcanır.⁸⁶

Haracın hukuki dayanağı ise Hz. Ömer'in içtihadıdır. Zira Hz. Ömer fethedilmiş toprakları savaşanlar arasında dağıtmayıp, muayyen bir vergi karşılığında, bu toprakları işlemeyi daha iyi bilen eski sahiplerine bırakmak suretiyle tecrübesiz kişilerin mülkiyeti altında meydana gelecek verim düşüşünü engellemeyi, hem de Müslüman nüfus arasında adil bir gelir dağılımı sağlayarak kaynakların tahsisinde nesiller arası bir denge kurmayı gözetmiştir. Zaten Hz. Ömer'in bu içtihadı Haşr suresinin yedinci ayetine de uygun düşmektedir. Ayrıca fıkıh usulcülerini de devlet başkanının içtihat yetkisini kullanarak toplumun maslahatı gereği haraç koyabileceğini belirtmişlerdir.

Arazinin haraç miktarı, tavan ve tabanı içtihatla belirlenir.⁸⁷ Ebû Yusuf'a göre araziye tayin edilen haraç arazinin verim gücüne göredir. Dolayısıyla bu vergi toprağın verimine göre artırılıp azaltılabilir. Bu hususta yetki devlet başkanına aittir. Hz. Ömer Sevad ve Necran arazilerine farklı haraçlar koymuştu. Ebû Yusuf Hz. Ömer'in Sevad arazisine koymuş olduğu haracı azaltmış, bu hususta yapılan itiraza cevaben Hz. Ömer'in haracın yüksek tutulmasını isteyenlere “*korkarım ki siz, toprağa, gücünün üstünde bir şey yüklediniz*” dediğini hatırlatmıştır. Hz. Ömer, bu sözle haracın toprağın durumuna göre azaltılıp arttırılabileceğine işaret etmiştir. Ebû Yusuf kendisine itiraz edenlere Hz. Ömer'in uygulamalarını örnek göstererek, vermiş olduğu haracı toprağın statüsüne bağlı olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.⁸⁸

⁸⁶Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 491-492.

⁸⁷ Kallek, “Haraç”, *DİA*, XVI, s. 73.

⁸⁸Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, s. 222; Ateş, “Toprak ve İslâm”, s. 217.

Haraç arazilerle ilgili bir diğerkonu ise; bu toprakların kendilerine bırakılan kimseler tarafından satılıp satılmama meselesidir. Cumhura göre bu topraklar vakıf toprakları gibi değerlendirildiğinden, haraç topraklarının alınıp satılması caiz değildir. Haracı da devamlıdır. Bazı hukukçulara göre, devlet başkanı savaşla alınan haraç toprağını sahiplerine bırakınca, onlar bu topraklara mirasçı olabilirler ve onları satabilirler. Bir grup hukukçuya göre ise haraç topraklarının satımı caiz değilken, alımı caizdir. İbn Kudâme ise devlet başkanı kamu yararı için satabilir görüşünü savunur.⁸⁹

Müslüman bir kimsenin gayri müslim bir kimseden haraç arazisi satın alması konusunda Serahsî'nin: “*Biz hanefîlere göre bu arazi, haraç arazi olmaya devam eder*” sözüyle satımının caiz olduğu anlaşılır.⁹⁰ Serahsî'nin bu görüşünün arka planında haraç arazilerinin mülk arazi statüsünde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinin yattığı söylenebilir.

B. Öşür Arazisi

İslâm hukukunda öşür arazisi denilince mahsullerinden 1/10 nispetinde zekât alınan topraklar anlaşılır.⁹¹ Öşür arazisi, Müslümanların ganimet hissesi, ihya⁹², tevarüs (miras olarak gelen), ikta⁹³ yollarıyla elde ettikleri mülkleri ifade eder.⁹⁴ Hangi araziden öşür alınacağı konusunda İslâm âlimleri arasında ittifak yoktur. Ancak bu husus ilk dönem fukahânın eserlerinde yer alan toprak tasnifi ile ilgili bilgiler ışığında vuzuha kavuşturulabilir.

Halife Harun Reşid (v. 193/809), İslâm topraklarının genişlemesi ve buna mukabil halkların Müslüman olmasından sonra Kadıyyu'l-Kudât Ebû Yusuf'a, öşür arazileri ile haraç arazilerinin tam olarak nasıl ayırt edileceğini sorması

⁸⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 103 vd.; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s.192 vd.; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 410 vd.; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 216; Akyüz, *Zekât*, s. 435.

⁹⁰ Serahsî, *Mebûsât*, c. III, s. 6.

⁹¹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 179.

⁹² Ölü bir araziye imar yani ziraate elverişli hale getirmek. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 240.

⁹³ İкта: Sultanın, devlete ait bir araziye bir şahsa ardından da onun çocuklarına vermesi. Bkz. Mustafa Demirci “İkta” *DİA*, XXII, s. 22; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 211.

⁹⁴ Akyüz, *Zekât*, s. 431; Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 142; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 215.

üzerine Ebû Yusuf'un cevaben verdiği şu ifadeler o dönemin öşür arazisi hakkında bize bilgi verir:

Öşür arazileri ile haraç arazileri arasındaki farkı soruyorsun. Bunlar kendiliğinden Müslüman olan halkların sahip olduğu topraklar ki bu kimseler ister Arap olsun ister Acem fark etmez, buraları öşür arazisidir. Bu topraklar aynen Medine ve Yemen arazileri gibidir. Birde kendilerinden cizye⁹⁵ kabul edilmeyecek, ya Müslüman olmaları ya da öldürülmeleri tercihi ile karşı karşıya bırakılan bölgelerin ve putperest Arapların toprakları da öşür arazisidir. Bu topraklara Rasulullah hâkim olmuş, eski sahiplerinin elinde bırakmış, bugüne kadar böyle gelmiştir. Ayrıca savaşla ele geçirildikten sonra, sahiplerine bırakılmayıp, gazilere taksim edilen araziler de öşür arazisidir.⁹⁶

Ebû Ubeyd ise öşür arazilerini dört başlıkta daha sistematik bir şekilde sunar:

a) Sahipleri Müslüman olduktan sonra mülkiyetini koruduğu topraklar: Medine, Taif, Yemen ve Bahreyn gibi. Hatta Mekke de bu sınıfa dâhildir. Zira Mekke savaş ile fethedildiği halde Rasulullah (s.a.v) halkına ihsanda bulunarak, ne kendilerine dokunmuş ve ne de mallarını ganimet olarak almıştır.

b) Kuvvet kullanılarak ele geçirilen topraklar: Bu toprakların öşür arazisi olması için devlet başkanısöz konusu araziye mevkûf bir fey olarak değil, bir ganimet olarak değerlendirmesive bunun beşte dördünü bu araziye fetheden gazilere dağıtmayı uygun görmesi lazım. Nitekim Allah Rasulu Hayber topraklarını böyle taksim etmiştir. İşte bu nevi topraklar da sahiplerinin mülkü olup, kendisine yalnız öşür düşer. Bu tür topraklar sınır boyların da savaşanlar arasında taksim edildiği ve beşte biri de Allah'ın beyan buyurduğu sınıflara ayrıldığı takdirde aynı statüye sahiptir.

c) Adî arazi olarak tabir edilen sahipsiz araziler: Arap yarımadası veya başka bir bölgede devlet reisi tarafından herhangi bir kimseye ikta edilen arazidir. Rasulullah (s.a.v) ve ondan sonra gelen halifelerin Yemen, Yemame ve Basra bölgelerinden ikta ettikleri araziler gibi.

⁹⁵ Cizye: İslâm devletinde ki gayri müslim mükellef erkeklerden senede bir defa alınan baş vergisi. Bkz. İsfehânî, *Mufredât*, s. 100; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 496; Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, VIII, s. 42.

⁹⁶ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, s. 291; Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 128.

d) Herhangi bir kimse tarafından sulanarak ve ekilerek ihya edilen ölü topraklardır. Sünnet gereği bu çeşit araziye öşür veya nısf öşür lazım gelir.⁹⁷

Mustafa Demirci yapmış olduğu çalışmasında Abbasiler'de kâtip olarak çalışan Kudâme b. Cafer'in öşür toprakları ile ilgili tasnifini Cemil Rifâi'nin el-Menziletü'l-hamise min kitâbi'l-harâc ve sınaati'l-kitâbe kitabına atfederek altı madde halinde zikreder:

a) Kendi toprakları üzerinde Müslüman olanların arazileri.

b) Mevat arazi iken ihya edilen topraklar.

c) Devlet başkanı tarafından ikta edilen araziler.

d) Savaşla ele geçip gazilere taksim edilen araziler.

e) Savâfi⁹⁸ iken Müslümanların eline geçen araziler.

f) Sınır bölgelerinde terk edilmiş arazilere Müslümanların yerleşmesi ile sahip oldukları araziler.⁹⁹

C. Öşür ve Haracın Birleşmesi

İslâm hukukunda öşür ve haraç arazilerini tetkik ederken, öşrî araziye; Müslümanların, ganimet hissesi, ihya, teverüs, ikta yollarıyla elde ettikleri mülkleri, haracî araziye ise; fetih sonrasında askere dağıtılmayıp bütün Müslümanların lehine vakfedilen yahut da gayri müslim sahiplerinin mülkiyetinde bırakılıp haracı, ammeye sarfedilen arazi olarak belirtmiştik. İslâm hukukunda İslâm âlimleri arasında ihtilaf konusu olan haraç arazinin öşrî araziye dönüşüp dönüşmemesi veya bir toprakta öşür ve haracın birleşip birleşmemesi meselesini ele almakta yarar görüyoruz.

Ebû Ubeyd, haraç vergisi ödeyen gayri müslimlerin Müslüman olmaları halinde haraç vergisinin düşüp düşmeyeceği, öte yandan yeni Müslüman olmuş bu kimselere öşür gerekip gerekmeyeceği konusunda farklı rivayetleri eserinde

⁹⁷Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 491; Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 129.

⁹⁸Savâfi: Ganimetten beytü'l-mâle ayrılan ve tasarruf hakkı devlet başkanına ait olan sahihsiz topraklar. Bkz. Mustafa Demirci, "Savâfi" *DİA*, XXXVI, s. 184; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 496.

⁹⁹Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 129.

zikreder. Ebû Ubeyd, Hz. Ali'ye bir köy reisi gelip Müslüman olduğunu ilan etmesi üzerine kendisine hitaben, mükellef olduğu cizye vergisinden muaf olduğunu ve topraklarını bırakırsa, bunun Müslümanların mülkü olduğunu bildirdiği rivayeti ve Hz. Ömer bir şahsın Müslüman olması halinde arazisine öşür vergisini koymaması ile ilgili haberi eserinde aktarır. Bu ve benzeri rivayetlerden yola çıkarak bazı âlimlerin Müslümanların haraç vergisi ödedikleri topraklarda ayrıca öşür vergisi ödemeyeceklerini, mezkûr rivayetlerdeki öşür bahsinin geçmemesine bağladıklarını ifade eder. Bunlar arasında Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının da olduğunu bildirir. Ancak Ebû Ubeyd, ilgili rivayetlerde Hz. Ali ve Hz. Ömer'in ayrıca öşürden bahsetmemeleri, bu durumda olan Müslümanların üzerinden öşür vergisini ıskat etmeyeceğini iddia eder. Zira öşür vergisi, muhtaç kimseler için her Müslüman arazi sahibine düşen ve yerine getirilmesi gereken bir mükellefiyettir. Ebû Ubeyd'e göre Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen halifeler, arazi ikta ederlerken öşür vergisini ayrıca zikretmediklerini, dolayısıyla arazi sahibi her Müslümana öşür vergisinin gerekli olduğunu bildirir. Ona göre haraç arazi herhangi bir müslümanın sahibinden kiralayıp ekmiş olduğu arazi gibidir. Bu durumda kiracı hem haraç durumunda olan kira ücretini ödemek hem de nisab miktarına ulaşması halinde elde ettiği mahsulün onda birini ödemek zorundadır. Ayrıca Ebû Ubeyd'e göre öşür ve haracın sarf yerleri farklıdır. Dolayısıyla birbirlerini ilga edemezler. Bütün bunlara delil olarak da Ömer b. Abdulazîz'e (101/720) sorulan bir sorunun cevabını gösterir. Söz konusu rivayette bir şahıs Ömer b. Abdulazîz'e: *"Bir Müslüman eli altında bir haraç arazisi bulunup da ondan öşür vergisi istenirse, o kimse de bana ancak haraç düşer diye diretirse ne olur?"* sorusunu yöneltir. *"Haraç toprağa, öşür ise ürüne düşer"* diye cevap veren Ömer b. Abdulazîz Ebû Ubeyd'in görüşünün temel dayanağı olur. Bu konuda Malik ve Evzâ'tın (v. 157/774) de aynı görüşte olduğunu zikreder. Ayrıca İbn Abbas'a isnad edilen: *"Bir Müslümanın aynı zamanda hem Müslüman vergisi olan zekâtla hem de kâfir vergisi olan haraçla mükellef olmasını yadırgamaktayım"* ifadesini Ebû Ubeyd, *"İbn Abbas bu sözüyle mekruhiyeti ifade etmiştir"* şeklinde yorumlar.¹⁰⁰

¹⁰⁰Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 115 vd.

Öşür ve haraç toprakları konusunda bazı müçtehitler, toprağın ilk devirlerde tabi kılındığı statüye göre hüküm vermişlerdir. İlk fütuhat devirlerinde bir toprak haraç toprağı olarak tescil edilmişse, bundan sonra sahibi değişse de o toprağın statüsünün değişmeyeceğine hükmederek böyle topraklardan hem öşür, hem de haraç verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Buna karşılık diğer bazı müçtehitler de toprağın sahibi değişince bağlı bulunduğu statünün değişmeyeceğini kabul etmekle beraber, böyle bir toprağın sahibi değişerek Müslüman eline geçse de, bir topraktan hem öşür hem de haraç alınamayacağını kabul etmişlerdir. Bu iki görüşten farklı olarak bazı âlimler öşür ve haraç gibi topraktan alınan gelirlerin İslâm'ın ilk fütuhat dönemlerinde toprağın bağlı bulunduğu statüye göre değil de, sahibinin Müslümanlık yahut zimmîlik durumuna bağlı olarak vergi çeşidinin de değişebileceği, dolayısıyla ilk dönemlerdeki durumu ne olursa olsun, bugün toprağın sahibi Müslümansa o topraktan öşür, sahibi gayri müslim zimmî ise haraç vermesi gerektiğini savunmuşlardır.¹⁰¹

Bu konuda zikredilmesi gereken bir noktada haraç arazisinin vakıf olarak kabul edilmesi durumunda satılıp satılamaması meselesidir. İmam Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in içinde bulunduğu ulemanın ekseriyetine göre haraç arazisi vakıf mahiyetindedir. Alınıp satılması caiz değildir. Haracı ise devamlıdır.¹⁰²

Diğer bazı müçtehitlere göre haraç araziye gayri müslim sahipleri satabileceği gibi devlet de elinde bulundurduğu harâcî topraklardan bir kısmını zaruret halinde veya faydalı bulduğu takdirde satabilir. Her iki halde de Müslümanlar bu toprakları satın alabilirler.¹⁰³ Ancak bu araziler Müslümanların mülküne geçse dahi haracı düşmez, bu toprakların yeni malikleri olan Müslümanlar, bu arazilerin haracını öderler.¹⁰⁴

Bu konunun daha iyi anlaşılması için Hanefî ve cumhurun görüşlerini delilleriyle incelememizde yarar var.

¹⁰¹Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 179 vd.

¹⁰²İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 192.

¹⁰³İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 195; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, thk. Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Şakir b. Tevfik el-Arûrî, Damman: Dâru İbn Hazm, 1418/1997, c. I, s. 250; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 216.

¹⁰⁴İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, c. I, s. 251.

1. Hanefî Mezhebinin Görüşü

Hanefî mezhebine göre bir topraktan elde edilen üründen onda bir ya da yirmide bir zekât alınabilmesi için o toprağın öşür toprağı olması lazımdır.¹⁰⁵ Dolayısıyla haraç ile öşür birleşmez.¹⁰⁶ Bir araziden duruma göre ya haraç ya da öşür alınır. Haracî arazi kimin mülkiyetine geçerse geçsin haraçla beraber geçer. Ancak bu mezhebe göre de, haracî ve mîrî arazinin öşrî hale gelmesi mümkün ve caizdir, bu takdirde haraç değilse de öşür alınacaktır.¹⁰⁷

Hanefî mezhebi âlimlerinden Serahsî, bağlı bulunduğu mezhebin görüşünü temellendirmede İbn Mes'ud'dan (r.a) hem mevkûf hem de merfû olarak rivayet edilen “Müslümanın arazisinde öşür ve haraç birleşmez”¹⁰⁸ hadisini delil olarak kullanır ve bu konuyu şöyle ifade eder:

Müslüman arazisinde öşür ve haraç birleşmez. Ayrıca, adil veya zalim hiçbir halife, insanların mallarını almak için çeşitli çareler aradıkları halde, Irak'taki Sevad arazisinden öşür almamışlardır. Bu bir icmadır. Delil olarak da icma yeter. Akli delili ise şudur: Haraç ve öşrün her biri, ürün veren arazinin, vergisidir. Tek bir arazi nedeniyle birden çok yükümlülük bir arada bulunmaz. Çünkü öşür ve haracın nedenleri de farklıdır. Haracın farz oluş nedeni; arazinin, savaş yoluyla zorla fethedilmesi ve onda savaşçıların haklarının olmasıdır. Öşrün farz oluş nedeni ise; o bölge halkının kendi rızaları ile Müslüman olmaları ve orada savaşçıların hakkının sabit olmamasıdır. Bunların arasında da çok büyük fark vardır. Sebepler birleşmeyince hükümlerde birleşmez.¹⁰⁹

Hanefîlerin bu konuda diğer delilleri ise Hz. Ömer'in uygulamalarıdır. Şöyle ki; Hz. Ömer Müslüman olan Dahhâk'a “haracını ödemeye devam et” demiştir. Burada öşürden bahsetmemiştir. Eğer gerekli olsaydı bunu ifade ederdi.¹¹⁰ Ayrıca haracın sebebi toprak sahibinin kâfir olmasıdır. Öşrün sebebi ise

¹⁰⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, s. 291vd.; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 57.

¹⁰⁶ Serahsî, *Mebûsût*, c.II, s. 208; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 57; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, c. I, s. 249; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. II, s. 413; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* c. I, s. 412; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 216; Akyüz, *Zekât*, s. 431.

¹⁰⁷ İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. V. s. 115; Akyüz, *Zekât*, s. 436.

¹⁰⁸ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV/132.

¹⁰⁹ Serahsî, *Mebûsût*, c.II, s. 208.

¹¹⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* c. I, s. 413; Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür” s. 28; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 216.

Müslüman olmasıdır. Dolayısıyla bunların birleşmesi doğru değildir.¹¹¹ Diğer taraftan gerek haraç ve gerekse öşür toprağın nemasına, faydasına dayanmaktadır; bunun için de ölü topraktan haraç ve öşür alınmaz. Şu halde tek sebeple iki verginin alınması uygun değildir.¹¹²

2. Cumhuriyetin Görüşü

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre Hanefî mezhebinin aksine, öşür ile haraç birleşebilir. Yani haraca tabi bir arazi Müslümanın mülkiyetine geçerse, yeni sahibi hem haracı, hem de çıkan mahsulün zekâtını öder. Cumhura göre toprağın öşrî veya haracî olması durumu değiştirmez.¹¹³

Cumhuriyet görüşünün doğruluğunu ispat bağlamında ilk olarak bu konuda sabit olan umûmnassları dile getirir. Bu nasslar “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan infak edin*”¹¹⁴ ayeti ile “*Hasat günü de hakkını verin*”¹¹⁵ ayetidir. Ayrıca “*Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nısfu’l-uşr” yani yirmide bir zekât vardır*”¹¹⁶ hadisi de delil olarak cumhuriyetin kullandığı argümanlar arasındadır.

Yukarıda zikredilen nasslar umûm ifade ederler. Dolayısıyla tüm toprak mahsullerini kapsamaktadır. Toprağın yağmurla ya da başka bir şekilde sulanması ile öşrî veya haracî olması durumu değiştirmez. Haraç toprağının ekilip ekilmemesi ve sahibinin Müslüman veya gayri müslim olması haracı düşürmez. Ancak öşür sadece Müslümanlardan alınır.¹¹⁷

Öşür ve haraç mükellefiyeti tek sebeple değil, farklı sebeplerle konmuştur. Öşürün sebebi mahsulün bulunması, haracın sebebi ise topraktan faydalanma imkânının bulunmasıdır. Öşür mahsulün borcudur, haraç boyun borcudur, zimmet

¹¹¹ Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât* c. I, s. 413; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 217.

¹¹² Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 217.

¹¹³ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 381; Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 517; Serahsî, *Mebûsât*, c.II, s. 208; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. II, s. 57; Zerkeşî, *Şerhu’z-Zerkeşî*, c. III, s. 481.

¹¹⁴ Bakara 2/267.

¹¹⁵ En’am 6/141.

¹¹⁶ Buhârî, *Zekât* 55; Müslim, *Zekât*, 7; *Ebû Davut*, *Zekât* 11.

¹¹⁷ Zerkeşî, *Şerhu’z-Zerkeşî*, c. III, s. 481 vd.; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, c. I, s. 414; Akyüz, *Zekât*, s. 436; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 183; Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-sünne*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1428/2007, c. I, s. 426.

ile ilgilidir. Mükellefin şahsına bağlıdır. Öşrün sarf yeri, zekâtın sarf yeri olan sekiz sınıftır. Haracın sarf yeri ise ordunun ve memurların masrafı ile diğer amme hizmetleridir. Dolayısıyla bir şahsın her ikisiyle de mükellef olması mümkündür.¹¹⁸ Ayrıca haraç kiralık arazinin kira bedeli yerindedir. Bu yüzden, sadece savaş yoluyla zorla fethedilen arazide farzdır. Kiralanan arazide ücretin gerekli oluşu da tarladan çıkan üründe öşrün gerekliliğine engel olmaz.¹¹⁹

Cumhurun bu konudaki bir diğer delili ise öşrün Kitap ve Sünnet'in apaçık nassları ile sabit olmasıdır. Bu münasebetle öşür, içtihat sonucunda sabit olan haraç ile ortadan kaldırılamaz.¹²⁰ Dolayısıyla bir toprağın haracî olması farz olan zekâta engel teşkil etmez. Bu topraktan elde edilen mahsullerin zekâtı verilmelidir. Ayrıca haracı da verilir. Çünkü haraç ürünlere değil, bizzat araziye konulmuş bir vergidir. Toprak sahibi hiçbir şey ekmese dahi, bu arazinin haracını vermek zorundadır.¹²¹ Ayrıca Hanefilerin bu konuda delil olarak ele aldıkları “Müslümanın arazisinde öşür ve haraç birleşmez” hadisi Yahya b. Anbese yoluyla Ebû Hanîfe, İmam Hammad, İbrahim en-Nehâî, ve Alkame (v. 62/682)'den intikal etmiştir. Cumhur Yahya b. Anbese'nin güvenilir ravilere isnad ederek uydurma hadis rivayet ettiğini iddia etmektedir.¹²²

D. Günümüz Topraklarında Öşür

Geçmiş dönemlerde haracî-mîrî arazi statüsüne tabi İslâm ülkelerine ait toprakların günümüzde mülk araziye dönüştüğünü ve şahsın her türlü tasarrufuna açık hale geldiğini görmekteyiz.¹²³ Ancak Ebû Hanîfe'ye göre haraç karşılığı kâfirlerin eline bırakılan ve daha sonra Müslümanların eline geçen ya da sahipleri sonradan Müslüman olan toprakların vergisinde öşür olarak değil; eskiden olduğu gibi haraç vergisi olarak ödenmesi gerekir. Dolayısıyla Müslümanların

¹¹⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 116; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, c. I, s. 248. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 414; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 217.

¹¹⁹ Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 208.

¹²⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 414 vd.; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 217; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 426.

¹²¹ Şavlı, *İslâm Hukukunda Zirâî Ürünlerin Zekâtı*, s. 46.

¹²² Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 426.

¹²³ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 219; Ömer Nasuhi Bilmen Türkiye topraklarının çoğunun mîrî arazi statüsünde olduğunu zikreder. Bkz. Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1995, s. 334.

büyük bir çoğunluğu bu görüşe göre mali bir ibadet olan öşürden mahrum bırakılmış olacaktırlar. Günümüzde bu sakınca ile birlikte böyle arazilerin sahiplerinden haraç da alınmaması, sosyal dengesizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.¹²⁴

Hanefî fakihlerinden İbn Nüceym (v. 969/1561), Mısır ve Şam arazisinin haracî olmaktan çıkarak beytü'l-mâle intikal ettiğini, bu araziye hukuki bir şekilde satın alan Müslümanların haraç değil, öşür vereceklerini ifade etmiştir.¹²⁵

Vecdi Akyüz bu konuyu şöyle değerlendirir:

İslâm tarihi boyunca idareciler, iktisadî ve ictimai şartları, İslâmî esaslara -zahiren de olsa- intibak ettirerek toprak rejimini tayin etmişler; genellikle ikta ve tımar sistemini uygulamakla birlikte, daima ve her yerde hususi mülk halinde topraklar bulunmuş ve son devirde, hemen her yerde ikta ve tımar sistemleri kaldırılarak hususi mülkiyet sistemi getirilmiştir. Böylece günümüzde hiçbir İslâm ülkesinde haraç toprağı kalmamış; toprak hem hukuken, hem de fiilen sahibinin özel ve tam mülkü haline gelmiştir. Bu tapulu arazi, mülkiyetin bütün vasıflarını ve hükümlerini içine alır. Durum böyle olunca Müslüman toprak sahibi, mülkü olan veya kiraladığı topraktan elde ettiği ürünün öşürünü ödemekle mükellef olur. Hiçbir bahane, kişiyi, bu durumda öşür ödeme sorumluluğundan kurtaramaz. Aslında zekât, fakirin hakkıdır, toprak da kişiye Allah'ın emanetidir. Bu sebeple, Türkiye'deki bütün topraklar öşre tabidir. Devlete ait hazine topraklarıyla vakıflar idaresine ait topraklar hariç tutulursa, başka cins arazi bulunmadığı söylenebilir. Esasen vakıf olup, bugün tapu ile tam mülk haline gelmiş topraklar da öşre tabidir. Fukaha ve tarihçilerin sözünü ettiği haraç toprakları, bugün için kalmamış, özel mülk haline gelmişlerdir. Özel topraklardan toprak vergisi alındığı gibi, öşür de ödenmelidir.¹²⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi bugün artık topraktan haraç sorumluluğu düştüğü için bu topraklara sahip Müslümanların öşür ödemesi gerekir. Zira bütün Müslümanların sahip oldukları topraklarda Kitap,sünnet ve icmayla sabit olan vazife öşürdür. Dolayısıyla böyle bir toprakta iş aslına döner.¹²⁷

¹²⁴Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*,s. 185.

¹²⁵İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, c. V, s. 115; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*,c. I, s. 418.

¹²⁶Akyüz, *Zekât*, s. 435.

¹²⁷ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*,c. I, s. 418.

Türkiye topraklarının öşür toprağı olup olmaması hususunda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun konu ile ilgili 18.12.1982 tarihli açıklaması ise şöyledir:

İslâm hukukuna göre, Müslüman bir ülkenin sınırları içinde bulunan ekilip biçilen topraklar: a) Memleket arazisi (arazi-i emîriyye), b) Mülk arazi (öşür ve haraç arazileri), c) Vakıf arazisi (arazi-i mevkûfe) gibi kısımlara ayrılır. Bunlardan memleket arazisinin mülkiyeti devlete ait olup tasarrufu (ekilip biçilmesi); senelik belli bir ücret veya elde edilen mahsulün sekizde bir, onda bir... gibi bir kısmı karşılığında talip olan ve devletçe uygun görülen fertlere verilmiştir. Ekip biçmek üzere kendilerine bu arazilerin verildiği kimseler bu topraklarda kiracı; ödedikleri vergi ve hisselerde kira bedeli sayılmıştır. Hanefî mezhebine göre bir arazide kira ile öşür birleşmeyeceğinden bu durumdaki arazilerin mahsullerinden ayrıca öşür gerekmeyeceği beyan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında imparatorluk sınırları içinde kalan arazi, genellikle memleket arazisi (arazi-i emîriyye) kabul edildiğinden elde edilen mahsulden devlete verilen sekizde bir, onda bir... gibi hisseler, bu toprakların kira bedeli sayılmıştır. Fakat devletçe, daha sonra özel kanunla bu araziler ekip biçenlere mülk olarak verildiğinden, halen bu topraklar mülk arazi hükmünde bulunmaktadır. Bu itibarla elde edilen mahsulün zekâtının verilmesi gerekir. Toprak mahsullerinin zekâtına bilindiği gibi “öşür” denilmektedir.¹²⁸

Hayrettin Karaman bu konuyla alakalı fukahanın görüşlerini verdikten sonra, haracın fey ve ganimet içinde mutalaa edildiğini, öşrün ise zekâtın nevi olarak değerlendirildiği söyler. Bugün bazı toprakların haracî olduğu, bunlardan öşür değil haraç alınacağı, hâlbuki devletin böyle bir vergiyi alıp gereken yerlere sarf etmediği kabul edilse dahi bu durumun çiftçiyi, hem öşür hem de haraçtan muaf kılmayacağını savunur. İlk halifeler zamanında zekâtı toplayıp dağıtma işini devletin yaptığını, sonraları bunu bıraktığını ama zekât mükellefiyetinin ortadan kalkmadığını dile getiren Karaman, sahabe içtihad yoluyla bazı toprakları gazilere dağıtmayıp ammeye mal ederken onlardan elde edilecek haraçtan bütün Müslümanların faydalanmaları maksadını güttüğünü bildirir. Ayrıca bu topraklardan istifade edilmesi ve mahsul alınmasına rağmen hangi bahane ile olursa olsun amme menfaatini, fukaranın hakkını kesmek, kaldırmak, bütün geliri

¹²⁸<http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=161190>, [12/05/2013]

muayyen şahıslara tahsis etmek ilk teşri maksadına aykırı davranmak olacağını ifade eder.¹²⁹

VI. MEZHEPLERDE ÖŞRE TABİ TOPRAK ÜRÜNLERİ

Fukaha öşrün, Kitap, sünnet ve icma ile sabit olduğu ve onda bir veya yirmide bir verilmesi gerektiği hususunda ittifak etmelerine rağmen; hangi ürünlerin zekâta tabi olduğu konusunda görüş birliğine varamamışlardır.¹³⁰

Diğer taraftan bütün fukaha hububatta, arpa ve buğdayın; meyvelerde ise hurma ve üzümün öşre tabi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.¹³¹ Ancak ilk dönem selef âlimlerinden bazıları öşrün sadece zikredilen bu dört grup toprak ürününe gerekli olduğu konusunda hüküm beyan etmişlerdir.¹³² Özellikle İbn Ömer'in başını çektiği bu âlimlere göre; bu dört grup mahsul haricinde hiçbir toprak ürününde zekât gerekmez. Çünkü bu mahsuller dışında öşrün gerekli olduğunu ifade edecek hiçbir nass mevcut değildir. Bu konuda icma da söz konusu değildir. Diğer taraftan bu dört mahsulün genel anlamda yiyecek maddesi olarak kullanılmaları ve menfaatlerinin de fazla olması nedeni ile bunlara diğer mahsuller de kıyas edilemez.¹³³ Bu görüşteki âlimlere İbn Abbas zeytini, İbrahim en-Nehâi¹³⁴(v. 96/714), Hasan-i Basrî (v. 110/728), Sevrî (v. 161/778) ve Şa'bî ise darıyı ekleyerek katılmışlardır.¹³⁵

Öşrün sadece dört grup toprak ürününde gerekli olduğunu savunular, bu görüşlerini bu konuda varid olan hadislerden almışlardır. Hz. Peygamber: “*Öşürsadecebuğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden gerekir*”¹³⁶ buyurmaktadır.¹³⁷

Ebû Ubeyd zekâtın sadece buğday, arpa ve hurmadan ödenmesi gerektiğini söyleyen âlimlerin olduğunu bildirir. Bu görüşü savunanlar Hz. Peygamberin sadece Arapların köy, şehir ve badiyelerinde bilinen geçim kaynaklarının zekâtı

¹²⁹ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 220.

¹³⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 349; Erkal, *Zekât*, s. 145.

¹³¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 461; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 372.

¹³² İbn Münzir, *Kitâbu'l-İcma* ' s. 52; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 372.

¹³³ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 156 vd.; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* c. I, s. 349.

¹³⁴ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 156; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 349.

¹³⁵ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 420.

¹³⁶ Dârekutnî, *Sünenu'dDârekutnî*, II/476.

¹³⁷ Diğer hadisler için bkz. İbn Mâce, *Zekât* 16.

hakkında hüküm vermiş olduğunu zikrederler. Buğday ve arpa köy ve belde sakinlerinin, hurma ise badiye (çöl) ahalsinin geçim maddeleridir. Üzüm ise bunlara dahil değildir. Ayrıca bu görüşlerinin dayanağı olarak, zekâtn insanların hayatlarını sürdürmede vazgeçilmez nitelikteki maddelere farz kılınmış olduğunu savunurlar. Bu konuda deve, sığır ve koyunların zekâta tabi olduğunu; at, katır ve merkeplerin hüküm dışında bırakıldıklarını zikrederler. Bunun sebebinin ise deve, sığır ve koyunların süt ve etleri maişet kaynağı kılınmış olduğunu bildirirler. Dolayısıyla besin kaynağı olan buğday, arpa ve hurma da maişet maddesidir.¹³⁸

A. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe, talebeleri İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den farklı düşünerek bütün zirâî ürünlerin zekâta tabi olduğunu savunur.¹³⁹ Bunu, “*toprağı değerlendirmek üzere ekilen ve istifade edilen her türlü ürün öşre tabidir*” şeklinde ifade eder.¹⁴⁰ Böylece yerden çıkan bu ürünlerin zekâta tabi olması için bu yerin ziraat amaçlı kullanılması ve insanların bu topraktan faydalanması gerekir.¹⁴¹ Dolayısıyla Ebû Hanife beş şeyi¹⁴² bunlardan istisna etmiştir:

- a) Hurma Yapracağı: Ağaç dalındaki bir yapraktır ve ağaçta da öşür yoktur.
- b) Saman: Bitki gövdesidir, meyveye göre ağaç gibidir.
- c) Ot: Bununla tarladan verim alma kastedilmez. Aksine tarlalar ottan temizlenir.
- d) Kamış: Burada kastedilen kaval yapılan ve evlerin damına serilen kamıştır. Buna Fars kamışı denir. Şeker kamışında ise zekât vardır.
- e) Ilgın Ağacı

¹³⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 465.

¹³⁹ Serahsî, *Mebûsût*, c. III, s. 2; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 375; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 132; Mevslî, *İhtiyâr*, s. 113; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. II, s. 414; Meydânî, *Lübâb*, s. 146; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, s. 317; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 420; İbn Hazm haricinde Zahirî Mezhebi âlimleri de topraktan çıkan bütün ürünlerin zekâta tabi olduğunu savunurlar. Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 112 vd.

¹⁴⁰ Serahsî, *Mebûsût*, c. II, s. 217, c. III, s. 2.

¹⁴¹ Hanefî mezhebindeki görüşler için bkz. Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, s. 235 vd.

¹⁴² Serahsî, *Mebûsût*, c. II, s. 217, c. III, s. 3; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 420.

Fakat kişi yukarıda zikredilen ürünleri elde etmek için, mesela toprağını ağaçlık, otlak ve kamışlık yapar da bunların büyümesi için su verir ve bu araziyi kullandığını bir şekilde insanlara bildirirse bu ürünlere de zekât gerekir.¹⁴³

Ebû Hanîfe'nin, bahçelerde ekilen ve araziden verim alma kastedilen her bitkide öşür vardır şeklindeki görüşünü temellendirdiği birtakım ayet ve hadisler mevcuttur.

“Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan infak edin”¹⁴⁴ ayeti hem ticaret mallarının zekâtını hem de öşrü farz kılmaktadır. Ayrıca bu ayet umûm ifade eder.¹⁴⁵ Dolayısıyla bir ürünün saklanabilir, dayanıklı, zaruret dışında kullanılan, normal şartlarda yiyecek maddesi olan, kurutulan ve yenilmesi gereken özelliklere sahip olma gibi birtakım şartlara bağlı kalmaksızın bütün ürünlerde öşür gereklidir. Hububat, baklagiller, yaş sebzeler bu konuda eşittir.¹⁴⁶

“Hasat günü de hakkını verin”¹⁴⁷ ayetinde geçen “hak” kelimesine ilk hamledilmesi gereken mana toprak mahsulü sebzelerdir. Çünkü sebzelerin hasadı sırasında onların zekâtının ödenmesi daha kolaydır. Hububata ise biçilme, toplanma ve ayrıştırılmasafhalarından sonra kullanımı mümkündür. Bu da bize gösteriyor ki sebzeler de öncelikle zekâta tabidir.¹⁴⁸

“Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nisf’ul-şr” yani yirmide bir zekât vardır”¹⁴⁹ ve “Yerin çıkardığında öşür vardır”¹⁵⁰ hadisleri aynı şekilde Ebû Hanîfe'nin delil olarak ortaya koyduğu naslardır. Zikredilen bu hadisler de

¹⁴³Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 132; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113; Meydânî, *Lübâb*, s. 146.

¹⁴⁴Bakara 2/267.

¹⁴⁵İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. I, s. 313; Ayrıca İbn Arabî de Ebû Hanîfe'nin görüşünü uygun bulur.

¹⁴⁶Serahsî, *Mebûât*, c. III, s. 2; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 59.

¹⁴⁷En'am 6/141. ayet hakkında farklı yorumlar için bkz. Kurtûbî *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, c. s. 54 vd.

¹⁴⁸Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 59.

¹⁴⁹Müslim, *Zekât* 7; Ebû Davut, *Zekât* 11.

¹⁵⁰Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, II/128.

umûm ifade eder. Ebû Hanîfe'ye göre oşür ürün veren arazinin vergisidir. Nitekim oşrî arazide elde edilen her bir ürünün zekâtı ödenmelidir.¹⁵¹

Hanefî mezhebine göre lafız, bir mana için vaz' edildiğinde, aksine delil bulunmadıkça, bu mana o lafzın ayrılmaz bir parçasıdır ve o lafız hakkında kati olarak sabittir. Âmm lafız usulcülere göre aksine bir kayıt olmadıkça kapsamına giren bütün fertlere katî olarak delalet eder.¹⁵² Dolayısıyla Ebû Hanîfe kendi görüşünün aksine hüküm beyan edenlerin ileri sürmüş oldukları hadisleri, katî olan umûm ifadeyi tahsis edecek güçte görmemektedir.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre her türlü zirâî üründe oşür gerekmez. Bu iki imama göre zirâî ürünlerde zekâtın farz olması için yiyecek maddesi olmaları ve bir yıl saklanabilme özelliğine sahip olmaları gerekir.¹⁵³ Onlara göre kural şudur: Baklagiller, sebzeler ve reyhanlar gibi amaçlanan şekilde kalıcı ürünü olmayan bitkilere oşür gerekmez.¹⁵⁴ Bu konuda dayanakları ise Musa b. Talha'nın (v. 103/771) babası aracılığı ile Hz. Peygamberden rivayet ettiği "*sebzelerde zekât yoktur*"¹⁵⁵ hadisidir. İmameyne göre adeten değersiz olan hem zengin hem de fakirin kolayca bulabildiği şeylerde Allah hakkı gerekli değildir. Kalıcı ürünü olan, zor bulunan maddelere zekât gerekir.¹⁵⁶ Buna göre hububat ve kalıcı meyvesi olan bitkiler için oşür ödenir. İlaç ve buna benzer maddelerle müdahale edilmeden en az bir yıl bekletilemeyen karpuz, kavun, salatalık, meyve, sebze gibi ürünler için zekât ödenmez.¹⁵⁷

Ebû Hanîfe ve İmameyne göre her ne kadar yenilmiyorsa da şeker kamışı, pamuk, keten ve bunlara benzer ürünlerde oşür gereklidir.¹⁵⁸

¹⁵¹ Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 3; Gazzâlî, *Vasît*, c. I, s. 457.

¹⁵² Zekiyüddin Şa'bân, *Usulu'l-fıkhu'l-İslâmiyyi*, s. 301.

¹⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-asl*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1410/1990, c. II, s. 104, 138; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 492; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâm ve Edilletuh*, c. II, s. 805; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 153; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 420.

¹⁵⁴ Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 3.

¹⁵⁵ Dârekutnî, *Sünenu'd-Dârekutnî*, II/94.

¹⁵⁶ Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 3.

¹⁵⁷ Şeybânî, *Kitâbu'l-asl*, c. II, s. 104; Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 3; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 420; Akyüz, *Zekât*, s. 439.

¹⁵⁸ Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 133; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113 vd.

B. Şâfiî ve Malikî Mezhebi

Şâfiîve Malikî mezhebinde Hanefî mezhebinin aksine bütün ürünlerde öşür gerekmez. Bir zirâî ürününde zekâtın farz olması için bir takım şartlar gerekmektedir. Buna göre; insanlar tarafından ekilmiş, hasattan sonra kurutulup saklanabilen ve zaruret dışında normal şartlarda insanların hayatını sürdürdüğü gıda maddesi olmalıdır.¹⁵⁹ Tabii olarak gıda vasfını taşımayan fındık, fıstık, ceviz ve benzeri ürünler saklanabilse de zekâta tabi olmazlar.¹⁶⁰ Çünkü insanlar bunları tabii gıda maddesi olarak kullanmazlar.¹⁶¹

Şâfiî mezhebine göre mahsul gerçek kişilerin malı olmalıdır. Dolayısıyla mescitlere veya tüzel kişilere vakfedilen arazilerdeki toprak mahsullerine zekât düşmez. Ayrıca sahipsiz alanlardaki ürünlere de zekât gerekmez.¹⁶²

Bu mezhebe göre öşür, sadece meyvelerden hurma ve üzümde gereklidir. Çünkü Hz. Peygamber meyvelerden sadece bu ikisinden zekât almıştır. İlave olarak bu meyveler Hicaz bölgesinde yiyecek maddesi olarak kullanılmakta ve saklanabilir özellikte bulunmaktadır.¹⁶³

İmam Şâfiî kavli cedidinde (sonraki görüşünde) pirinç, fasulye, bakla, nohut, mısır, üzüm ve hurmayı gıda olarak değerlendirmiş; ceviz, susam, incir, elma, nar, ayva ve diğer meyveleri dışarıda tutarak bunlarda öşürün vacip olmadığını bildirmiştir.¹⁶⁴

İmam Malik'e göre ceviz, badem, incir gibi kuru olan ve saklanabilen meyvelerle, satıldığı takdirde bu meyvelerin parası üzerinden bir yıl geçmedikçe bunlardan zekât vermek gerekmez.¹⁶⁵

Malikî Mezhebi müteahhir âlimlerine göre üzüm ve hurma dışındaki meyvelerin zekâta konu olabilmesi için saklanabilir özelliğe sahip olmaları gerekmektedir. İnciri örnek olarak veren muteahhir âlimler kurutulabilme

¹⁵⁹ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 241; Gazzâlî, *Vasît*, c. I, s. 457; Nevevî, *Ravzatu't-Talibîn*, c. II, s. 93; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 421.

¹⁶⁰ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 342.

¹⁶¹ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 350.

¹⁶² Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 601; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, s. 318.

¹⁶³ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 351.

¹⁶⁴ Gazzâlî, *Vasît*, c. I, s. 458; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 566; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 493.

¹⁶⁵ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 341.

özelliğinden yola çıkarak bu gibi ürünlere zekâtın vacip olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁶

Şâfiî'ye göre üzüm ve hurma haricinde bütün meyvelere, Malik'e göre kalıcı olmayan meyvelere zekâtın gerekmediğine delil olarak Musa b. Talha'dan rivayet edilen “yeşilliklerden zekât vermek gerekmez”¹⁶⁷ hadisidir.

Zeytinde zekâtın gerekli olup olmadığı konusunda her iki mezhepde farklı düşünmektedir. İmam Şâfiî kavli kadiminde zeytine öşür gerekir¹⁶⁸ şeklinde hüküm beyan etmesine rağmen daha sonra “En'am Suresinin 141. ayetinde zeytin nar ile birlikte zikrediliyor. Nardan zekât vermek gerekmediğine göre, zeytinden de zekât vermek gerekmez” dediği rivayet edilmektedir.¹⁶⁹

İmam Malik'e göre zeytinde zekât gereklidir.¹⁷⁰ Ancak O; Ebû Hanîfe'den farklı olarak öşür gereken ürünler üzerinden bir yıl geçmesini şart koşar.¹⁷¹

İmam Malik'in toprak ürünlerinin zekâtında bazı ürünlerin ismini tahsis ederek zikretmesi, öşrün sadece bu ürünlerde olduğu anlamında alınmamalıdır. Bu, İmam Malik devrinde Hicaz bölgesindeki kuru meyvelerin bu sayılanlardan ibaret bulunmasına binaendir. İmam Malik'in kabul ettiği esasa göre, günümüzde ve gelecek asırlarda tüm hububattan ve kalıcı yani saklanabilir olan bütün meyvelerden zekât vermek gerekmektedir.¹⁷²

¹⁶⁶ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medineti'l-Malikî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992, s. 100.

¹⁶⁷ Tirmizî, Zekât 13. Tirmizî bu hadisin zayıf olduğunu söyler.

¹⁶⁸ Şirâzî, *Mühezzeb*, c. I, s. 503; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 566.

¹⁶⁹ Kurtûbî, *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. IX, s. 55; Yunus Vehbi Yavuz Şâfiî'ye nispet edilen bu sözün nasslara aykırı olduğunu dolayısıyla önceki görüşün geçerli olması gerektiği savunur. Bkz. Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 158.

¹⁷⁰ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 342; Aynî, *Binâye*, c. III, s. 493.

¹⁷¹ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 341.

¹⁷² Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 157.

C. Hanbelî Mezhebi

Ahmed b. Hanbel'e göre toprak ürünlerinin zekâta konu olabilmesi için; insan tarafından *ekilen* veya *dikilen*, *kurutulabilen*, *ölçülebilen* ve *saklanabilen* özelliklere sahip olması gerekir.¹⁷³

Bu konuda Ahmed b. Hanbel'den farklı görüşler nakledilmiştir.¹⁷⁴ Kendisine nispet edilen en meşhur görüşe göre,¹⁷⁵ ister yiyecek, ister giyecek maddesi olsun, ister hububat (baklagiller), ister meyveler olsun yukarıdaki şartları taşıyan ürünler zekâta tabidir.¹⁷⁶ Bu şartlara uymayan şeftali, elma, armut, kayısı (yaş), incir ve ceviz gibi meyvelere zekât düşmez. Ayrıca salatalık, patlıcan, şalgam, kavun, karpuz, havuç, karnabahar, lahana, sarımsak, soğan, patates, turp ve benzeri yeşilliklere de zekât gerekmez.¹⁷⁷ Zeytin hususunda iki farklı görüş olmakla birlikte sahih olanın zeytinde zekâtın gerektiği hususudur.¹⁷⁸

Hanbelî Mezhebi, yeşilliklerde zekât yoktur görüşlerine dayanak olarak daha önce ifade ettiğimiz Şâfî ve Malîkî mezheplerinin zikrettikleri hadisleri esas alırlar. Ancak Şevkânî (v. 1250/1834), Neylû'l-evtâr adlı eserinde zikredilen hadislerin zayıf olduğunu ifade eder.¹⁷⁹

D. Değerlendirme

Ebû Hanîfe dışındaki fıkıh âlimleri toprak mahsullerinin zekâta konu olabilmesi için birtakım şartlar getirmişler ve *her toprak ürünü zekâta tabi değildir* şeklinde hüküm beyan etmişlerdir. Ayrıca Ebû Hanîfe'den başka bütün mezhep imamları ile diğer İslâm âlimleri, toprak mahsullerinin zekâtında

¹⁷³ Abdullah b. Ahmed, *Mesâilü Ahmed b. Hanbel*, thk. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1401/1981, s. 165; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 155; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 421; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 352; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 154.

¹⁷⁴ Akyüz, *Zekât*, s. 439, Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 352.

¹⁷⁵ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 155.

¹⁷⁶ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 155.

¹⁷⁷ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 156; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 353.

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 159 vd.

¹⁷⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ehbâr*, thk. Ebû Mu'az Tarık b. İvezullah b. Muhammed, Riyad: Dâru İbn Kayyim, 1426/2005, c. V, s. 293 vd.

*havelânü'l-havl'*i şart koşmaktadırlar.¹⁸⁰ İmamı Azam ise senede iki defa mahsul veren toprakları nazarı itibara alarak toprak mahsullerinin bir sene elde kalmasını şart koşmamakta; ister az ister çok olsun elde edilen bütün toprak mahsullerinin zekâta konu olduğunu savunmaktadır.¹⁸¹

Yusuf Karadâvî'ye göre Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşü daha isabetlidir.¹⁸² Çünkü ona göre bu görüş hem Kur'an ve Sünnet'in umûmnasslarına; hem de zekâtın teşri kılınma hikmetine uygundur.¹⁸³ Şöyle ki Şari'nin buğday ve arpa eken çiftçiye öşrü gerekli kılıp, portakal ve elma bahçesine sahip olan kimseyi bundan muaf tutması ne derece hikmete uygun olabilir. Öte yandan öşrün sadece buğday, arpa, hurma ve üzümde gerekli olduğunu bildiren hadisler sıhhat bakımından eleştirilmiştir. Bunların bazıları *munkati'*,¹⁸⁴ bazıları *mevkuf*¹⁸⁵ bazılarının ise ravileri zayıftır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin bu husustaki görüşü daha isabetlidir.¹⁸⁶

Malikî mezhebine mensub olan İbn Arabî de bu konuda Ebû Hanîfe'nin haklı olduğunu savunur. Ona göre sebzelerle ilgili hadis sıhhat şartlarını taşımadığından bu konuda hüccet olamaz.¹⁸⁷

Şeltut ise En'am Suresi'nin 141. ve Bakara Suresi'nin 267. ayetleri bütün zirâî ürünlerin miktarı dikkate alınmaksızın zekâtın farz kılındığını bildirir. Dolayısıyla Ebû Hanefî'nin bu konuda görüşü Kur'an ve Sünnet'e de muvafıktır.¹⁸⁸

¹⁸⁰ Ancak İbn Kudâme bu konuda farklı görüş beyan eder. Ona göre bir yıl bekleme şartı yoktur.

Bkz. İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 162.

¹⁸¹ İbn Abidîn, *Reddu'l-muhtâr*, c. III, s. 265 vd.

¹⁸² Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 355.

¹⁸³ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 355.

¹⁸⁴ *Munkati'*: Senedin herhangi bir yerinden bir ravinin düşürülmesi veya senedin farklı yerlerinden peş peşe olmamak şartıyla birden fazla ravinin düşürülmesi. Bkz. Mahmud Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Riyad: Mektebetu'l-Mearif, 1417/1996, s. 77; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001, s. 134.

¹⁸⁵ *Mevkuf*: Sahabilerin söz, fiil ve takrirlerine dair muttasıl veya *munkati'* haberlere denir. Bkz. Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, s. 130; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 118.

¹⁸⁶ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 356.

¹⁸⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. II, s. 286.

¹⁸⁸ Mahmud Şeltut, *el-Fetâvâ*, Kahire: Dâru's-Şurûk, 1424/2004, s. 106 vd.

Hayrettin Karaman ve Yunus Vehbi Yavuz da bütün zirâî ürünlerde zekâtın gerekli olduğunu savunurlar.¹⁸⁹

Umûmnasslar karşısında Ebû Hanîfe ve onun gibi düşünenlerin görüşleri tercihe şayandır. Bu sebeple toprağa ekilen ve öşür toprakları içinde yetişen her çeşit ürünün öşrünü ödemek gerekir. Her ne kadar hadislerde zekâta mevzu mallar tek tek zikredilse de, esasen hadisler o topraklarda yetişen ürünleri göz önünde bulundurarak hükmü açıklamıştır. Dolayısıyla mahsullerin mahdut oluşu sonraki dönemlerde modern usullerle yetiştirilen mahsullerden öşür alınmayacağı manasına gelmez. Hadislerde zikredilen toprak ürünleri, o devirde Müslümanların yayıldığı ülkelerde umumiyetle zekâta tabi mallara birer misaldir. Dolayısıyla hadislerde ismi geçmeyip sonradan keşfedilen veya başka ülkelerde yetişen bütün toprak mahsulleri, özellikle baklagiller ve yeşillikler de öşre tabidir.¹⁹⁰

VII. ÖŞÜRDE NİSAB

Nisab zekâtın vucubuna alamet olmak üzere Şârî Te'alâ tarafından belirlenen miktarı ifade eder.¹⁹¹Bu nisab zekâta tabi eşyanın tümüne göre değişmektedir. Aynı şey toprak ürünleri içinde söz konusudur. Toprak ürünlerinden ödenmesi gereken öşrün nisabı konusunda fukaha başlıca iki görüş ortaya koymuştur.

A. Öşürde Nisabı Şart Koşmayanlar

Ebû Hanîfe'nin öncülüğünü yaptığı bir kısım fukahaya göre öşrün vacip olması için herhangi bir nisab şartı yoktur. Araziden elde edilen ürünün azı da çoğu da öşre tabidir.¹⁹² Ebû Hanîfe bu konuda Mücahid (100/718), Hammâd b. Süleyman, Ömer b. Abdulazîz ve İbrahim en-Nehâiile aynı hükümde birleşir.

¹⁸⁹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 154; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 166 vd.

¹⁹⁰ Akyüz, *Zekât*, s. 440.

¹⁹¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 457.

¹⁹² Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 469; Serahsî, *Mebûsât*, c. III, s. 3; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 59; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 132; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 423.

Davud ez-Zahiri (v. 270/884) ise sadece veznî ürünlerde nisabın gerekli olduğunu savunur.¹⁹³

Ebû Hanîfe'nin zirâî ürünlerde nisab şartı aramaması birtakım delillere dayanır. Bu konuda daha önce zikredilen umûm manalı ayetler¹⁹⁴ yanında “*Gökyüzünün suladığında öşür vardır*”¹⁹⁵ ve “*Yerin çıkardığında öşür vardır*”¹⁹⁶ şeklindeki umûm manalı hadisler herhangi bir nisab şartı aramamıştır.¹⁹⁷ Ayrıca zirâî ürünlerin zekâtı için havelânu'l-havl şartı yoktur. Bundan dolayı zirâî ürünlerde nisab şartı olmamalıdır.¹⁹⁸ Diğer taraftan öşür, nâmi arazinin vergisidir. Bu hususta arazinin yüzölçümüne değil verdiği ürüne bakılır. Haraçta olduğu gibi ürünün miktarına bakılmaksızın onda bir oranında zekâtı verilmelidir.¹⁹⁹

Ebû Hanîfe'ye göre diğer zekât mallarında nisabın şart kılınmasının sebebi, mal sahibinde zenginlik sıfatının meydana gelmesidir. Öşrün farz olması için zenginlik dikkate alınmaz. Define ve madenlerin zekât miktarı olan humusta da olduğu gibi zenginlik fakirlik, mahsulün azlığı ya da çokluğu (nisab)dikkate alınmadan öşrün verilmesi gerekir.²⁰⁰

Zirâî ürünlerin zekâtında nisabı şart koşanların ileri sürmüş oldukları hadis²⁰¹, ahaddır.²⁰² Dolayısıyla bu haber Kuran'a ve meşhur sünnete muarız olmamalıdır. Aksi takdirdebu gibi hadislerle amel edilmez.²⁰³ Bu ayet ve hadislerdeki âmm lafızlar katiyet ifade ettiğinden delaleti zannî bir haberle (haber-i vahid) tahsîs edilemez.²⁰⁴ Ayrıca Ebû Hanîfe bu hadisi ticaret mallarına hamleder. Çünkü hadiste de açıklandığı üzere, Hz. Peygamber devrinde insanlar, çarşı

¹⁹³ İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 212; Şevkânî İbn Abbas'ın da aynı görüşte olduğunu söyler. Bkz. *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l- ehbâr*, c. V, s. 291.

¹⁹⁴ Bakara 2/267; En'am 6/141.

¹⁹⁵ Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7; Ebû Davut, Zekât 11; Tirmizî, Zekât 14.

¹⁹⁶ Dârekutnî, Sünen, II/128.

¹⁹⁷ Serahsî, *Mebsût*, c. III, s. 3; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 59; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 161; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 423.

¹⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 59; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 423; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 145.

¹⁹⁹ Serahsî, *Mebsût*, c. III, s. 3.

²⁰⁰ Serahsî, *Mebsût*, c. III, s. 3.

²⁰¹ “Beş veskten aşağısında zekât yoktur” Buhârî, Zekât 32; Müslim, Zekât 1; Ebû Davut, Zekât 2; Tirmizî, Zekât 7.

²⁰² Ahad Hadis: Mütevatir hadis şartlarını taşımayan hadistir. Ancak burada bir kişinin verdiği haber anlamında kullanılmıştır. Bkz. Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 109.

²⁰³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 59.

²⁰⁴ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l- ehbâr*, c. V, s. 292.

pazarda vesk (ölçek) ile alış veriş yaparlardı. Nitekim o dönemde beş vesk iki yüz dirhem gümüşe denkti.²⁰⁵

B. Öşürde Nisabı Şart Koşanlar

İslâm âlimlerinin çoğunluğu diğer zekâta tabi ürünlerde olduğu gibi zirâî ürünlerin zekâtında da nisabı şart koşmuşlardır.²⁰⁶

İbn Kudâme eserinde Abdullah b. Ömer (v. 73/692), Câbir b. Abdullah (v. 78/697), Ömer b. Abdulazîz²⁰⁷, İbn Ebî Leyla (v. 83/702), Câbir b. Zeyd (v. 93/712), Atâ b. Ebî Rebâh, Mekhûl (v. 112/730), İmam Malik, İmam Sevrî, İmam Evzaî, İmam Şâfîî, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer birçok âlimin toprak mahsullerinin zekâtında nisabı gerekli tuttuğunu zikreder.²⁰⁸

Cumhur ulemanın nisabın gerekli olduğu görüşünün en büyük delili bu konuda varid olan Buhârî ve Müslim'in (v. 261/875) sağlamlığı üzerinde ittifak ettikleri Allah Rasulunun şu hadisidir: “Beş veskten aşağısında zekât yoktur.”²⁰⁹

Cumhur ulemaya göre zekâtın sebebi şer'i zenginliktir. Çünkü zekât zengin sayılanların vermesi gereken bir malî değerdir. Bu açıdan konu ele alındığında diğer zekât mallarında olduğu gibi bir kimsenin sahip olduğu ürünler nisab miktarına ulaşmadan kişi zengin sayılmaz. Dolayısıyla zekâtla mükellef tutulamaz.²¹⁰

Öte yandan Ebû Hanîfe'nin toprak ürünlerinde nisabı şart koşturması sebebi olarak göstermiş olduğu *katî olan âmm bir lafzı zannî bir haberin tahsis edemeyeceği* görüşü cumhur tarafından kabul görmüyor. Çünkü iki tarafın

²⁰⁵ Serahsî, *Mebisât*, c. III, s. 3; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 132; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 145.

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 392; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâm ve Edilletuh*, c. II, s. 810; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 422.

²⁰⁷ İbn Hazm, Ömer b. Abdulazîz'in nisabı şart tutmadığını zikreder. Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 212.

²⁰⁸ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 161.

²⁰⁹ Buhârî, Zekât 32; Müslim, Zekât 1; Ebû Davut, Zekât 2; Tirmizî, Zekât 7. ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة

²¹⁰ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 161.

kullandıkları delillerin manaya delâleti zannîdir. Böyle olunca hâs lafız âmm olan lafza tercih edilir.²¹¹

Cumhura göre Ebû Hanîfe'nin “Beş veskten aşağısında zekât yoktur.” hadisini ticaret mallarına hamletmesi de doğru değildir. Çünkü bu hadis, “Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nisf uşr” yani yirmide bir zekât vardır”²¹² hadisini beyan için zikredilmiştir.²¹³

Aynı durum “Saime olan her deve de zekât vardır”²¹⁴ hadisi içinde geçerlidir. Çünkü bu hadis “Beş deveden aşağısında zekât yoktur”²¹⁵ hadisiyle tahsis edilir. Aynı hadis içerisinde zikredilen “Beş ukiyye (iki yüz dirhem)’den az gümüşte zekât yoktur”²¹⁶ hadisi de “Bir ukiyyede zekât vardır”²¹⁷ hadisini tahsis etmiştir.²¹⁸

C. Değerlendirme

Eserinde toprak ürünlerinin nisabı ile ilgili görüşleri özetleyen Yunus Vehbi Yavuz, bu konuda cumhurun görüşünü isabetli görüyor. Ebû Hanîfe ve onun görüşünde olanları birkaç noktadan eleştiriyor. Öncelikle ona göre oşür toprağı haraç toprağına benzetilemez. Çünkü haraç üründen değil, araziyi kullanma hakkından dolayı verilir. Oşür ise müslümanın sahip olduğu arazisinden değil, bizzat elde etmiş olduğu üründen verilir. Dolayısıyla böyle bir kıyas doğru değildir. Eğer bir kıyas yapılması gerekirse, bunun zenginlik noktasından olması gerektiğini savunur. Böylece daha sağlam bir hükme ulaşılır. Çünkü Yavuz’a göre toprak ürünlerinin zekâtında nisab şartı konulmazsa ortaya şöyle bir durum çıkabilir. Fakir olan çiftçilerin zenginlerin mallarından yüzde iki buçuk zekât aldığını düşünelim. Aynı çiftçi kendi toprağından elde etmiş olduğu üründen yüzde on zekât verecek, ayrıca hem zekât alan hem de zekât veren konumunda

²¹¹ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr min esrâri Münteka'l- ehbâr*, c. V, s. 292.

²¹² Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7; Ebû Davut, Zekât 11.

²¹³ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 147.

²¹⁴ İbn Kudâme’ni eserinde zikrettiği bu hadise hadis kaynakları içerisinde ulaşamadık.

²¹⁵ Buhârî, Zekât 32.

²¹⁶ Buhârî, Zekât 32.

²¹⁷ Bu hadise hadis kaynakları içerisinde ulaşamadık. İbn Kudâme ulaşamadığımız bu iki hadisi Ebû Ubeyd’e nispet eder. Ancak biz Kitâbu'l- emvâl’da böyle bir ifadeye rastlamadık.

²¹⁸ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 161 vd.

olacak, bu durum İslâm'ın sosyal adalet esaslarına uygun düşmez. Diğer taraftan bu düşüncenin Hanefî Mezhebinin fitre konusundaki hükmüne ters düştüğünü zikretmek gerekir. Zira Hanefî Mezhebine göre fakirler fitre ödemekle yükümlü değildirler. Çünkü bu mezhebe göre hem fitre alan hem de veren konumunda bulunmak doğru değildir. Aynı şekilde fakir çiftçinin de nisab miktarına ulaşmayan malında zekâtın vacip olmaması gerekir.²¹⁹

“*Toprak mahsullerinin zekâti: Öşür*” adlı makalesinde Mehmet Erkal nisab konusunda cumhurun görüşünü şu ifadelerle daha doğru bulur:

“*Göğün suladığında öşür vardır*” hadisi âmm, “*Beş veskten az üründe zekât yoktur*” hâsıdır. Hanefîlere göre ikisinin manaya delâleti katîdir. Birinci hadis zahir kabilindedir. Hadisin lafzı toprak ürünlerinden 1/10, 1/20 nispetlerinde zekât alınacağını bildirmek için sevk edilmekle birlikte -az çok- bütün toprak mahsullerinin de zekâta tâbi olduğuna da delâlet etmektedir. İkinci hadis hâsıdır. Hanefîlere göre birinci hadisle aynı kuvvette ve müstakildir. Ancak hangisinin önce hangisinin sonra varit olduğunu tespit edemiyoruz. Bu durumda cumhura uyararak hâs hadisle âmm hadisi tahsis etmek de mümkündür. Hatta zekâta zenginlik göstergesi olarak kabul edilen nisabı toprak ürünleri için de tespit etmek daha ihtiyatlı olabilir. Nitekim günümüzde Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır'da Ebû Hanîfe'nin bütün toprak ürünleri zekâta tâbi görüşü kabul edilip uygulamaya konurken, mahsulâtta nisabın kabul edilmesinde fakihler çoğunluğuna uyulmaktadır.²²⁰

İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) İ'lâmü'l-muvakkî'n adlı eserinde öşrün gerekli olduğunu bildiren hadis ile toprak mahsullerinde beş veskten aşağısında zekâtın gerekli olmadığını bildiren hadis arasında herhangi bir tearuzun olmadığını söyler. Ona göre birinci hadis öşrün ne nispette verileceğini; ikinci hadis ise toprak mahsullerinden verilecek nisabı bildirir. Ayrıca ikinci hadis birinci hadisi açıklamakta ve tahsis etmektedir. Diğer taraftan İbn Kayyim'e göre ortada sahih bir nass varken -beş vesk hadisinin muttefakun aleyh²²¹ olduğundan yola çıkarak- kıyasa gidilmesinin doğru olmadığını ifade eder.²²²

²¹⁹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 145 vd.

²²⁰ Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâti: Öşür” s. 33, aynı tartışmalar için bkz. Şevkânî, *Neylî'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ehbâr*, c. V, s. 292.

²²¹ Buhâri ve Müslim'in eserlerinde rivayet ettiği ortak hadisler için kullanılan bir tabir.

²²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb el-Marûf İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'n an Rabbi'l-alemîn*, Dammam: Dâru İbn Cevziyye, 1423/2002, c. IV, s. 166 vd.

Bütün zirâî ürünlerde zekâtın gerekli olduğu görüşü savunan Karadâvî ise, nisab konusunda Ebû Hanîfe'nin muhalifidir. Çünkü zirâî ürünlerin nisabını zikreden hadis-i şerif sahihtir ve bu konuda bu hadise muhalif davranılamaz. Ayrıca Karadâvî, Ebû Hanîfenin“*nisap şart değildir*”sözüyle İslâm'ın zekâtı zenginlere vacip kıldığı hükmüne aykırı davrandığını zikreder. Çünkü nisab zenginliğin en alt sınırıdır. Bundan dolayı diğer zekât mallarında nisaba itibar edilmektedir. Dolayısıyla cumhurun görüşü daha doğrudur.²²³

Zekâtın hedeflerinden biri de zengin ile fakir arasındaki maddi uçurumu azaltmaktır. Nisap miktarı mala sahip olmayan zengin sayılmayacağına göre bu kimsenin zekâtla mükellef tutulmaması gerekir. Dolayısıyla öşürde nisabın şart koşulmuş olması maksada daha muvafıktır. Öyleyse sahih hadisle desteklenmiş olan cumhurun görüşü daha isabetli gözükmektedir.²²⁴

Öşür, şartlarını haiz mükellefin yerine getirmesi gereken bir ibadet olmakla birlikte, toplumda sosyal güvenlik ve dayanışma sisteminin kurulmasında önemli bir rol oynar. Zekâtın bir ibadet olarak fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma ve korunmaya muhtaç bütün sınıfları kapsamaması, İslam dininin toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve dayanışmaya ne kadar önem verdiğini gösterir. Hal böyleyken zenginlik sınırında malı olmayan ama buna karşılık tarlasından bir miktar ürün elde eden kimseye; elde etmiş olduğu üründen 1/10 nispetinde fakirlere tasadduk etmesini emretmek, İslâm dininin zengin fakir arasındaki maddi uçurumu azaltmaya yönelik olarak ortaya koymuş olduğu zekât müessesesini yaralar. Yunus Vehbi Yavuz'un²²⁵da dediği gibi nisap miktarına yakın parası bulunan bir kimse şartlar oluşmadı diye zekât ödemeyecek; buna karşılık elinde ticaret malı veya parası olmayan fakir bir çiftçi, elde etmiş olduğu çok az bir üründen dolayı zekât vermek zorunda kalacaktır. Bize göre de bu, İslâm'ın sosyal adalet prensibine uygun düşmemektedir. Dolayısıyla cumhurun görüşü Ebû Hanîfe'ye göre tercih edilir durumdadır. Zekâtın ruh ve manası bunu gerektirdiği gibi konuyla alakalı sahih hadisler de bunu desteklemektedir.

²²³ Karadâvî, *Fıkhu 'z-zekât*, c. I, s. 362 vd.

²²⁴ Şavlı, *İslâm Hukukunda Zirâî Ürünlerin Zekâtı*, s. 60.

²²⁵ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 146.

Esasen toprak ürünlerinde nisabın aranıp aranmayacağı ile ilgili tartışmalar âmmın delâletinin katî mi zannî mi oluşundaki ihtilafı, âmm-hâss tearuz ettiğinde çözüm için kullanılan farklı metodlardan kaynaklanmaktadır.²²⁶

D. Nisabın Belirlenmesi

“Beş veskten aşağısında zekât yoktur.” Hadisinde geçen “beş ölçek (vesk)” ve bunun kilogram olarak miktarı konusunda fukahâ arasında da görüş ayrılığı mevcuttur. Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müçtehitler bir vesk altmış sa’ olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.²²⁷ Ancak bir sa’ konusunda başlıca iki görüş mevcuttur.

1. Iraklı Hukukçular

Hanefî hukukçularının da içinde yer aldığı iraklı âlimlere göre, 1 vesk 60 sa’, 1 sa’ 8 rıtıl, 1 rıtıl 130 dirhemdir. Buradan hareketle yapılan işlemlerden sonra 5 vesk, kullandığımız ağırlık ölçüsüne göre 1 tondur.²²⁸

2. Hicazlı Hukukçular

Malikî, Hanbelî ve Şâfî mezhebi hukukçularını yer aldığı bu gruba göre, 1 vesk 60 sa’dır. 1 sa’ 5.33 rıtıl, 1 rıtıl ise 128 dirhemdir. Bu ölçülere göre, nisab yaklaşık 2/3 ton, ortalama 653 kg’lık bir ağırlığı göstermektedir.²²⁹

Yapılan bu nisab ölçülere mübâdele edilen zirâi mahsullere aittir. Balya, demet gibi değişik şekil ve hesaplarla mübâdele edilen ürünlerde ise nisabın ne miktarda olacağı ihtilaf konusudur. Bu hususta İmam Muhammd’e göre, her cins için kullanılan en büyük birim; Ebû Yusuf’a göre ise ülkenin hububat cinsinin en düşük olanının 5 vesklik değeri esas alınır.²³⁰ Buna göre, ülkede ölçülen en ucuz

²²⁶ Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, s. 33.

²²⁷ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 140; Akyüz, *Zekât*, s. 422.

²²⁸ Karadâvî, *Fıkhü’z-zekât*, c. I, s. 365; Akyüz, *Zekât*, s. 422; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 140 vd.

²²⁹ Cezîrî, *Mezâhibü’l-erba’a*, s. 319; Akyüz, *Zekât*, s. 422; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 141; Karadâvî, *Fıkhü’z-zekât*, c. I, s. 366.

²³⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. II, s. 61; Karadâvî, *Fıkhü’z-zekât*, c. I, s. 373; Akyüz, *Zekât*, s. 422; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 166.

zirâî mahsul arpa ise bunun 653 kg para olarak değerine ulaşan -örneğin pamuk da- zekâta tâbi olacaktır.²³¹

Karadâvî ve Hayrettin Karaman Ebû Yusuf'un görüşünü benimsemekle beraber; hububat cinsinin en düşük olanı değil de orta seviyedekinin esas alınması yönünde görüş bildirirler.²³² Vecdi Akyüz ise nisab miktarının tespitinin bölge, zaman ve iktisadi şartlara göre değişik olabileceğini; bundan dolayı konunun uzmanlara havale edilmesini savunur.²³³

VIII. TOPRAK MAHSULLERİNİN ZEKÂTINDA MASRAFLARIN DÜŞÜRÜLMESİ

Hz. Peygamberin “*Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nisf uşr” yani yirmide bir zekât vardır*”²³⁴ hadisi, elde edilen üründen verilecek zekât miktarını sulama tekniğine göre belirlemektedir. Bu ve benzeri hadislerden hareketle İslâm âlimleri; eğer toprak yağmur, dere, ırmak ve bunların kanalları ile sulanıyorsa, elde edilen zirâî ürünlerden 1/10 oranında zekât almanın farz olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Aynı şekilde insan gücüyle sulama yapılıyorsa; o topraktan elde edilen ürünün nisabı 1/20 oranında olduğu noktasında İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir.²³⁵

Günümüze bakıldığında zirâî ürünleri yetiştirmede birçok farklı masraflar yapıldığı görülmektedir. Özellikle işçi, motor, gübreleme ilaçlama ve diğer teknik masraflar bir hayli yekûn tutmaktadır. Acaba bu masraflar düşüldükten sonra mı nisab sulama şekline göre değerlendirilecek; yoksa bunlara dikkate alınmayacak mıdır? Bu yeni külfet ve girdilerin oran yönünden veya nisabın hesaplanması yönünden zekâta etki edip etmediği tartışılmıştır.

²³¹ Akyüz, *Zekât*, s. 422.

²³² Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, c. I, s. 166; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 375.

²³³ Akyüz, *Zekât*, s. 422.

²³⁴ Buhârî, *Zekât* 55; Müslim, *Zekât* 7; Ebû Davut, *Zekât* 11.

²³⁵ Gazâlî, *Vasît*, c. I, s. 464; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 54; Merğînânî, *Hidâye*, c. I, s. 133; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 166; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, s. 113.

Ebû Hanîfe, İmam Malik ve İmam Şâfî'ye göre işçilik, tohum, gübre, vergi, kira, ailenin nafakası gibi herhangi bir masraf öşrün oranını düşürmez. Maliyeti ne olursa olsun elde edilen ürünün tamamı üzerinden zekâtı ödenir.²³⁶

Bazı hanevî âlimleri sulama şekline göre nisabın farklı oluşunu, burada harcanan külfete göre değerlendirmelerine cevap veren Serahsî; bu gerekçenin doğru olmadığını savunur. Ona göre bu gerekçe kuvvetli değildir. Çünkü din, savaşla alınan ganimetlerin beşte birini sadaka olarak farz kılmıştır. Oysa ganimetin elde edilmesindeki külfet daha büyüktür. Ayrıca nisabın şer'i bir takdir olduğunu zikreder. Gerekçesini anlamadığını ifade etse de buna uyulması gerektiği (ta'abbudî) görüşündedir.²³⁷

Sulama dışında hiçbir masrafın zekâttan düşülemeyeceğini iddia eden selef ulemasının aksine Atâ b. Ebî Rebâh sulama dışındaki masrafların düşürüldükten sonra sulama şekline göre nisabın ödenmesi gerektiğini savunur.²³⁸

Ahmed b. Hanbel ise; zirâî ürünlerin yetiştirilmesinde yapılan masrafların borç olması durumunda bunların tutarı üründen düşülür görüşündedir.²³⁹

Tohum, gübre, tarlayı sürme, ekme, biçme, sulama, ayıklama gibi birtakım masrafların zekâta etkisi olup olmaması konusunda İslâm Konferansı'na bağlı İslâm Fıkıh Kurulu, Cidde'de yapmış olduğu VI. Dönem toplantısında almış olduğu 15 Nolu kararında aşağıdaki görüşlerden üçüncüsünü benimsemiştir:

- a) Bütün masraflar düştükten sonra kalan kısmın zekâtı verilir.
- b) Masrafları düşmeden ürünün tamamı zekâta tabi olur.
- c) Toplam ürünün 1/3'ü düşürülür, 2/3'ünün zekâtı verilir.

Toplantıya katılan üyeler, yapılan masraflara karşılık toplam ürünün üçte biri çıkarıldıktan sonra kalan üçte ikilik kısmından sulama türüne göre zekâtın verilmesi gerektiğine karar vermişlerdir.²⁴⁰

²³⁶ İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 258.

²³⁷ Serahsî, *Mebûât*, c. III, s. 5.

²³⁸ İbn Hazm, *Muhallâ*, c. V, s. 259.

²³⁹ Akyüz, *Zekât*, s. 425.

Erkal da günümüzde gübre, mazot ve işçilik masraflarının önemli yekûn tuttuğunu, bu tür masraflar yapılarak elde edilen zirai mahsulün emek ve masrafla sulanan arazinin mahsulüne kıyas edilmesinin doğru olacağını savunur.²⁴¹

Yunus Vehbi Yavuz ise çiftçiler, öşre tâbi mahsullerin nisabını hesap ederken bütün aile fertlerinin senelik tüm zaruri harcamalarını nisaptan düşerler. Bunun yanında eğer işçi çalıştırıyorlarsa yapmış oldukları masrafları da nisaptan düşeceklerdir. Yavuz'a göre, işçi masrafları, traktör masrafları, gübre ve benzeri ziraatla alakalı yapılan bütün masraflar zekât ve öşürden muafır.²⁴²

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da 07.08.2001 tarihinde ve Şamil Dağcı'nın Başkanlığında yapılan toplantıda müzakereler sonucunda;

a) Türkiye topraklarının mülk arazi olduğu, bu nedenle elde edilen zirâî mahsulden öşür verilmesinin gerektiği,

b) Tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsılattan (gayr-i sâfi), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisab miktarına ulaşması halinde, tabîî yollarla sulanan arazide 1/10, masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği, karara bağlanmıştır.²⁴³

Günümüzde zirâî ürün yetiştirilirken yapılan masrafların fazlalığı sebebiyle elde edilen üründen 1/20 oranında öşür verilmesi kanaatimizce İslâm'ın ruhuna daha uygundur. Zira biz nisab miktarlarında belirlenen 1/10 veya 1/20 oranlarının masraflı veya masrafsız elde edilen ürünlerin öşrün tespit kriteri olduğu kanaatindeyiz.

²⁴⁰ Yaşar Yiğit, Mehmet Keskin, İsmail Karagöz, *Zekât İlmihali*, Ankara; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 2011, s. 100; Bu konuda farklı görüşler ve zekât kanun tasarıları için bkz. Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât, ed-Damânu'l-İctimaîyyu'l-İslâmî*, Kahire; Dâru'l-Vefâ, 1409/1989, s. 200 vd.

²⁴¹ Heyet, (Mehmet Erkal), *İlmihal*, İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, c. I, s. 447.

²⁴² Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 151.

²⁴³ http://www.feyizlersofrasi.com/Din%20isleri%20YKKKarar.html#_Toc30773808, 12.05.2013; Yiğit, *Zekât İlmihali*, s. 101.

IX. ÖŞRÜN FARZ OLMA VAKTİ

Öşrün farz olma vakti fukaha arasında ihtilaf konusudur. Ebû Hanîfe'ye göre, ekin taneleri sertleşmeye, meyvelerin ise olgunlaşmaya başladığı zaman zekâtın verilemesi vacip hale gelir.²⁴⁴ Çünkü bu aşamaya gelmeden önce ekin ve meyveler gıda olarak değerlendirilmez. Tanelerin sertleşmesi ve kendilerinden yararlanılacak kıvama gelmeleri gerekmektedir.²⁴⁵

Ebû Yusuf'a göre öşrün farz olma vakti; "idrak" yani ürünlerin hasada uygun hale geldiği zaman, İmam Muhammed'e göre harman zamanıdır.²⁴⁶

Şâfiî mezhebine göre öşrün farz olma vakti hububat sertleşmeye, meyveler de olgunlaşmaya başladığı zamandır. Ancak öşrün hemen verilmesi zorunlu değildir. Ürünler kuruyup kurutulduktan sonra verilir.²⁴⁷

Malikî mezhebine göre öşrün farz olma vakti hububatın suya ihtiyaç duymadığı, meyvelerin ise yenilebilir olduğu zamandır.²⁴⁸

Hanbelî mezhebinde ise hububatta ürünlerin taneleri olgunlaşıp depolanmaya elverişli olduğu, meyvelerin ise olgunlaşıp yenilebilir olduğu zamandır.²⁴⁹

X. ZİRÂÎ ÜRÜNLERİN NİSABA ULAŞMASI İÇİN BİRBİRLERİNE İLAVE EDİLMELERİ

İslâm âlimleri, hububat ve paranın dışında -nisabı tamamlamak için- hiçbir cinsin birbirine ilave edilemeyeceği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Aynı şekilde farklı cins meyvelerde birbirlerine ilave edilerek nisabı tamamlamak için hesap edilmezler. Mesela kuru hurma, kuru üzüm, bademe, fıstığa, fındığa ilave edilemez. Aynı cinslerin birbirine ilave edileceği noktasında âlimler arasında da ihtilaf söz konusu değildir.²⁵⁰

²⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 63; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, s. 114; İbn Abidîn, *Reddu'l- Muhtâr*, c. III, s. 264.

²⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 63; Yiğit, *Zekât İlmihali*, s. 101.

²⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 63; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 114.

²⁴⁷ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 243.

²⁴⁸ Cezîrî, *Mezâhibu'l-erba'a*, s. 319.

²⁴⁹ İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 169 vd.

²⁵⁰ İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 204.

Biz bu konuda mezheplerin görüşlerine kısaca temas etmek istiyoruz.

Hanefî mezhebinde iki farklı görüş söz konusudur.

1-Ebû Hanîfe: Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'ye göre toprak mahsullerinin zekâtında nisap şart değildir. Toprakta çıkan ürünlerin azından da çoğundan da 1/10 veya 1/20 oranında zekât verilmesi zorunludur.²⁵¹ Öşürde nisap şartı olmadığından hangi cins üründen ne kadar çıkarsa o kadarının zekâtı ödenir.

2-İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed: İmameyne göre iki ürünün birbirine ilave edilerek nisaba dâhil olması için, bu ürünlerin birbirleriyle mübadelesinde bir taraftaki fazlalığın akdi haram kılması yani faiz (ribe'l-fazl/fazlalık faizi) olması gerekir. Buğday ve arpa gibi birbirleriyle mübadelesinde bir taraftaki fazlalık alışverişe bir zarar vermiyorsa, bu gibi ürünler birbirlerine ilave edilmezler. Çünkü bunlar farklı ürünler olduğu için saime hayvanlarda olduğu gibi, zekâta tabi olmaları için ayrı ayrı nisabı doldurmaları gerekir.²⁵² Kırmızı ve beyaz buğday aynı cins oldukları için birbirine ilave edilebilirler.²⁵³

Bir toprakta elde edilen ürün birkaç kişinin ise İmam Muhammed'e göre her biri ayrı ayrı nisaba ulaştığında zekât ödenir, birbirine ilave edilmez derken; Ebû Yusuf, çıkan ürünün tamamı nisab miktarına ulaşmışsa zekâtı ödenmelidir. Çünkü Ebû Yusuf toprağın sahibine değil, topraktan çıkan ürüne bakmaktadır. Bu düşünceye dayalı olarak vakfedilen, herhangi bir sahibi olmayan toprakların ürünlerin den de zekât verilmesi görüşünü savunur.²⁵⁴

Şâfiî mezhebine göre ayrı cins ürünler birbirlerine ilave edilmezler. Ancak aynı cins içindeki farklı türler birbirlerine ilave edilebilir.²⁵⁵ Örneğin buğday ve ales²⁵⁶ aynı cins içerisindeki farklı türlerdir ve bunlar birbirlerine ilave edilebilir.²⁵⁷

Farklı zamanlarda yetişen ürünlerin birbirleriyle ilave edilip edilmemesi konusunda Şâfiî mezhebinde değişik görüşler vardır. Buna göre bir sene içerisinde

²⁵¹Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 3; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 59; Mevslî, *İhtiyâr*, s. 113.

²⁵²Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 4.

²⁵³Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 60.

²⁵⁴Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. II, s. 60; Serahsî, *Mabsût*, c. III, s. 4.

²⁵⁵Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 568.

²⁵⁶Bir kabukta iki dane bulunan bir buğday türüdür.

²⁵⁷Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. I, s. 569.

ekilen ürünler aynı yıl yetişip ortaya çıkarsa birbirlerine ilave edilirler. Eğer aynı tür ürünlerin bir kısmı diğer seneye sarkarsa, o mali yıl içinde olmadığından birbirlerine ilave edilmezler. Ancak ilave edilmelerinde bir sakınca yoktur şeklinde bir görüş de vardır. Diğer bir görüşe göre farklı zamanlarda yetişen ürünler tek başlarına hesap edilip, birbirlerine ilave edilmezler.²⁵⁸

İmamMalik, cins birliği olan zirâî ürünlerin birbirlerine ilave edilerek öşrün verilmesi gerektiği görüşündedir. Cinsleri farklı olan ürünlerin her biri beş veske ulaşmadıkça zekât vermek gerekmez. Buğday, arpa ve sült denilen buğday cinsinden ürünlerin bir kısmı diğerine ilave edilebilir.²⁵⁹ Meyvelerde de durum aynıdır. Cinsleri aynı ise türleri farklı olsa da nisaba ulaşmada birbirlerine ilave edilirler.²⁶⁰

Hanbelî mezhebinde meyvelerin birbirine ilave edilebilmeleri için aynı cins olmaları gerekmektedir. Örneğin üzüm, hurmaya ilave edilmez.²⁶¹ Hububatta ise Ahmed b. Hanbel’den üç farklı rivayet gelmiştir.

1-Hiçbir cins ürün başka bir cins ürüne ilave edilemez.

2-Bütün hububat ürünleri nisabı tamamlamada birbirlerine ilave edilebilirler.

3-Buğday, arpaya ilave edilebilir. Aynı şekilde baklagiller birbirlerine ilave edilebilir. Önemli olan aynı yılın ürünleri olmalarıdır.²⁶²

İbn Kudâme, bu üç görüşten en sahih olanının birinci görüş olduğunu zikreder. O Meyvelerde olduğu gibi onların birbirlerine ilave edilmemesi gerektiğini savunur. Zira ona göre buğday ile alesin birbirlerine ilavesi meyvelerin kıyasında makisun aleyh olamaz.²⁶³

Zirâî mahsullerin zekâtı konusunda birbirlerine ilave edilip edilmemeleri ile ilgili mezheplerin görüşlerini kısaca verdik. Buna göre Şâfî, Malikî ve Hanbelî

²⁵⁸ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, *Ümm*, thk. Rıfat Fevzî Abdulmuttalib, Kahire: Dâru’l-Vefâ, 1422/2001, c. III, s. 77 vd.

²⁵⁹ Malik, *Müdevvene*, c. I, s. 384.

²⁶⁰ Mâverdî, *Hâvi’l-kebîr*, c. III, s. 242.

²⁶¹ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 204.

²⁶² İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 204 vd.

²⁶³ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 205.

mezhepleri birbirine yakın görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî mezhebinin ise “birbirleriyle mübadelesinde bir taraftaki fazlalığın haramlılığa yol açacağı ürünlerin birbirlerine ilave edilebileceği” görüşünde olduğu yukarıda zikredilmişti. Bize göre bu hüküm daha isabetli görünmektedir. Ayrıca hayvanların zekâtında da farklı cinsler birbirlerine ilave edilmezler. Dolayısıyla cins birliği bu konuda belirleyici olmaktadır.

XI. KİRAYA VERİLEN TOPRAKLARIN ZEKÂTI

Halk arasındaki söyleyişle kiraya verilen (icar)topraktan çıkan ürünün öşrünün kim tarafından ödeneceği fukahaarasında tartışma konusu olmuştur. Furu kitaplarında yer bulan, kiraya verilen toprakların öşrünün kiracıya veya toprak sahibine ait oluşu hakkında temelde iki görüş bulunmaktadır.

A.Zekâtın Toprak Sahibine Ait Olması

Serahsî kiraya verilen topraklardan elde edilen üründe verilecek öşrün kime ait olduğu konusunda İmamı Âzâm’ın bu mesele hakkındaki görüşünü şöyle açıklar:

Öşrün farz oluşu, arazinin yararı açısındandır. Yarar da tamamen kiraya verenindir. Çünkü o araziye ait yararın karşılığı olan ücreti almaya hak kazanmıştır. Ücretin hükmü aslın (menfaatin) hükmüdür. Kiracı ise, ekini satın alan kişi gibi menfaate bir bedel karşılığı sahip olmuştur. Sonra öşür; haraç gibi ürün veren arazinin vergisidir. Kiraya verilen arazinin haracı da, kiraya verene aittir. O durumda öşür de ona aittir.²⁶⁴

Yukarıdaki bilgiden hareketle Ebû Hanîfe’ye göre öşrün farz oluşunun sebebi, topraktan elde edilen menfaattir. Toprağın kiraya verilmesi sonucunda ondan elde edilen menfaat, kiranın verilmesi ile toprak sahibine ödenmiştir. Dolayısıyla öşrü toprak sahibi ödemelidir. Ayrıca öşür, haraç gibi toprağın bir vergisi ise, haraç toprağı nasıl ki kiraya verildiğinde toprak sahibi onun haracını ödemek zorundaysa aynı şekilde tarlasını kiraya veren de onun öşrünü kendisi vermek zorundadır.²⁶⁵

²⁶⁴Serahsî, *Mebûsât*, c.III, s. 6.

²⁶⁵Şeybânî, *Kitâbu'l-asl*, c. II, s. 123-141; Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 254; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 201.

B.Zekâtın Kiracıya Ait Olması

Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şâfîî, Malik, Ahmed b. Hanbel ve diğer cumhur-ı ulemaya göre arazisini kiraya veren kimse, vermiş olduğu arazinin öşrünü ödemek zorunda değildir.²⁶⁶

Bu görüş sahipleri öşrü, üründen verilmesi gereken bir borç olarak ele alır. Ürünün tamamı ise kiracındır. Birisinin elindeki âriyet araziden alınan üründe olduğu gibi, öşrü kiracı vermelidir.²⁶⁷

Cumhurun bu görüşü kıymet üzerinden hesaplanarak verilen ticari eşyanın zekâtına benzemektedir. Nasıl ki dükkanını kiraya veren bir kimse dükkandaki maldan dolayı zekat vermesi gerekmiyorsa ve zekat dükkanı işleten kimseye aitse, aynı şekilde toprağını kiraya veren kimseye de öşür vermek gerekmez. Öşür kiracıya aittir.²⁶⁸

Bu iki görüşün dışında İbn Rüşd ve Yusuf Karadâvî'ye göre, hem kira bedeli, hem de ürün ayrı ayrı nisaba ulaşırsa, hem toprak sahibinin, hem de kiracının öşür ödemesi gerekir. Ancak yalnız birinin ki nisaba ulaşırsa, yalnızca bu kişi öşürle mükellef olur. İbn Rüşd'ün belirttiği gibi, ürünün ortaya çıkması bir yandan tohum ve emekle, öbür yandan da tarlayıdır.²⁶⁹ Bu görüş ilk iki görüşün birleştirilmiş şekli olarak karşımıza çıkar.

Furu kitaplarında Müzaraa akti olarak isimlendirilen, günümüzde ise halk arasında yarıcılık olarak adlandırılan ortaklık konusunda Ebû Hanife ve İmameyn arasında görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfeye göre öşür bu durumda toprak sahibine aittir. İmameyne göre ise, her ikisinin de hissesi oranında ödenir.²⁷⁰ Burada İmameynin görüşünün daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü her biri ürünün belli bir miktarına malik oluyorlar. Dolayısıyla ayrı ayrı öşrünü ödemeleri gerekmektedir.

Kiralanan arazinin zekâtının kim tarafından ödeneceği konusunu özet olarak vermeye çalıştık. Bizim kanaatimiz, göre cumhurun bu konudaki görüşünün daha doğru olduğudur. Çünkü öşür bize göre, topraktan elde edilen

²⁶⁶İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 201; Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, c. III, s. 254.

²⁶⁷Şeybânî, *Kitâbu'l-asl*, c. II, s. 141; Serahsî, *Mabsût*, c.III, s. 5.

²⁶⁸İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 201.

²⁶⁹İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. I, s. 368; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 402.

²⁷⁰Bilmen, *Hukukuİslamiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kamusu*, c. IV. s. 79.

ürünün, sahibinden belli bir oranda alınması işlemidir. Dolayısıyla kiracı durumundaki kişi, ürünü kendi elde etmekte, bir nevi sahibi konumunda olmaktadır. Diğer taraftan toprak sahibi kiraya verdiği tarla karşılığında belli bir ücret almaktadır. Kazandığı bu miktar, eğer nisab miktarına ulaşmışsa zaten bunun zekâtını ödemelidir.

XII. BALDA ÖŞÜR

Furu-u fıkıh kitaplarında zirâî ürünlerin zekâtı ele alınırken konu içinde balın zekâtı da tartışılmış, bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde balda zekâtın gerekli olduğunu savunanlar, nisabın ne oranda olacağı konusunda bir ittifak sağlamış değillerdir. Biz, İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşlerini ve dayandıkları delilleri izah etmeye çalışacağız.

A. Balda Zekâtın Gerekli Olduğunu Savunanlar

İmamı Âzâm'a göre, arının üretmiş olduğu baldan zekât vermek gerekir. Diğer toprak ürünlerinde olduğu gibi, balda da nisabı şart koşmayan Ebû Hanîfe; ister az olsun ister çok, elde edilen üründen 1/10 nispetinde zekât lazım geldiğini savunur.²⁷¹ Ancak Ebû Hanîfe'ye göre, baldan öşrün farz olması için toprağın öşür arazisi olması gerekmektedir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre haraç toprağından haraç vergisi ödenir. Kendisi bir toprakta öşür ve haracın birleşmeyeceğini savunur.²⁷²

Ebû Yusuf ve İmamı Muhammed hocaları Ebû Hanîfe gibi balda öşür olduğunu söylemekle beraber; öşrün farz olması için nisab miktarına ulaşmış olmasını şart koşarlar.²⁷³ Ancak Ebû Yusuf ile İmamı Muhammed arasında nisabı belirleme noktasında ihtilaf vardır.

Ebû Yusuf'a göre eğer bal, ölçüle ölçülen zirâî ürünlerin en ucuzundan beş ölçüğünün değerine ulaşırsa öşre tabi olur. Burada Ebû Yusuf, pamuk, şeker ve bal gibi ölçüle ölçülmeyen ürünlerin nisabında değere bakıyor.²⁷⁴ Ebû Yusuf bu

²⁷¹Serahsî, *Mebûsât*, c.III, s. 16; Merğînânî, *Hidâye*, c. II, s. 133; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 114; Meydânî, *Lübâb*, s. 146; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, c. I, s. 433; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, c. I, s. 421; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâm ve Edilletuh*, c. II, s. 809.

²⁷²Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 62.

²⁷³Serahsî, *Mebûsât*, c.III, s. 16; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 61; Merğînânî, *Hidâye*, c. II, s. 133; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, s. 114;

²⁷⁴Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 61.

konuda, nisabı hakkında nass bulunmayan balı, nisabı hakkında nass bulunan ürünlere benzeterek kıymet üzerinden değerlendiriyor.²⁷⁵ “*Zekâtla ilgili hükümlerde saime hayvanlarda ve ticaret mallarında olduğu gibi hakkında nass bulunmayan mallarda esas olan kıymettir*” diyerek görüşünün doğru olduğunu vurgular.²⁷⁶

İmam Muhammed ise pamuk, şeker ve bal gibi ölçüğe bağlı olmayan ürünlerde, bu ürünlerin ölçülmesinde kullanılan birimlerin beş mislini nisab olarak belirler. İmam Muhammed’in görüşünün delili şudur: Hakkında delil bulunmayan oşür mallarının, delil bulunan oşür mallarına kıyas edilebilmesi için aralarında ortak bir yönün bulunması lazım. Hakkında delil bulunan nisab da vesk ile ölçülenlerde beş vesktir. Ayrıca vesk, bu ölçü ile ölçülen maddelerin ölçüldüğü en yüksek birimdir. Buna göre, nisabı hakkında delil bulunmayan mallarda da ölçüldüğü birimin en yükseğine itibar edilir.²⁷⁷ İmamı Muhammed’e göre balda nisab beş *fark*’tır.²⁷⁸ Fark Yöreye göre değişiklik gösteren bir hacim ölçüsüdür. Günümüz ağırlık birimine göre yaklaşık 140 kilogramdır.²⁷⁹

Ahmed b. Hanbel’e, “*Balda zekât vermek gerekir mi?*” şeklinde soruya “*Evet, bana göre balda zekât vardır. Çünkü Hz. Ömer baldan zekât aldı*”, şeklinde cevap vermiştir.²⁸⁰ Ayrıca Ahmed’e göre balın nisabı on fark’tır.²⁸¹ Yavuz’un hesabına göre 280 kilogramdır. Ahmed b. Hanbel bu görüşünü Hz. Ömer’in uygulamasına dayandırıyor. İbn Kudâme’nin eserinde aldığı rivayete göre birtakım kimseler Hz. Ömer’e gelerek Yemen’de ki bir vadiyi Hz. Peygamberin kendilerine vermiş olduğunu belirtirler. Bu vadiye ise arı kovanlarını yerleştirdiklerini ancak hırsızların bu kovanları çaldıklarını, bundan dolayı kendisinden vadiyi korumasını isterler. Bunun üzerine Hz. Ömer kendilerine şöyle

²⁷⁵ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 164.

²⁷⁶ Serahsî, *Mebûsât*, c.III, s. 17.

²⁷⁷ Serahsî, *Mebûsât*, c.III, s. 17.

²⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. II, s. 61; Merğînânî, *Hidâye*, c. II, s. 133; Mevslî, *İhtiyâr*, s. 114; Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-sünne*, c. I, s. 433.

²⁷⁹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 165.

²⁸⁰ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 183. Farklı bir rivayet için bkz. Abdullah, *Mesâilu Ahmed b. Hanbel*, s. 165.

²⁸¹ İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 184.

cevap verir: “Eğer balınızın on farkta bir fark zekâtını verirsiniz, vadiyi koruruz.”²⁸²

Ömer b. Abdulazîz, Zührî ve Evzâî de, balda öşrü gerekli görür.²⁸³ Şâfîî’nin kavli kadiminde bu görüşte olduğu kitaplarda yer bulur.²⁸⁴

Balda öşrü gerekli gören âlimler, bu konudaki görüşlerini Hz. Peygamberden gelen birtakım hadislere dayandırırılar.

Ebû Seyyâre el-Muteîyy’den rivayet edildiğine göre kendisi Hz. Peygambere “*Ey Allah’ın Rasulu benim bal arılarım vardır*” dedi, bunu üzerine Hz. Peygamber “*Onda bir oranında zekât ver*” buyurdu. Adam “*O halde sen de beslendiği dağı koru*” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber söz konusu yeri onun adına korudu.²⁸⁵

Amr b. Şuayb’ın dedesinden rivayet ettiği hadis’e göre Rasulullah’ın baldan öşür aldığı zikredilmektedir.²⁸⁶

Ebû Ubeyd’in ve Şevkânî’nin eserlerinde ele almış oldukları bu ve benzeri hadisler sıhhat bakımından tan edilmektedir. Ayrıca Allah Rasulunden bu konuda *balda zekât olmadığına dair* hadisler rivayet edilmektedir.²⁸⁷

B) Balda Zekâtın Gerekli Olmadığını Savunanlar

Ömer b. Abdulazîz, Mekhûl, Zührî, Evzâî, İbn-i Ebî Leylâ, İmam Malik ve İmam Şâfîî’nin balın zekâta tabi olmadığı görüşünde oldukları zikredilir.²⁸⁸

Abdullah b. Ebî Bekir, Ömer b. Abdulazîz’in kendisine bir mektup gönderdiğini ve mektupta attan ve baldan zekât alınmaması gerektiğini bildiren bir rivayet nakleder.²⁸⁹

Balda öşrünün olmadığını savunanlara göre; bal sıvı bir maddedir ve hayvandan elde edilir. Bu özelliği bakımından süte benzemektedir. Sütten zekât vermek gerekmediğine göre, aynı özellikte olan baldan da öşür lazım gelmez.

²⁸²İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 184.

²⁸³İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 183.

²⁸⁴Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc*, c. I, s. 566.

²⁸⁵İbn Mâce, *Zekât* 20; Ebû Davut, *Zekât* 13; Nesâî, *Zekât* 29.

²⁸⁶İbn Mâce, *Zekât* 20.

²⁸⁷Bu hadisleri değerlendirmek için bkz. Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-embâl*, s. 480 vd; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr min esrâri Münteka’l-ehbâr*, c. V, s. 301 vd.

²⁸⁸İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 183.

²⁸⁹Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-embâl*, s. 481.

Ayrıca bu görüşte olanlar, *balda öşrün olduğuna dair Hz. Peygamberden sahih bir rivayet gelmemiştir* derler. Diğer taraftan bu konuda İslâm âlimleri arasında icmanın da varlığından söz edilemez olduğu üzerinde dururlar.²⁹⁰

Konuyu eserlerinde inceleyen muasır âlimler balda öşrün gerekli olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.²⁹¹

Öşrü verilecek olan balın ne nispette olacağı hususunda Ebû Ubeyd'in eserinde aldığı Hz. Ömer'e isnad edilen "*bal, ovada olursa onda bir, dağda olursa yirmi de bir zekâta tabidir*"²⁹² ifadesi kanaatimizce bu meselede hüküm beyan etmede bir delil teşkil eder. Günümüzde bal üreticisi olanların, verimi artırmak için ilaçlama ve başka yerlere seyahat etme gibi masraf gerektiren faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle verilecek olan zekâtın Hz. Ömer'in "*dağda olanlar için yirmi de bir*" ifadesi esas alınarak değerlendirilebilir. Bu konuda muasır âlimler tarafından farklı görüşler mevcuttur.²⁹³

XIII. YÖREMİZDE (RİZE VE ÇEVRESİ) ZİRÂÎ ÜRÜNLER VE ÖŞÜR

Karadeniz bölgesi genel olarak dağlık bir alana sahiptir. Dağların denize paralel olması, iklim bakımından iç bölgelerle farklı çeşitliliğin oluşmasına yol açmıştır. Örneğin kıyı sahilinde bulunan Rize ve Giresun'da çay üretimi yapılabilirken; Rize'ye Giresun'dan daha yakın olan Erzurum'da çay tarımı yapılamamaktadır. Yine Erzurum'da buğday üretilirken mesafeler yakın olmasına rağmen Rize ve civarında yetişmemektedir. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi yapısı ve kendine has iklimi diğer bölgelerden farklı bitki türlerinin yetişmesine olanak sağlamıştır.

Yöremizde yaygın olarak üretimi yapılan fındık ve kivi ve bu yöre insanlarına ekonomik olarak bir güç katmaktadır.

Özellikle ülkemizde dünyada üretimi birinci sırada olan fındık, yöremizde, Giresun, Ordu, Trabzon ve Rize'de yetişmekte ve yöremiz nüfusunun çoğu,

²⁹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. II, s. 61; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 183; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-sünne*, c. I, s. 433; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 165;

²⁹¹ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, c. I, s. 426 vd.; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 168; Akyüz, Vecdi, *Zekât*, s. 447.

²⁹² Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 481.

²⁹³ Bkz. Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, c. I, s. 426 vd.; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 168; Akyüz, Vecdi, *Zekât*, s. 447.

findıktan geçimini sağlamaktadır. Yılda bir kez ürün veren fındık, üretimi hayli zahmetli bir iş gücü desteğiyle yapılır. Özellikle fındık bitkisinin köklerinin yabancı bitkilerden temizlenmesi, ilaçlanması ve gübrenmesi bir takım masrafları da beraberinde getirir. Ayrıca hasat mevsiminde ödenen işçi ücretleri ve ürünü fabrikaya ulaştırmadaki masraflar bir hayli yekûn tutmaktadır.

Üreticinin, bu ürünün öşrü konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Maalesef yöremizde bulunan üreticiler bu konuda gerekli hassasiyeti göstermemektedir. Üretici elde etmiş olduğu ürünün öşrünü vermemekte yahut herhangi bir nispet uygulamaksızın sadaka olarak yardım amaçlı bir miktar elinden çıkarmaktadır. Yöremiz fındık üreticisine, zirâî ürünlerin zekâtı konusunda yeterli bilgiler verilmesi kaçınılmazdır. Özellikle Hanefî mezhebi uygulamaları, üreticiye anlatılmalı ve öşrün bir ibadet olduğu bilinci yerleştirilmelidir. Bu ibadetin diğer ibadetlerden ayrı tutulmaması gerektiği vurgusu yapılarak fakirlerin hakları korunmalıdır.

Sonuçta fındık bir toprak ürünüdür ve bunun öşrü verilmelidir. Tarlayı temizleme, gübreleme, ilaçlama, işçi ücretleri, ulaşım masrafları gibi ürünü yetiştirmedeki yapılan bütün masraflar göz önünde bulundurulduğunda 1/20 oranında öşür olarak hak sahiplerine ödenmelidir. Bu görüşün Hz. Peygamberin; *“Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” yani onda bir, kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nısf uşr” yani yirmide bir zekât vardır”*²⁹⁴ hadisine uygun olduğunu düşünmekteyiz. Karadeniz Bölgesi’nde yetişen fındık doğal olarak sulama imkânlarına sahip olduğu için ayrıca ihmal, terkvb. sebeplerle sahiplerinin tarlaya hizmet etmemesi söz konusu ise o zaman 1/10 oranında öşrü verilmesi gerekir. Ancak elde edilen ürüne öşrün farz olması için nisap miktarına ulaşması lazımdır. Daha önce de zikredildiği gibi yaklaşık 653 kilo ürün elde edilince öşrün ödenmesi gerekir.

Özellikle Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yetiştirilen kivi, son dönemlerde yöremizde üretimi artarak devam eden toprak ürünlerindedir. Bölgemizde Rize ve yöresinde yetiştirilen bu meyve özellikle bazı bölgelerde halkın geçim kaynakları arasındadır. Ebû Hanîfe’ye göre bütün toprak

²⁹⁴Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7; Ebû Davut, Zekât 11.

mahsullerinin zekâta tabi olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu görüşün doğru olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar meyveler de zekât olmadığını savunanlar bulursa da biz böyle düşünmüyoruz. Çünkü yöremizde kivi üretiminden dolayı üreticilerin yüksek miktarlarda kar elde ettiği bilinmektedir. Onlarca ton meyve üretilip bunun zekâtını ödememek İslâm'ın sosyal adalet prensibine aykırıdır. Dolayısıyla kivide de masraflı olup olmamasına göre 1/10 ya da 1/20 oranında öşür verilmelidir.

Doğu Karadeniz Bölgesi, yazları serin ve yağışlı kışları ise ılık ve yağışlı olması hasebiyle Akdeniz bölgesinde yetiştirilen narenciye ürünlerinin yetişmesine olanak sağlar. Özellikle Rize ve yöresinde yetiştirilen mandalina ve kısmen de portakal, halkın bir kısmının geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Kivide olduğu gibi bu ürünlerde de öşür gereklidir. Elde edilen üründen 1/20 veya masrafsız ise 1/10 oranında öşür ödenmeli, fakirin hakkı korunmalıdır.

Yöremizin en önemli geçim kaynakları arasında yer alan çay, Doğu Karadeniz Bölgesinde en büyük tarım alanına sahip bir bitkidir.

Gürcistan Cumhuriyeti sınırından, Trabzon'un Araklı-Karadere sınırına kadar olan Karadeniz kıyı şeridi ve yer yer 30 km. içlere kadar giren ve yaklaşık 1000 m. yüksekliklere kadar uzanan yamaçlar, çay yetiştiriciliği için en elverişli bölge olması nedeniyle birinci sınıf çay bölgesi; Araklı-Karadere'den başlayan Ordu'nun Fatsa ilçesine kadar uzanan bölge ise ikinci sınıf çay bölgesi olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁵

Çay bitkisi Mayıs ayında filizlenmeye başlayıp, üç sürgün hasat etme imkânına sahiptir. Dolayısıyla halkın büyük bir çoğunluğu çay üretimi yapmaktadır. Sadece Çaykur İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 2012 yılında almış olduğu yaş çay miktarı 655 bin ton olarak kayda geçmiştir.²⁹⁶ Bu rakama yaklaşık özel sektörün almış olduğu çay düşünüldüğünde, bölge ekonomisine verdiği katkı küçümsenemeyecek rakamlara ulaşır.

²⁹⁵www.ulusalçaykonseyi.org.tr/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Siyah%20%C3%87ay%20Sekt%C3%B6r%20Raporu.pdf, [20/05/2013]

²⁹⁶www.tarim.gov.tr/Documents/SagMenuVeriler/CAYKUR.pdf. [20/05/2013].

Çay üretiminde budama, gübreleme ve işçi ücretleri gibi masraflar, üreticiyi ekonomik olarak etkilemektedir. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi verilecek olan öşür oranının 1/20 olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Çay üretimi yılda bir defadan çok yapıldığı için her sürgün öşrünün verilmesi gerekmektedir. Bu Ebû Hanîfe'nin "*bir adamın öşür arazisinde yoncası olsa ve her kırk günde bir biçse; her biçişinde öşür gerekir*" sözüne de uygundur. Ayrıca yaklaşık 653 kg'dan aşağı miktarlardaki üründe öşür gerekmemektedir. Diğer taraftan yöremizde yarıcılık adı altında, üretilen çayın yarı yarıya veya belirli oranlarda paylaşılması gibi sözleşmeler yapılmaktadır. Her taraf kendine düşen miktarın -eğer nisap miktarına ulaşmışsa- öşrünü ödemekle yükümlüdür.

Bu zikredilen ürünlerin dışında son dönemlerde üretimine başlanan yaban mersini -yöresel adıyla likapa- her ne kadar yaygınlaşmamışsa da bölge ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülen zirâî ürünlerdendir. Şartları olgunlaşmışsa öşrü ödenmelidir. Bunun dışında patates, soğan, mısır, domates, salatalık ve diğer yeşillikler üretilmekte ancak bunlar genellikle nisap miktarına ulaşmamaktadır.

SONUÇ

Zekât, İslâm'ın temel farzlarından biri olup, Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bu ibadet; belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemidir. Zekâtın farziyeti konusunda İslâm âlimleri arasında herhangi bir ihtilaf vuku bulmamıştır. Bununla birlikte hangi malların zekâta tabi olduğu, zekâta tabi mallarda aranması gereken şartlar, zekâtın ne oranda verileceği, zirâî ürünlerin tamamından zekât alınıp alınmayacağı gibi hususlarda farklı görüş ve içtihatlar ortaya çıkmıştır.

Kur'an'ı Kerim'de toprak ürünlerinin zekâtı konusunda âmm ifadelerin yer alması bu ihtilafın ilk sebebidir. Diğer taraftan bu konuda varid olan sünnete İslâm âlimlerinin bakış açısı ve müçtehitlerin sünneti kabulde getirdikleri birtakım kriterler bu konuda farklı görüşlerin doğmasına yol açmıştır. Ayrıca sahabe uygulamalarının farklılık arz etmesi, özellikle Hz. Ömer devrindeki fethedilen toprakların durumuyla ilgili Hz. Ömer'in uygulamaları, İslâm âlimlerinin farklı kültürler ve iklimlerde yetişmeleri gibi unsurlarda bu konuda farklı bakış açılarının doğmasına zemin hazırlamıştır.

İlk olarak tartışılan konu ise hangi zirâî ürünlerin öşre tabi olduğudur. İlk dönem âlimlerinden bazıları sadece Hz. Peygamberin zikrettiği dört sınıf toprak ürününde öşür gereklidir derken; bazıları, birtakım özellikleri taşımaları şartıyla bu dört ürünün dışında da öşre tabi ürün olabileceğini zikretmiştir. Ebû Hanîfe ise bütün zirâî ürünlerde öşrün gerekli olduğunu savunur. Bu görüşün öşrü farz kılan nassların mana ve ruhuna uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan zirâî ürünlerin nisabı konusunda cumhur-i ulemanın 653 kilo nisabın gerekli olduğu görüşü isabetli gözükmektedir. Sünnet de bunu desteklemektedir. Ebû Hanîfe'nin nisabı gerekli tutmaması ise nisabın gerekli olduğunu bildiren hadisi Kur'an ayetlerini tahsis edecek güçte görmemesinden dolayıdır. Ancak bu çalışmamızda hadisin sahih olduğunu gördük. Dolayısıyla diğer zekâta tabi mallarda olduğu gibi zirâî ürünlerde de nisab gereklidir. Daha öncesinde de geçtiği gibi yaklaşık 653 kg. zirâî ürünlerde nisab olarak belirlenmelidir.

İslâm âlimleri arasında tartışma konusu olan haraç ve öşür arazi konusu tarihte kalmış, dönemin siyasi yapısı gereği Hz. Ömer'in uygulamaları ve bir takım içtihatlar sonucunda fıkıh kitaplarında yer bulmuş bir mesele olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Özellikle günümüz Türkiye'sinde halkın elinde tuttuğu ve tapusuna sahip toprakların hala mîrî arazi statüsünde olduğunu savunmak, ilmi hiçbir dayanağı temel almamak demektir. Çünkü İslâm beldesindeki bir arazide öşür gerekli değildir düşüncesi, toprağı ekip biçenin mülkiyetinde olmamasından kaynaklanıyordu. Bilindiği gibi Osmanlı'da arazi devletindi ve işletilmesi halka bırakılmıştı. Bunun karşılığında sekizde bir, onda bir gibi vergi talep ediliyordu. Hanefî mezhebine göre bir topraktan hem vergi hem de öşür talep edilemeyeceğinden Osmanlı İmparatorluğu bu arazilerden sadece vergi alıyordu. Günümüzde ise devletin sahip olduğu hazine toprakları dışında kalan topraklar kişilerin kendi mülküdür ve tapuları kendileri adına devlet tarafından verilmiştir. Dolayısıyla bugün Türkiye toprakları mülk topraklardır ve öşrünün verilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Osman Hüseyin, *ez-Zekât, ed-Damânu'l-ictimâiyu'l-İslâmî*, Kahire; Dâru'l-Vefâ, 1409/1989
- Akar, Muhsin-Ercan Eser, *Zekâtı Anlamak*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayınları, 1995, I-IV
- _____, *Zekât*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006
- Asutay, Hasip, *Zekât Risalesi*, İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2011
- Atar, Fahrettin, "İslâm Hukukunda Zekât ve Vergiler", *Diyanet Dergisi*, 1979, c. XVIII, S. 4, ss. 226-242.
- Ateş, Süleyman, "Toprak ve İslâm", *AÜİFD*, c. XVII/13 (1969), ss. 201-237.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 885/1451), *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411/1990, I-XII
- Barkan, Ömer Lütfi, "Öşür", *İA*, IX, ss. 485-488.
- Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (v. 279/892), *Futûhu'l-buldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ', Beyrut: Mektebetü'l-Mearîf, 1407/1987 I-V
- Berki, Ali Himmet-Osman Keskiöğlü, *Hız Muhammed ve Hayatı*, Ankara: 1997
- Beyhâkî, Ebû Bekir b. Hüseyin b. Ali (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2003, I-XI
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali* (v. 1971 m.), İstanbul: Timaş Yayınları, 1995
- _____, *Hukuku İslâmiyye ve İstilahâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Basın ve Yayın Evi, 1985, I-VIII
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Cami'u's-sahih*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411/1991, I-VIII
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahiddîn (v. 1051/1641), *Şerhu Muntehe'l-irâdât*, thk. Adullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1412/1997, I-VI
- _____, *Keşşafu'l-ğinâ' an metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin Zinnâvî, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1417/ 1997, I-V

- Buleyhâ, Salih b. İbrahim, *es-Selsebîl fî ma'rifeti'd-delîl haşiyeti ala Zâdi'l-müsteğni'*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414/1994, I-III
- Cassâs, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Razî (v. 370/980), *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Gumhâvî, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992, I-V
- Cezîrî, Şeyh Abdurrahman (v. 1360/1941), *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2006
- Cin, Halil, "Arazi", *DİA*, III, ss. 342-346.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001
- Çelik, Hüseyin, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VIII/15, (2010), ss. 75-100.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer (v. 385/995), *Sünenu'd-Dârekutnî*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004, I-VI
- Demir, Şehmuz, "Kur'anda Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", *AÜİFD*, 2007, S. 28, ss. 9-30.
- Demirci, Mustafa, "İkta" *DİA*, XXII, ss. 43-47.
- _____, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003
- _____, "Savâfî" *DİA*, XXXVI, ss. 184-185.
- Doğru, Mehmed, *Zekât İbadeti*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2007
- Dusûkî, Şemsu'd-Dîn Şeyh Muhammed (v. 1230/1815), *Hâşiyetu'd-Dusûkî ale's-serhu'l-kebîr*, İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî, ts., I-IV
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebu's-Su'ûd Efendinin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: 1972
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/889), *es-Sünen*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1419/1998, I-V
- Ebû Ubeyd, el-Kasım b. Sellâm (v. 224/839), *Kitâbu'l-emvâl*, trc. Cemalettin Saylık, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim el-Ensârî (v. 182/798), *Kitâbu'l-harâc*, thk. Muhammed Abdulhafîz el-Menâsîr, Amman: Dâru Kunûzi'l-Ma'rifeti'l-İlmiyye, 1430/2009

- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1942 m.), *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yayın Evi ts., I-X
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005
- Erkal, Mehmet, "Cizye", *DİA*, VIII, ss. 42-45.
- _____, "Ganimet", *DİA*, XIII, ss. 351-354.
- _____, "Öşür", *DİA*, XXXIV, ss. 97-100.
- _____, "Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, S. 9, ss. 9-36.
- _____, *Zekât*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2008.
- Eskicioğlu, Osman, *İslâm Hukukunda Vergiler Yahya b. Adem ve Kitâbu'l-Harâcı*, İzmir: 1966
- Fayda, Mustafa, "Fey", *DİA*, XII, ss. 511-513.
- _____, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr", *AÜİFD*, 1981, c. XXV, ss. 169-178.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Dâru's-Selâm, ys., 1417/1997, I-VII
- Grohmann, Adolf (v. 1977 m.) "Öşür", *İA*, IX, ss. 482-485.
- Günay, Mehmet, *Zekât Kitabı*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2007
- Haddâd, Ebû Bekir b. Ali b. Mahmud el-Yemenî (v. 800/1397), *el-Cevheretu'n-neyyirealâmuhtasari'l-Kudûri*, Pakistan: Mektebe'i Hakkaniyye ts., I-II
- Hamidullah, Muhammed (v. 1423/2002), *İslâm Peygamberi*, Trc. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1414/1993, I-II
- _____, *İslamda Devlet İdaresi*, İstanbul: 1963
- Hattâb er-Ruaynî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman Meğribî (v. 954/1644), *Mevâhibu'l-celîl li şerhi muhtasari Halîl*, Riyad: Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, ts., I-VIII
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (v. 463/1071), *el-İstizkâr*, Kahire: Dâru'l-Ve'y, 1414/1993, I-XXX
- _____, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medineti'l-Malikî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992

- İbn Abidîn, Muhammed Emîn(v.1252/1836), *Reddu 'l- muhtâr ala 'd-Durri 'l- muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1423/2003, I-XIV
- İbn Ahmed, Abdullah(v. 290/903),*Mesâilu Ahmed b. Hanbel*, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1401/1981
- İbn Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh (v. 543/1148), *Ahkâmu 'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1424/2003, I-IV
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (v. 1393/1973), *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, Tunus: 1984, I-XXX
- İbn Cüzeyr, Muhammed b. Ahmed el-Kelbi el-Ğırnâtî (v. 741/1340), *el-Kavânînu 'l-fikhıyye*, ys., Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Saïd (v. 456/1064), *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Matbaatü'n-Nehdeti'l-Abdilazîz, 1348, I-XI
- İbn Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî (v. 681/1282), *Fethu 'l-Kadîr*, ys. ts., I-VIII
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb (v. 751/1350),*Ahkâmu ehli 'z-zimme*, thk. Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Şakir b. Tevfîk el-Arûrî, Dammam: Dâru İbn Hazm, 1418/1997,I-III
- _____, *İ'lâmü 'l-muvakkîn an Rabbi 'l-alemîn*, Dammam: Dâru İbn Cevziyye, 1423/2002, I-VI
- İbn Kesîr, el-İmam el-Hafız İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dimeşkî (v. 774/1372), *Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-Azîm*, Beyrut:Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2006, I-IX
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah el-Habbelî (v. 620/1223), *el-Kâfî*, Beyrut: Dâru Fikr, 1412/1992, I-IV
- _____, *el-Muğnî*, thk. Adullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed, Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1417/1997, I-XV
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî(v. 273/887),*es-Sünen*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts., I-II
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânu 'l-arab*, Beyrut: Dâru Sadır, 1410/1990, I-XV
- İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim (v. 318/930), *Kitâbu 'l-icma'*, thk. Ahmed b. Muhammed Hanîf, Amman: Mektebetü'l-Furkan, 1420/1999

- İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed (v. 969/1561), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997, I-IX
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endülusî (v. 595/1199), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Ali Muhammed Muavvız, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009, I-II
- İnalçık, Halil, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslami İlimler Dergisi-I*, 1950, ss. 29-46.
- İsfehânî, Ebû Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağîbî (v. 502/1109), *el-Mufredât fî ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1426/2005
- Kallek, Cengiz, "Haraç", *DİA*, XVI, ss. 71-88.
- Karâfî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. İdrîs (v. 684/1285), *ez-Zehîre*, thk. Muhammed Haccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994, I-XIV
- Karaman, Hayrettin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, I-III
- _____, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, I-III
- _____, "Toprak Mülkiyeti ve Öşür", *Diyanet Dergisi*, 1976, S. 2, ss. 80-88.
- Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1393/1973, I-II
- Kâsânî, Alauddîn Ebû Bekir b. Mes'ud (v. 587/1191), *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, I-VII
- Kenanoğlu, M. Macit, "Mîrî Arazi", *DİA*, XXX. ss. 157-160.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebi Bekir (v. 671/1272), *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, I-XXIV
- Mahmud Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1417/1996
- Makdîsî, Muhammed b. Muflih (v. 763/1362), *Kitâbu'l-furû'*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2003, I-XII
- Malik b. Enes (v. 179/795), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, I-IV

- Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (v. 450/1058), *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-velâyâtu'd-dîniyye*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1410/1990
- _____, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994, I-XVIII
- Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya (v. 686/1287), *el-Lübâb fi'l-cem'i, beyne's-sünneti ve'l-Kitâb*, thk. Muhammed Fazl Abdulazîz, Beyrut: Dâru's-Saad, 1414/1994, I-II
- Merdâvî, Alauddin Ebi Hasan b. Süleyman el-Hanbelî (v. 885/1480), *el-İnsâf fi marifeti racih mine'l-hilâfi ala mezhebi el-İmam el Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406 /1986, I-XII
- Merğînânî, Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelîl (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts., I-II
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996
- Meydânî, Abdulğani el-Ğanîmî (v. 1298/1881), *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1429/2008
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (v. 261/875), *el-Cami'u's-sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983, I-V
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991, I-VII
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (v. 676/1277), *Kitâbu'l-mecmû' şerhu'l- Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, Cidde: Mektebetü'l-İrsâd, ts., I-XXIII
- _____, *Ravzatu't-talibîn*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1423/2003, I-VIII
- Râzî, İbn Allâme Ziyâuddîn Ömer Fahrüddîn (v. 606/1209), *Mefâtihu'l-ğayb (Tefsîru'l-kebîr)*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981, I-XXX
- Remlî, Ahmed b. Hamza (v. 1004/1595), *Nihâyetü'l-muhtâc ila şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984, I-VII
- Sâğircî, Esad Muhammed Saîd, *el-Fıkhu'l-Hanefiyyu ve Edilletuhû: Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, trc. Halil Aldemir-Savaş Kocabaş-Soner Duman, İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2010
- Semerkandî, Alauddîn Muhammed Ahmed (v. 539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, I-III

- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebi Sehl (v. 483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1409/1989, I-XXI
- Suğdî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed (v. 461/1069), *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, thk. Muhammed Nebîl, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1996/1417
- Seyyid Sabîk, *Fıkhu's-Sünne*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1428/2007, I-III
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (v. 204/820), *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Abdulğani Abdulhâlık, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1400, I-II
- _____, *el-Ümm*, thk. Rıfat Fevzî Abdulmuttalib, Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001, I-XI
- Şavlı, Medeni, *İslâm Hukukunda Ziraî Ürünlerin Zekâtı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Van: 2006
- Şeltut, Mahmud, *el-Fetâvâ*, Kahire: Dâru's-Şurûk, 1424/2004
- Şentürk, Lütfi-Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (v. 1250/1834), *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ehbâr*, thk. Ebû Muaz Tarık b. Ivezullah b. Muhammed, Riyad: Dâru İbn Kayyim, 1426/2005, I-XII
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan (v. 189/805), *Kitâbu'l-asl*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1410/1990, I-V
- Şirâzî, İbrahim b. Ali b. Yusuf Ebû İshâk (v. 476/1083), *el-Mühezzeb*, thk. Muhammed Zuhaylî, Beyrut: Dâru's-Saade, 1412/1992, I-VI
- Şirbînî, Şemsu'd-Dîn Muhammed b. Hatîb (v. 676/1277), *Muğni'l-Muhtâc ila marifeti meânî elfazi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1418/1997, I-IV
- Şüveykî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (v. 939/1532), *et-Tavdîh fî cem'i beyne'l-Muğni ve't-Tenkîh*, Mekke: Mektebetu'l-Mekkiyye, 1419/1998, I-III
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (v. 310/922), *Cami'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: ts., I-XVI
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Ahkâmu'l-Kur'ani'l-Kerîm*, thk. Sadettin Ünal, İstanbul: 1418/1998, I-II

- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail (v. 1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî ala Merâki'l-felâh şerhi Nuri'l-izâh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (v. 279/892), *es-Sünen*, Beyrut, ts. I-V
- Topal, Şevket, "İslâmî Yasama Kaynaklarında Paralar" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, 1998, ss. 477-484.
- Tuğ, Salih, *İslâm vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara: AÜİF Yay., 1963
- Ûde, Halil Ebû Ûde, et-*Tatavvuru'd-dilâlî beyne luğati 'ş-şi'ri'l-câhilî ve luğati'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1985
- (heyet), (Mehmet Erkal), *İlmihal*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, I-II
- (heyet), Mevlana Şeyh Nizam (v. 1090/1679), *el-Fetâva'l-hindiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/ 2000, I-VI
- Yavuz, Yunus Vehbî, *İslamda Zekât Müessesesi*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983
- Yiğit, Yaşar-Mehmet Keskin-İsmail Karagöz, *Zekât İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 2011
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Ahmed (v. 538/1143), *Esâsu'l-belâğâ*, thk. Muhammed Basîl Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, I-II
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk (v. 1205/1791), *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamûs*, Kuveyt: et'Türâsü'l-Arabî, 1422/2001, I-XL
- Zekiyüddin Şa'bân, *Usulu'l-fikhi'l-İslâmiyyi: İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990
- Zerkeşî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (v. 772/1370), *Şerhu'z-Zerkeşî ala muhtasari'l-Hirâkî*, Riyad: 1413/1993, I-VIII
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâm ve edilletuh*, Şam: Dâru'l-Fikr, 1409/1989, I-VIII
- www.tarim.gov.tr/Documents/SagMenuVeriler/CAYKUR.pdf. [20/05/2013]
- <http://www.ulusalcaaykonseyi.org.tr/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Siyah%20C3%87ay%20Sekt%C3%B6r%20Raporu.pdf>, [20/05/2013]
- <http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=161190>, [12/05/2013]
- http://www.feyizlersofrasi.com/Din%20isleri%20YKKarar.html#_Toc30773808, [12.05.2013]

ÖZET

“İslâm Hukukunda Öşür ve Delilleri” başlıklı tezimizde zirâî ürünlerin zekâtı incelenmiştir. Tezimiz bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemine dikkat çekilmiştir.

İlk bölümde genel olarak zekât ibadeti ve şartları tartışılmış, konuyla alakalı bilgiler açık ve net ifadelerle açıklanmıştır.

İkinci bölümde öşür konusu ele alınmıştır. Öşürle alakalı ilk dönemlerdeki tatbikat üzerinde durulmuş, günümüz topraklarına uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Özellikle İslâm arazi yapısı üzerinde durularak; ilk dönem öşür ve haraç toprakları tanımları yapılmış, günümüzde Müslümanların yaşadıkları ve sahip olduğu toprakların öşür toprağı olduğuna kanaat getirilmiş ve ispatlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda konuyla alakalı mezheplerin görüşleri delilleriyle birlikte sunulmuş, yeri gelince çağdaş âlimlerin konuya bakış açıları belirtilmiş ve değerlendirme yapılarak bir sonuca ulaşılmıştır.

Yöremizde yetişen zirâî ürünlerin zekâtının gerekli olduğu ve ne oranda zekât verileceğı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

In our thesis with the title “The Tithe [Öşür] in Islamic Law and its Evidences” zakat of the agricultural products is examined. Our thesis consists of an introduction and two parts. In the introduction section the importance of the subject is underlined.

In the first part, the worship of zakat and its conditions are discussed in general and the information about the subject is explained with clear and net statements.

In the second part the issue of tithe is addressed. The application related with tithe in the early periods is examined and its practicality to today’s lands is discussed.

By focusing on Islamic land structure in particular, the definitions of first period tithe and tax lands are made, it is believed that the lands where the Muslims live and posses are lands of tithe and this is tried to be proved.

In our work the opinions of the sects [mezhep] related with the subject are presented with their evidences, modern scholars’s perspectives are stated where necessary and a decision is made by means of evaluation.

It is determined that the tax of the agricultural products growing in our region is essential and how much tithe is to be given.

ÖZ GEÇMİŞ

Abdulkadir Kışmir 16.01.1980 yılında Rize’de dünyaya geldi. İlkokulu Kömürcüler K y  İlkokulu’nda tamamladı. Orta  ğretimden önce Kömürcüler Kur’an Kursu’nda hıfzını tamamladı. 1997 yılında Yiğitler İlköğretim Okulu’nda ortaokuldan mezun olduktan sonra liseyi Rize İmam Hatip Lisesinde okudu. 2000 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne kaydoldu. 2004 yılında buradan mezun oldu. Mezun olduktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı’nda imam hatip olarak göreve başladı. Bu arada askerlik görevini Çanakkale Ordanat Depoları Komutanlığı’nda kısa dönem er olarak tamamladı. 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon Darıca Eğitim Merkezi’nde ihtisas eğitimine katıldı. 2010 yılında buradan mezun olan Kışmir, Rize Merkez Sanayi Camii’nde İmam hatip olarak göreve başladı. 2012 yılında Rize’nin Güneysu İlçesinde İlçe vaizi olarak atandı. Halen bu görevi sürdürmekte olan Kışmir evli ve bir  ocuk babasıdır.